

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

130074

**TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞİ
VE
KAMUOYU**

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM ENSTİTÜSÜ
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

Hazırlayan

Halil Hayri BAYKALMIŞ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Kenan Kırkpınar

İZMİR
2003

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum, “Türkiye’nin NATO’ya Giriş ve Kamuoyu” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30/06/2003

Halil Hayri BAYKALMIŞ

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün/...../2003 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinin maddesine göre Yüksek Lisans öğrencisi, Halil Hayri BAYKALMIŞ'ın “Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve Kamuoyu” konulu tezini incelemiş ve aday / /2003 tarihinde, saat 'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

KISALTMALAR

A.B.D. : Amerika Birleşik Devletleri

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

Bkz.. : Bakınız

B.M. : Birleşmiş Milletler

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Nato : North Atlantic Treaty Organization

s. : Sayfa

S. : Sayı

T.B.M.M. : Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.T.K. : Türk Tarih Kurumu

Yay. : Yayınevi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
GİRİŞ	1
I.İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI	
A.Savaş Öncesi Genel Durum	5
B.Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu.....	7
C.Türkiye'nin İngiliz ve Sovyetler Birliği İlişkilerini Beraber Yürütme Çabaları ve Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova Ziyareti	9
D.İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Tarafsızlık Politikası	13
1.Fransa'nın Yenilmesi ve İtalya'nın Savaşa Girmesi Karşısında Türkiye.....	14
2.Almanya'nın Balkanlar'a İnmesi ve Türkiye.....	15
3.Türk-Sovyet İlişkilerinin Düzelmesi.....	19
4.Türkiye Üzerindeki Alman ve Müttefik Baskıları	20
E.Türkiye Üzerindeki Baskının Artması	23
F.Sovyet Tehlikesinin Artması;Yalta Konferansı ve Almanya'ya Savaş İlanı	27
II.İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI	
A.Savaş Sonrası Türkiye.....	30
B.Sovyetler Birliği'nin İstekleri.....	31
C.Postdam Konferansı'nda Boğazlar Sorunu.....	33
D.A.B.D.'nin , Değişen Politikası ve Türkiye	35
E.Boğazlar Sorununun Yeniden Ortaya Çıkışı ve Türk-Sovyet Notaları38	
F.Truman Doktrini.....	42
G.Marshall Plânı	45
III.NATO'NUN KURULUŞU VE TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRİŞİ	
A.Nato'nun Kuruluşu ve Niteliği.....	48
B.Nato'ya Bağlı Kuruluşlar	53
1.Kuzey Atlantik Asamblesi(North Atlantic Assambly).....	53
2.Avrupa Grubu (Eurogroup).....	54
3.Atlantik Anlaşması Dernekleri(Atlantic Treaty Associations)	54
C.Türkiye'nin Batı'ya Yönelmesi ve Nato'ya Başvurma Düşüncesi	55
D.Türk-İtalyan Dostluk Anlaşması ve Türkiye'nin Nato'ya Katılmak İçin Müracaatı	57
E.Türkiye'de Çok Partili Yaşam ve Demokrat Parti'nin İktidara Gelmesi	59
F.Kore Savaşı ve Türkiye.....	63
G.Türkiye'nin Nato'ya Davet Edilmesi.....	68
IV.TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRİŞİNİN ETKİLERİ	
A.Türkiye'nin Nato'ya Girme İsteği Karşısında A.B.D. ve Avrupalı Devletlerin Tutumu.....	72
B.Türkiye'nin Nato'ya Girişi Genel Olarak Nasıl Karşılanmıştır?	88
SONUÇ	115
BİBLİYOGRAFYA	117
EKLER.....	121

ÖNSÖZ

İkinci Dünya Savaşı sonunda, Avrupa’da ortaya çıkan güç dengesizliği Türkiye açısından da bir takım olumsuzluklara yol açmıştı. Çünkü, Savaş boyunca tarafsızlık politikasını devam ettiren Türkiye, savaş sonrasında bu politikasının sonucu olarak uluslararası ilişkilerde yalnız kalmıştır. Bu durumdan yararlanmak isteyen Sovyetler Birliği, Avrupa ve Balkanlar’a yönelik yayılcı politikasını Türkiye’ye de yönelterek, Doğu Anadolu ve Boğazlar üzerinde Türkiye açısından kabul edilemeyecek isteklerde bulunmuştur.

Bu gelişme, belki de Türkiye’yi bir yol ayrımına getirmiş oldu. Böyle bir durumda ya Sovyet istekleri kabul edilerek “*Misak-ı Milli*”den ödün verilecek ya da Avrupa’da Sovyetler Birliği’ne karşı oluşturulan ittifaka Türkiye’de dahil olacaktı. Elbette ki, Türkiye açısından en mantıklı olan yol Sovyetler Birliği’ne karşı oluşturulan bir ittifaka katılmak olacaktı. Çünkü, Türkiye böyle bir ittifaka katılmakla yalnızca Sovyet tehlikesine karşı kendini garanti altına almakla kalmayacak aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı sonrası gereksinim duyduğu askeri ve ekonomik yardımı da alabilecekti.

İşte bu düşünceler Türkiye’yi, Sovyetler Birliği tehlikesine karşı oluşturulmuş olan Kuzey Atlantik İttifakı’na katılmaya yöneltti. Ancak Türkiye’nin Nato’ya girmesi kolay olmamıştır. Türkiye, uzun ve zorlu bir mücadele sonucunda bu ittifakın bir parçası olabilmeyi başarmıştır. “*Türkiye’nin Nato’ya Girişi ve Kamuoyu*” isimli bu çalışmada, Türkiye’nin Nato’ya girişi sırasında karşılaştığı engeller ve bunların kamuoyuna yansımalarını aktarmaya çalıştım. Dört bölümden oluşan bu çalışmanın giriş kısmında İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda ortaya çıkan Sovyet tehdidi ve Avrupalı devletlerin buna karşı aldığı önlemler ile bu tehlike karşısında Türkiye’nin durumuna değinilmiştir. Birinci bölümde; İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin dış politikası üzerinde durularak özellikle Mihver ve

Müttefik Devletleri'nin Türkiye'yi savaşa sokma isteklerine karşı, Türkiye'nin savaş dışı kalabilmek için verdiği mücadele incelenmiştir. İkinci Bölümde; Türkiye'nin özellikle savaş sırasında izlediği tarafsızlık politikası sonucunda İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası alanda Sovyet tehdidi karşısında yaşadığı yalnızlık, gerginleşen Türk-Sovyet ilişkileri karşısında A.B.D. ve Avrupa'nın tutumu üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde; Nato'nun kuruluşu, niteliği ve işlevi üzerinde durularak, Türkiye'nin Nato'ya girmek için verdiği mücadele incelenmiştir. Dördüncü bölümde de Türkiye'nin Nato'ya giriş süreci ve sonrasında karşılaştığı engeller ile bunların basına yansımaları ve yine bu süreçte yapılan eleştiriler yer almaktadır.

Yararlandığım kaynaklar genel olarak Türk dış politikasına ait eserler, süreli yayınlar ve döneme ait çeşitli gazetelerdir. Özellikle ilk iki bölümde Türk dış politikasına ait eserlerden yararlanılırken üçüncü ve dördüncü bölümde ağırlıklı olarak süreli yayınlar ve döneme ait çeşitli gazetelerden yararlanılmıştır.

Çalışmalarım sırasında desteğini ile ilgisini esirgemeyen, araştırmalarımda yol gösteren danışmanım Yrd. Doç. Dr. Kenan Kırkpınar'a teşekkür ederim. Ayrıca, Yüksek Lisans öğrenimimin ders aşamasında, Yakınçağ ve Cumhuriyet Tarihi konularında bizleri aydınlatan Prof. Dr. Ergün Aybars'a, Prof. Dr. Zeki Arıkan'a ve Tarih Metodolojisi dersleriyle bu konuda bilgi sahibi olmamızı sağlayan Yrd. Doç. Dr. Kemal Arı'ya teşekkür ederim.

Halil Hayri BAYKALMIŞ

İzmir, 2003

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı, özellikle Avrupa'da büyük bir dengesizlik yaratmıştır. Savaş sonunda Almanya, İtalya, Fransa gibi devletlerin kuvvet olarak haritadan silinmeleri Doğu'dan gelen Sovyet tehlikesi karşısında Avrupa'yı yalnız bırakmıştır. Sovyetler Birliği Avrupa'da ortaya çıkan dengesizliği kendi lehine çevirebilmek için önüne çıkan tüm fırsatları kullanmaya kararlı olduğunu her defasında göstermiştir. Bunun en açık örneği Sovyetler Birliği'nin B.M.'de alınan kararlarda sürekli olarak veto hakkını kullanmasıdır.

Sovyet tehlikesi karşısında batılı devletleri harekete geçiren olay 1948'de Çekoslovakya'da yapılan darbe olmuştur. Çekoslovakya, gerek savaş çıktığı dönemde gerekse savaş sonrası dönemde Sovyet egemenliği altına girmemişti. Çekoslovakya'da Beneş, Masarik gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan önce idareyi elinde tutmuş kimseler savaş sonrası dönemde de idareyi ellerinde bulunduruyorlardı ve Çekoslovakya demokratik bir ülkeydi. Fakat içeriden düzenlenen bir hareketle Çekoslovakya bir darbe ile kuvvet bloku içine alınmıştır. Bu tehlikeyi ilk gören Churchill olmuştur. Churchill, İkinci Dünya Savaşı sonunda ilk defa demir perde sözünü etmiştir. Sovyetler Birliğinin kendi ideolojisini, kendi idaresini batı Avrupa'ya fiilen götürme teşebbüsü, batılıları tehlikenin büyüklüğü konusunda bir düşünceye götürmüştür¹.

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı acılar ve dehşetle bir daha karşılaşmak istemeyen ülkeler savaş içinde başlattıkları çalışmalarını savaşın bitiminden bir süre sonra sonuçlandırarak Birleşmiş Milletler'in kurulmasını sağlamışlardı. Ancak savaş sonu dönemin daha ilk yıllarında arazi ilhakları, devletlerin iç işlerine karışma

¹ Feridun Cemal Erkin, "Batı Avrupa Birliği ve Nato'nun Doğuşu, Türkiye'nin Nato'ya Girişi", Türkiye ve Nato, Türk Atlantik Anlaşma Derneği yay., No: 1, Ankara, s. 38-39.

ve zorla rejim değiştirme gibi olaylarda veto dolayısıyla işlemeyen B.M.'nin yetersiz kalması insanlarda iyimser umutları azaltmış ve özellikle stratejik konumları tehdede yakın milletler geleceklerinden endişe etmeye bařlamıřlardır².

Barışla birlikte askeri glerini azaltmış olmak yanında, savaşın sonucu ekonomik glerini de önemli ölçüde kaybeden birçok Avrupa devleti gittikçe büyüyen ve güçlenen Sovyet tehdidine karşı tek başına kendilerini savunabilecek gte değillerdi. Oysa barış için bozulan kuvvet dengesinin yeniden sağlanmasına ihtiyaç vardı³.

Bu durumu değerlendiren bazı lkeler B.M. Anlaşması'na uyarak tehdede karşı birlikte hareket etmeye karar verdiler. 17 Mart 1948 günü İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından imzalanan Brüksel Anlaşması bu koşullardan ve düşünceden kaynaklanıyordu⁴. Amaç; muhtemel tehdede karşı savunma olanaklarının birleştirilmesi ile daha kuvvetli bir g olarak caydırıcılık kavramının vasıflarını ye ülkelerin milli güvenlikleri yararına en iyi şekilde değerlendirmek ve gerektiğinde de askeri kuvvetlerinin imkan ve kabiliyetlerinden yararlanmaktı. Fakat, İkinci Dünya Savaşı'nın her alandaki sarsıntılarının etkilerinden henüz kendini sıyırıpamış olan bu devletlerin vcoda getirdikleri bu anlaşma ile meydana getirilen savunma yetenekleri diğer bir deyimle askeri kuvvetlerin nitelik ve nicelikleri yeterli olarak değerlendirilemiyordu. Zamanın politikacılarının uygun ve doğru yaklaşımları sonucunda A.B.D. ve Kanada ile başlatılan görüşmelerin iyimser bir hava yaratması üzerine, savunmanın daha da güçlendirilmesi amacıyla, İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz ve İzlanda devam etmekte olan görüşmelere davet edildiler. Sonuçta; Politik, ekonomik ve askeri

² mit Haluk Bayülken, "Türkiye Nato'ya Güvenmektedir", Nato'da 30 Yıl (1952-1982), Türk-Atlantik Anlaşması Derneği yay., Ankara, s. 15.

³ A.g.m. ,s. 16.

⁴ Necdet ztorun, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh", Nato'da 30 Yıl (1952-1982), Türk-Atlantik Anlaşması Derneği yay., Ankara, s. 50.

alandaki güçlü bir toplum ortaya çıkmış oldu ve 4 Nisan 1949 günü, A.B.D.'nin Washington kentinde imzalanan anlaşma ile Dünya barışının korunmasında büyük bir etken olan ve Nato olarak tanımlanan örgüt meydana getirilmiş oldu⁵.

Türkiye'nin Nato'ya üyeliğine gelince, öncelikle şunu belirtmeliyiz ki; Büyük Kurtarıcımız Atatürk'ün 1920'de ortaya koyduğu "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesinin gereği olarak hiçbir ülkenin toprağında gözü olmayan Türkiye, kendi toprak bütünlüğü ve hakimiyetine göz dikenlerin düşmanca davranışlarına da asla izin vermeyen ve vermeyecek olan bir dış politikanın takipçisi olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı süresince her iki blokun baskılarına boyun eğmeyen Türkiye, savaş döneminin sonlarına doğru kendisinden toprak talebinde bulunulması üzerine "Misak-ı Milli" ile belirlenen sınırları içinde kalan toprakların bütünlüğü ve milli güvenliğini korumak amacıyla, caydırıcı düzeyde denge sağlayacak dış destek aramaya başlamıştır.

Hakimiyetin ve milli güvenliğin korunmasında en büyük katkıyı sağlayan silahlı kuvvetlerine, o tarihlerde şartların dikte ettirdiği koşullara uymasını sağlamak amacıyla girişilen modernize çalışmaları için ihtiyaç duyulan yardım A.B.D.'nin "Marshall Planı"ndan sağlanmıştı⁶.

1950'de patlak veren Kore Savaşı üzerine, Türkiye, B.M.'nin aldığı karara uyarak bir tugayını Kore'ye göndermiştir. Bununla aynı zamanda, Atatürk'ün 1935'te Amerikalı gazeteci Bayan Baker'in "Dünya durumu ve barışı korumak için alınması öngörülen tedbirler"e dair sorusuna "En seri ve en müessir tedbir, muhtemel bir mütearrıza taarruzun yanına kar kalmayacağını açıkça anlatacak, milletlerarası teşkilatın kurulmasıdır" şeklinde verdiği cevabın öngördüğü esaslara fiilen uyduğunu göstermiştir⁷.

⁵ Bayülken, a.g.m., s. 17.

⁶ A.g.m., s. 20.

⁷ Öztoran, a.g.m., s. 52.

Yine kendi ve bölge devletlerinin ortak çıkarları gereğince Nato'ya girmeyi öngören ve Nato ile güvenliğinin artacağını değerlendiren Türkiye, uzun görüşme ve müzakerelerden sonra 18 Şubat 1952 tarihinde İttifakın üyesi olmuştur.

Nato'ya giriş, Türkiye'de her kesim tarafından çok büyük bir başarı olarak görülmüştür. Bu Nato coşkusunun hem akılcı hem de duygusal nedenleri vardı. Akılcı açıdan Nato, Sovyet sadırmacılığına karşı bir güvence olara görülüyor. Batı'da Türkiye'nin modernleşmesini mümkün kılacak yardım ve borç para akışını sağlama bağladığı düşünülüyordu. Duygusal açıdan ise, Türkiye'nin nihayet batılı uluslar tarafından eşit koşullarda kabul gördüğünün bir işareti olarak anlaşılmıştı⁸.

Tüm bu gelişmelerin sonucunda Türkiye, “*Yurtta Barış, Dünya'da Barış*” ilkesinin takipçisi ve güçlü bir orduya sahip olmasından dolayı, bölgede bir barış ortamı sağlamaya ve bu suretle Dünya barışına katkıda bulunmaya devam etmektedir. Ortadoğu ülkeleri ile mevcut olan tarihi bağların kuvvetlendirilmesinde ve politik, ekonomik, askeri işbirliğini geliştirmede gösterilen başarı, Türkiye'nin bölge istikrarının korunmasına yapmış olduğu katkılarının tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Gelişen ve kuvvetlenen Türkiye, Dünya'da ve bölgede barış ve istikrarın korunması için katkılarını daha büyük bir etkinlikle yerine getirecektir⁹.

⁸ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 3. baskı, İletişim yay., İstanbul, 1998, s. 327.

⁹ Bayülken, **a.g.m.**, s. 23-24.

I. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

A. Savaş Öncesi Genel Durum

İki dünya savaşı arasındaki dönem; Avrupa'da, Versay Anlaşması'nın oluşturduğu statükoyu korumaya çaba harcayan İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünde anti-revizyonist devletler grubu ile Versay Anlaşması'nın değiştirilmesini amaçlayan ve Almanya ile İtalya'nın öncülük ettiği devletler grubu arasındaki siyasal, diplomatik, ekonomik, kültürel, ideolojik ve askeri mücadele tarihidir¹.

1930'lu yılların ikinci yarısında bu mücadele hızlanmaktadır. İtalya, Almanya'dan aldığı destekle, 3 Ekim 1935'te Habeşistan'ı işgale başlamış ve 9 Mayıs 1936'da ilhak etmiştir. Türk-İtalyan ilişkileri 30 Mayıs 1928'de imzalanan "Hakem, Adem-i Tecavüz ve Bitarafılık (Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tesviye) Anlaşması"na karşın, iki savaş arası dönemde hiçbir zaman düzelmeyi. İtalya'nın Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Akdeniz Bölgesi'nde izlediği yayılcı dış politika nedeniyle Türkiye, İtalya'dan çekinmek zorunda kalmıştır².

Almanya'nın ise 1933 yılından sonra, Versay Anlaşması'nın zincirlerini kırmaya başlaması batılı devletleri endişelendirirken, Milli Mücadele'yi ve Sevr Anlaşması'nı unutmayan Türkiye'de büyük bir korku yaratmamış ve hatta Türkiye bu devletin 1939 Mart'ına kadar izlediği "Bir millet bir devlet" politikasını haklı bulmuştur. Ancak, 15 Mart 1939'da Almanya'nın, halkı Alman olmayan Çekoslovakya'yı ilhak etmesi ve böylece "Hayat Sahası" politikasına başlaması, Türkiye'yi uyandırmış, endişelendirmiş ve O'nu Batı ile anlaşmaya götüren bir etken olmuştur³.

¹ Cemil Koçak, *Türkiye Tarihi*, C. 4,5. basım, Cem yay., İstanbul, 1997, s. 156.

² A.g.e., s. 156.

³ Mehmet Gönübol ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 137.

Almanya ve İtalya'nın 1930'lu yılların sonunda açık bir işbirliğine dönüşecek olan yakın dış politika amaçları Türkiye'yi tedirgin ettiği kadar, batılı devletlerle de yakınlaştırmıştır. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yakınlaşması, İtalya'nın Akdeniz üzerindeki egemenlik mücadelesi ile paralellik gösterir. İtalya'nın Habeşistan'ı İşgali, Almanya'nın Versay Anlaşması'nın koyduğu esaslara kendini bağlı görmemesi ve Japonya'nın Milletler Cemiyeti'nden ayrılması gibi olayların, Avrupa'nın ve Akdeniz'in güvenliği tehdit ettiği gerekçesi ile Türkiye, Lozan Anlaşması ile kurulmuş bulunan boğazlara ait egemenlik hükümlerinin yeniden görüşülmesini talep etmiştir⁴.

Diğer yandan, Sovyetler ile Batılılar arasındaki güvensiz ortam nedeniyle, Türkiye açısından batı ile yakınlaşma ölçüsünde, Sovyetler ile olan ilişkilerde bir durgunluk olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, Türkiye bu dönemde Batılılar ve Sovyetler Birliği arasında kurulması öngörülen askeri ittifakı da kolaylaştırıcı bir işlev gördüğüne inanmaktaydı⁵.

Genel olarak baktığımızda II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin durumu, Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'nun ifadesi ile "Coğrafi konumunun önemi dolayısı ile gerek müttefiklerin gerek mihverin Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak için harcadıkları çabaların ve Türkiye üzerinde yaptıkları baskıların hikayesinden başka bir şey değildir." şeklinde ifade edilebilir. Savaşan tarafların bu faaliyetleri karşısında Türkiye'nin politikası ise, savaşın dışında kalmak ve memleketi savaşın yıkıntılarında korumak olmuştur. Türkiye'nin idarecileri bu gayenin gerçekleşmesinde gerçekten değerli bir başarı kazanmışlardır⁶.

⁴ Koçak, a.g.e.,s. 157.

⁵ A.g.e., s. 159.

⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası yay., Ankara, 1983, s. 407. Ayrıca bkz. Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIII/2, 1958.

B. Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu

1934-1936 Yıllarında temeli atılan Türk-İngiliz işbirliği 1936'dan itibaren daha yakın ekonomik, siyasal, kültürel ve askeri ilişkiler kurulmasına etken olmuştur. 1937 yılındaki Nyon Anlaşması Akdeniz'in güvenliği konusunda yapılan aynı türden işbirliğinin bir örneğidir⁷. Ancak 1939 yılının ilkbahar aylarında meydana gelen gelişmeler Türkiye'de büyük bir kaygı uyandırmıştır. Şöyle ki; Almanya'nın Mart ayında Çekoslovakya'yı ve İtalya'nın Nisan ayında Arnavutluk'u işgali Türkiye'de kaygı yaratmıştı. Çünkü İtalya, bu girişimi ile Türkiye'nin güvenlik bölgesine girmiş oluyordu. Bu gelişmeler üzerine İngiltere ve Fransa, 13 Nisan'da Yunanistan ve Romanya'ya garanti vererek aynı şekilde bir garantinin Türkiye'ye de verilebileceğini bildirmişlerdir. Türkiye ise 15 Nisan'daki cevabında teklifi uygun karşılamakla beraber bunun iki taraflı olmasını istedi. Bunun sonucu olarak Türkiye'yi "Barış cephesi" içine almak için müzakereler başladı.

Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında müzakereler devam ederken Almanya'nın yeni Ankara büyük elçisi Franz Von Papen ve Sovyetler Birliği Dışişleri Bakan Yardımcısı Potemkin Ankara'ya geldiler. Almanya, Türkiye'nin, İtalya'dan duyduğu endişeyi sezdiği için en iyi diplomatını Ankara'ya göndermişti. Von Papen'in görevi, Türkiye'yi Alman dış politikasına mümkün olduğu kadar yakın tutmak ya da en azından Türkiye'nin tarafsızlığını sağlayarak İngiltere ile başlayan müzakerelerin bir ittifaka varmasına engel olmaktı. Von Papen Berlin'e yolladığı raporda İtalya'nın On iki ada grubuna dahil olup da Türkiye karasularında kalan iki adanın Türkiye terkinde tavsiye etmiş ancak bu rapor Almanya'da dikkate alınmamıştır. Çünkü Hitler Rusya ile anlaşmak kararındaydı. Böyle bir anlaşmanın yapılması durumunda ise Hitler, Türkiye'nin konumunun değişeceğine inanıyordu⁸.

⁷ Antlaşma metni için bkz. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945)*, C. 1, T.T.K. yay., Ankara, 1983, s. 523-527.

⁸ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 138.

Bu arada Potemkin'in Ankara'ya gelişi iyi karşılanmış ve Türk-Sovyet dostluğunun bütün samimiyeti ile devam ettiği ifade olunmuştur. Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Potemkin Almanya'ya karşı mukavemet edilmesi ve batılılar ile işbirliğine girişilmesini telkin etmiştir. Türkiye ise Sovyet Rusya'ya, İngiltere ve Fransa ile müzakerelerde bulunduğu gibi bir karşılıklı yardım paktı teklif etmiştir.

Türkiye ile İngiltere arasında 15 Nisan 1939'da başlayan müzakereler 12 Mayıs 1939'da Türkiye'yi "Barış cephesi"ne bağlayan bir deklarasyonunun yayınlanması ile sonuçlanmıştır⁹. Bu deklarasyona göre iki devlet aralarında kendi milli güvenlikleri açısından bir ittifak anlaşması imzalayacaklardı. Bu anlaşma imzalanana kadar iki devlet "Akdeniz bölgesinde savaşa yol açabilecek bir saldırı halinde etkili bir şekilde işbirliği yapmaya ve birbirlerine her türlü yardımda bulunmaya hazırlanacaklardı. Fakat, bu deklarasyon ve yapılacak anlaşma hiç bir devlete karşı olmayacaktı. Aynı zamanda İngiltere ve Türkiye Balkanlar'da güvenliğin kurulmasının gerekli olduğunu ilan ettiler.

Sovyetler, Türk-İngiliz deklarasyonunun görünürde iyi karşılanmış hatta Sovyet basını deklarasyonu öven yazılar yazmıştır. İzvestia gazetesi "Türkiye ile İngiltere'nin aktetmeye hazırlandıkları anlaşma, hiç şüphe yok ki, tecavüzün Avrupa'nın yeni mıntıklarına yayılmasına mani olacak yegane müessir vasıta olan zincirin halkalarından birini teşkil etmektedir." diyordu¹⁰. İngiliz gazeteleri ise deklarasyonun İngiltere ile Sovyetler Birliği'ni birbirlerine daha çok yakınlaştıracakını belirtmişlerdir. "Türkiye ile Sovyetler Birliğini birbirine bağlayan bağlar artık İngiliz-Sovyet ilişkileri için de bir bağ görevini görecektir."¹¹ şeklinde yorumlar yapılmıştır. Türk Kamuoyunda da deklarasyon sevinçle karşılanmıştır.

⁹ Türk-İngiliz Deklarasyon metni için bkz. *Düster*, III Tertip, C. 20, s. 631.

¹⁰ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 139; *Aynı Tarihi*, No: 66, (Mayıs 1939), s. 250.

¹¹ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 139.

Mihver devletleri ise deklarasyona karşı tepki göstermişler ve Türk-İngiliz ilişkilerinin hiç olmazsa daha da gelişmesini önlemeye çalışmışlardır. Nitekim, Von Papan bu deklarasyonun bir ittifaka varmasını önlemek için hükümet üzerinde baskıda bulunmuş ve Türkiye'nin, savaş çıkarmak için hazırlanmakta olan İngiltere ile yakınlaşmasının sakıncalarını belirtmiştir¹².

Türkiye ile Fransa arasında ise Hatay sorununun Türkiye lehine çözüme kavuşması üzerine, 23 Haziran 1939 tarihinde ortak bir deklarasyon yayınlanmıştır¹³. Bunların yanısıra, aynı amaçla Sovyetler Birliği ile görüşmeler de sürmekteydi. Bu sırada bütün göstergeler, Mihver'e karşı geniş bir "Barış cephesi"nin doğacağına işaret ediyordu. Hatta bu cephenin Mihvere güçlü bir baskı oluşturarak, barışı koruyabilmenin dahi mümkün olabileceği düşünülmekteydi¹⁴.

C. Türkiye'nin İngiliz ve Sovyetler Birliği İlişkilerini Beraber Yürütme Çabaları ve Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova Ziyareti

23 Ağustos 1939 tarihinde Almanya ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Saldırmazlık Paktı, bütün dünyaya bu beklentilerin aslında gerçekte bir ilgisinin bulunmadığını göstermiş oldu. Sovyetler Birliği ile Batılılar arasında süren görüşmelerin olumsuz sonuçlanmasının nedenlerini şöyle belirtebiliriz; Batılılar, Almanya'ya karşı izlenen uzlaşmacı/yatıştırıcı politika ile Almanya ile Sovyetler Birliği'ni karşı karşıya getirmeyi amaçlamışlardı. İngiltere'nin amacı Almanya'yı doğuya, yani Sovyetler Birliği üzerine sevk edebilmektir. Sovyetler bu politikanın ve arzu edilen sonuçlarının farkındaydı. Bu nedenle Batılılara karşı güven duymuyordu. Molotov'un Dışişleri Bakanı olmasıyla da, batı ile olan görüşmeler sürüncemede bırakılırken, Sovyetler Birliği, Almanya ile olan ilişkilerine önem vermeye

¹² A.g.e., s. 139-140.

¹³ Türk-Fransız Deklarasyon metni için bkz. *Ayın Tarihi*, No: 67, (Haziran 1939), s. 89-90.

¹⁴ Koçak, a.g.e., s. 160.

başlamıştır¹⁵. Böylece, Sovyetler Birliği, Batılılar'ın kendisine yapmak istediğini yaparak "Ustaca bir manevra" ile Batılılar'a karşı Almanya ile anlaştı. (23 Ağustos 1939.

Almanya ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan saldırmazlık paktı, Türkiye'nin uzun zamandır uğraşarak kurmaya çalıştığı ittifak sistemini ikiye ayırmıştır. Bir yanda batılı müttefikler, diğer yanda ise Almanya ile anlaşmış görünen Sovyetler Birliği duruyor, Türkiye ise tam anlamıyla ortada kalmış bulunuyordu. İnönü artık bir "yol ayrımı" önünde idi; ya şimdiye kadar izlenen yola devam edilecek ve Türkiye, Sovyetler Birliği olmaksızın, batılı müttefikler yanında yer alacak ya Sovyetler Birliği ile bir ortaklığa girilecek ya da o zamana dek olduğu gibi, herhangi bir askeri ittifaka girmeksizin bağlantısızlığı korumaya devam edilecekti¹⁶.

İnönü, ilke olarak, Batılı müttefiklerin yanında yer almayı kabul etti. Bu yoldan geri dönülmeyecek ve Mihver tehdidine karşı batılı müttefiklerin askeri desteğinin sağlanmasına çalışılacaktı. Ancak, İnönü, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerde çok önem veriyordu. Bu nedenle hem batılı müttefikler hem de Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri birlikte ve aynı anda yürütmeye çalışacaktı. Ancak bu düşünceyi uygulamak oldukça güçtü. Bu sırada Almanya'nın 1 Eylül'de Polonya'ya saldırması ve 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi ile İkinci Dünya Savaşı başlamış oldu¹⁷.

Savaş başladıktan hemen sonra Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Sovyetler Birliği ile bu güç sorunları çözmek ve aslında batılı müttefikleri değil de Mihveri hedef alan bir askeri ittifak imzalamak amacı ile 25 Eylül'de Moskova'ya gitti. İnönü, bu sırada gerçekten de Sovyetler Birliği'nin - Türkiye'nin de içinde

¹⁵ A.g.e., s. 160.

¹⁶ A.g.e., s. 161.

¹⁷ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 141.

bulunacağı-Batı ittifakı içinde yer almasını çok istiyordu. Ancak, daha görüşmelerin başında iki tarafın niyetlerinin tamamen farklı olduğu ortaya çıktı. Türkiye'nin amacı İngiliz ve Rus dostluklarını bağdaştırmaktı. Sovyetler Birliği ise Almanya'nın da etkisi ile Türkiye'yi "Barış cephesi"nden ayırmak düşüncesindeydi. Çünkü Sovyetler Birliği, bir çatışma halinde ittifakın kendisini, Mihvere karşı bir yükümlülük altına sokmasını istemiyordu¹⁸. Bu arada Sovyetler, Türkiye ile bir ittifak anlaşması yapmak için, İngilizlerle hazırlanan anlaşma projesine bir iki değişiklik istemişler, İngiltere ve Fransa ile yapılan müzakerelerden sonra bu istekler de kabul edilmiştir.

Ancak, Almanya, Türk-Sovyet müzakereleri ile yakından ilgileniyordu. 28 Eylül'de Von Ribentrop Moskova ziyareti sırasında Türkiye'nin Boğazları kapalı tutmasının, Sovyetler Birliğinin güvenliği açısından önemli olduğu üzerinde durmuştur. Türk dışişleri bakanının üç hafta bekletilmesinden sonra Sovyetler Birliği, Türkiye ile varılan anlaşmayı temelinden değiştirecek bazı tekliflerde bulunmuştur. Sovyetlerin bu istekleri şöyledir;

- a. Boğazların ortak savunulmasına dair bir paktın imzalanması.
- b. Türkiye ile imzalanacak anlaşmanın Sovyetler Birliği'ni hiçbir şekilde Almanya ile silahlı bir çatışmaya sürüklemeyeceğini öngören Almanya lehine bir ihtirazi kaydın anlaşma metnine eklenmesi.
- c. Montreux sözleşmelerine, Karadeniz'de kıyası olmayan devletlerin savaş gemilerine Boğazların her zaman ve mutlak surette kapatılmasını öngören bir değişikliğin getirilmesi.
- d. Sovyetler Birliği'nin Besarabya'yı ve Bulgaristan'ın Dobruca'yı ellerine geçirmeleri karşısında Türkiye'nin tarafsızlığı¹⁹.

¹⁸ Koçak, a.g.e., s. 162.

¹⁹ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 142; Armaoğlu, a.g.m., s. 147-148.

Bu teklifler Saraçoğlu tarafından derhal reddedilmiş ve karşı istek olarak Türkiye kendisini Fransa ve İngiltere ile savaşa sürüklemeyecek bir ihtirazi kayıt üzerinde ısrar etmiştir. Böylece müzakereler sonunda başlangıçtaki amaç ayrılığı ortaya çıkmış bu şartlar altında Saraçoğlu 17 Ekim'de Moskova'dan ayrılmıştır. Bu gelişmeler Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin yollarını ayırmıştır.

Gerçi resmi görüntüde değişen bir şey olmadığı ve olamayacağı belirtiliyordu. Ama İnönü, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerde bundan böyle bir nitelik değişikliği olduğu görüşündeydi²⁰. Bunun üzerine Sovyetler Birliği ile olan ilişkilere mümkün olduğunca özen göstermek ana düşüncesi ile 19 Ekim 1939'da Türk-İngiliz-Fransız ittifakı imzalandı²¹.

Anlaşmaya Göre: Türkiye'nin bir Avrupa devleti tarafından saldırıya uğraması durumunda, İngiltere ve Fransa Türkiye'ye tüm olanakları ile yardım edeceklerdi. Eğer İngiltere ve Fransa bir Avrupa devleti tarafından Akdeniz'de savaşa yol açan bir saldırıya uğrarlarsa, bu kez Türkiye bu devletlere tüm olanakları ile yardım edecekti. Bir Avrupa devletinin saldırısı sonucunda Türkiye'nin Akdeniz'de savaşa girmesi durumunda İngiltere ve Fransa tüm olanakları ile Türkiye'ye yardım edeceklerdi. (md.2) Fransa ve İngiltere, Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri garantiler nedeni ile savaşa girdikleri takdirde, Türkiye bu iki devlete tüm olanakları ile yardım edecekti. (md. 3) Ancak, eğer bu iki devlet - 2. ve 3. maddeler dışındaki durumlarda-bir Avrupa devleti tarafından saldırıya uğrarsa, bu kez Türkiye en azından tarafsız kalacaktı. Bunların dışında Türkiye, İttifak Anlaşmasına ek 2 numaralı protokolle, anlaşmadan doğan taahhütlerin kendisini Sovyetler Birliği ile savaşa sürüklemeyeceği hakkında bir ihtirazi kayıt koydu.

²⁰ Koçak, a.g.e., s. 163.

²¹ Türk-İngiliz-Fransız İttifak metni için bkz. *Düştur*, III. Tertip, C. 21, s. 15-18; Soysal, a.g.e., s. 600-609.

Türkiye'nin bu isteğinin nedeni Sovyetler Birliği ile ilişkilerini bozmak istememesidir²².

Bu gelişmeler Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda hem batılı müttefikler ile hem de Sovyetler Birliği ile ilişkilerini dengede tutarak Alman ve İtalyan tehlikesine karşı tarafsızlığını korumaya çalıştığını ortaya koymaktadır.

D. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Tarafsızlık Politikası

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Türkiye üzerinde de baskılar artmıştır. Müttefik Devletler (İngiltere, Fransa, A.B.D. ve Sovyetler. ile Mihver Devletleri (Almanya ve İtalya. stratejik öneminden dolayı, Türkiye'yi yanlarına çekebilmek için büyük bir rekabete girmişlerdir²³. Türkiye ise Fransa'nın düşmesi, Rusya'nın düşmanca tutumu ve Avrupa'nın çoğu üzerinde Alman kudret ve nüfuzunun yayılması, Türk hükümetini, bir Alman istilasını ve hemen hemen muhakkak olan bir Alman fethini tahrik etmekle hiçbirşey kazanılmayacağı sonucuna yöneltti. Bu nedenle 1940 Haziran'ında İttifak Anlaşması'nın gerektirdiği yükümlülüklerini yerine getirmemeğe karar verildi. Bunun yerine güç bir tarafsızlık politikasına girildi; bu politikanın sıkı ve rehber ilkesi, 1914 Ekim'inin trajik hatasını tekrarlamamak kararlılığı idi²⁴. Gerçekten de Türkiye bu tarafsızlık politikasını savaş boyunca en iyi şekilde uygulamaya çalışmış ve Savaş sonuna doğru Mihver devletlerinin yenilgiye mahkum olduğunun anlaşılması sonucu, Batı ile ekonomik ve askeri ilişkilerini geliştirme yoluna girmiştir. Nitekim, Türkiye 1944 Ağustos ayında Almanya ile diplomatik ilişkilerini keserek B.M. konferansına katılmak için 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya'ya savaş ilan etmiştir²⁵.

²² Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 143.

²³ Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2000, s. 62.

²⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Prof. Dr. Metin Kıratlı, 8. Baskı, T.T.K. Yay., Ankara, 2000, s. 294.

²⁵ A.g.e., s. 295.

Genel olarak Türkiye'nin savaş sırasındaki politikaları dürüstlükten uzak ve 1939 anlaşmasına aykırı görülmüştür. Ülkenin uluslararası itibarı zedelenmekle birlikte ülkeyi savaş dışında tutmak İnönü ve arka arkaya gelen dışişleri bakanlarının (Önce Şükrü Saraçoğlu, sonra Numan Menemencioğlu, tekrar Saraçoğlu. gözünde büyük bir başarıydı. Bu siyasetçilerin hafızasında Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisini Almanlara bir kukla gibi kullandırmasının ve bunun ülkelerine getirmiş olduğu felaketlerin berrak anısı yaşıyordu²⁶.

1. Fransa'nın Yenilmesi ve İtalya'nın Savaşa Girmesi Karşısında Türkiye

19 Ekim 1939 İttifakına göre, Türkiye'nin savaşa katılma zorunluluğu ilk defa, Almanya'nın 1940 Mayıs'ında Fransa'ya saldırması ve İtalya'nın da Fransa'ya savaş ilan etmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Çünkü, İngiltere ve Fransa ile yapılmış olan bu ittifakın 1. maddesine göre savaş Akdeniz'e yayılmış ve bu durumda Türkiye'nin savaşa girme gerekliliği ortaya çıkmıştı. Ancak, Türkiye 1925 Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktına uyarak konuyu Sovyetler'e açtığı zaman, Sovyetler, Türkiye'nin savaşa girmesi halinde, Türkiye'yi tehdit etmiştir. İttifakın 2 nolu protokolüne göre Türkiye böyle bir durumda müttefiklerinin yanında yer almak zorunda değildi.

Bu gelişme dışında, Fransa'nın 22 Haziran tarihinde Almanya ile mütareke imzalaması da önemlidir. Çünkü, savaştan çekilmiş bir devletin diğer bir devleti savaşa girmeye zorlaması doğru değildi. Bunların yanısıra 1939 İttifakı ile Türkiye'ye söz verilen silahlar verilmemişti. Üstelik Türkiye savaşa girerse savaş Ortadoğu'ya yayılabilirdi. Fransa'nın çekilmesi ile yalnız kalan İngiltere ise Türkiye'ye yardımda bulunacak durumda değildi. Böyle bir durumda Türkiye'nin

²⁶ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 3. Baskı, İletişim yay., İstanbul, 1998, s. 298.

savaşa katılmaması hem müttefikleri hem de kendi güvenliği açısından daha olumlu olmuştur.

28 Ekim 1940'ta İtalya'nın Yunanistan'a saldırması ise İttifakın 3. maddesinin işletilmesini gerektiriyordu. Çünkü Fransa ve İngiltere 13 Nisan 1939'da Yunanistan ve Romanya'ya garanti vermişlerdi. İttifaka göre İngiltere ve Fransa bu devletlerin yardımına giderse Türkiye de savaşa katılacaktı. Gerçekten İngiltere, Türkiye'nin mümkün olan en kısa zamanda savaşa katılmasını istedi. Fakat, bu sefer Türkiye, Almanya'nın tehdidi altında kaldı. Bununla beraber İtalya'nın Yunanistan'a saldırması toprak emelleri bakımından Bulgaristan'ın da Yunanistan'a saldırması sonucunu verebilirdi. Bu nedenle Türkiye, Bulgaristan'a bir uyarıda bulunarak, Yunanistan'a saldırdığı takdirde, kendisinin de hareketsiz kalmayacağını bildirdi. Öte yandan, Türkiye, İtalya Selanik'i aldığı veya Bulgaristan'da Yunanistan'a saldırdığı takdirde kendisinin de savaşa katılacağını hem İngiltere'ye hem de Yunanistan'a bildirmiştir²⁷. Ancak, her iki ihtimalde gerçekleşmediği için Türkiye'nin savaşa girmesi söz konusu olmamıştır.

2. Almanya'nın Balkanlara İnmesi ve Türkiye

Hitler, Sovyetler Birliği üzerine harekete geçmeden önce güney kanadını emniyet altına almak istemiştir. İşte Almanya'nın 1941 yılı başında teker teker bütün Balkan ülkelerini ele geçirmesinin ve 1941 Haziran'ında Türk sınırına dayanmasının önemli nedenlerinden biri budur. Gerçekte, Fransa'nın 1940 Haziran'ında yıkılmasından birkaç ay sonra Balkanlar'da Alman tehlikesi belirlemeye başlamıştı. Türkiye böyle bir tehlike karşısında Fransa'nın savaştan çekilmesi sonucu yalnız başına bir ölüm kalım savaşına girişen İngiltere ile olan ittifakına sadık kaldı.

Almanya'nın Ocak ayında Romanya'ya askerlerini sokup Bulgaristan'a girmeye hazırlanması İngiltere'yi, Yunanistan ve Türkiye'nin geleceği konusunda,

²⁷ Armaoğlu, a.g.e., s 407-408.

ciddi endişelere sevketmiştir. Churchill'e göre Yunanistan'ın düşmesinden sonra kuzey ve batıdan sarılmış bir halde kalacak olan Türkiye, Alman baskısına dayanamayarak Alman ordularının Filistin, Mısır ve İran'a geçmesine izin verebilirdi. Churchill, Balkan devletlerinin "Almanya'ya karşı direnmek" ortak amacı etrafında, batıların yardımı ile harekete geçirilmeleri gerektiğini ileri sürmekteydi. Bunu sağlayabilmek için, ilk hareket olarak 31 Ocak 1941'de İnönü'ye bir mektup gönderdi. Bu mektupta Almanya'nın Bulgaristan'a yerleşmesinin, Türkiye için doğuracağı tehlikelere işaretle, Türkiye'nin savaşa katılmasını istemiştir²⁸.

Almanya'nın Balkanlar'da ilerlemesi karşısında Türkiye, İstanbul ve diğer bazı illerde sıkı yönetim ilan edip, sınır boyunca bazı güvenlik önlemleri almıştır. Ancak bu tedbirlerin kendine karşı alınmakta olduğunu düşünen Bulgaristan'ın endişelerini ortadan kaldırmak için 17 Şubat'ta Ankara'da Türkiye ile Bulgaristan arasında bir beyanname imzalandı. Bu beyanname ile Türkiye ve Bulgaristan birbirlerine saldırmamayı taahhüt etmekteydiler.

Bu beyanname dışarda ve özellikle İngiltere'de yankı uyandırdı. Çünkü, İngiltere'ye göre Bulgaristan'ın artık Türkiye'den korkusu kalmayacak ve Almanya'ya kapılarını kolaylıkla açabilecekti. Ayrıca, beyannamenin sonuçları hakkında birbirine tamamen zıt olan iki fikir ileri sürülmüştür. Bir taraftan bu beyannamenin Türkiye'yi Mihver politikasına yakınlaştırdığı, diğer taraftan ise Bulgaristan'ı İngiliz politikasına yakınlaştırdığı tartışılmaktaydı. Bu konu ile ilgili olarak Dışişleri Bakanı Saraçoğlu, Ulus gazetesine şu açıklamayı yapmıştır: *"Türkiye'nin politikasında değişmiş bir şey yoktur. Türkiye ittifaklarına sadıktır. Türkiye bütün devletlerle, bhusus komşuları ile iyi geçinmek kararındadır. Türkiye kendi emniyet sahasında yapılacak yabancı faaliyetlere ve hareketlere asla lakayt*

²⁸ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 151-152.

kalamaz. Türkiye toprak bütünlüğüne ve İstiklaline yapılacak her taarruza silahla mukabele edecektir."²⁹. Bu açıklama, Türkiye'nin, topraklarına saldırması durumunda Almanya'ya karşı savaşaacağını da ortaya koyuyordu.

Bu sırada, Balkanlar'da durumun gün geçtikçe aleyhine döndüğünü gören İngiltere, Balkan Antantı'nı canlandırmak ümidi ile bazı çabalara girişmiştir. Örneğin: İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, 26 Şubat'ta Ankara'ya gelerek bazı devlet adamları ile görüşmüş, daha sonra Atina'ya ve Kıbrıs'a geçerek davet ettiği Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile görüşmüştür. Ancak, Eden'in bu temasları Balkan Antantı'nın canlandırılması konusunda istenilen sonucu vermekten uzak kalmıştır. Çünkü, Eden şunu anlamıştı ki; Türkiye, Bulgaristan'ın işgali halinde bile Almanya'ya savaş ilan etmeyecektir. Bunun yanında İngiltere gerekli askeri yardımı yapmadığı için, Türkiye'den askeri bir harekette bulunmasını isteyemezdi³⁰.

Balkanlar'da Alman tehlikesi artıp bütün Balkan devletlerinin Alman işgaline uğraması ihtimali kuvvetlenince, İngiltere'nin yanında halen savaş dışı bulunan A.B.D.'de Balkanlar'ın kaderi ile ilgilenmeye başlamış ve Başkan Roosevelt, Balkan devletlerinin direnme gücünü arttırmak ümidiyle Albay William Danovan'ı Yakınoğu'ya yollamıştır. Görevinin resmi olmadığını söyleyen, fakat Başkan Roosevelt'in temsilcisi olduğunu gizlemeyen Danovan 1 Şubat'ta Türkiye'ye de gelmiş ve A.B.D.'nin savaşın Mihver tarafından kazanılmasına engel olacağını ve bunun için de ergeç savaşa katılacağını belirtmiştir.

Bunun yanısıra, A.B.D. Dışişleri Bakanı Cordell Hall, 9 ve 14 Şubat tarihlerinde Türk ve Yugoslav hükümetlerine birer nota göndermişti. Bu notalarda Amerika'nın, İngiltere'nin savaşı kazanacağından emin olduğunu İngiltere'nin ihtiyacı olan savaş malzemesinin ihtihsaline Amerika'da hız verildiğini ve Alman işgaline uğramış bulunan ya da böyle bir tehdit ile karşı karşıya olan ülkelere savaş

²⁹ A.g.e., s. 152.

³⁰ A.g.e., s. 153; Armaoğlu, a.g.m., s. 154.

malzemesi yardımıyla bulunulacağı belirtilmekteydi. Bu girişimler sonunda Türk Hükümeti, Türkiye'nin, A.B.D. ve İngiltere'nin ideallerini tam olarak desteklediğini, fakat buna rağmen herhangi bir taahhüde girişmeyeceğini bildirdi.

Almanlar'ın hemen hemen bütün Balkanlara hakim olması Türkiye'yi oldukça korkutmuştu. Almanya'nın, Türkiye'ye saldıracağı, bu durumdan faydalanarak Rusya'nın da Türkiye'yi işgal edeceği ve ülkenin Polonya gibi parçalanacağı söylenmekteydi. Ancak, Hitler 4 Mart'ta İnönü'ye bir mektup göndererek Almanya'nın Türkiye'ye karşı saldırgan emelleri olmadığını ve Alman ordularının Türk sınırından 60 kilometre uzakta kalacağını bildirmiştir³¹.

Almanya'nın, Balkanlar'daki hareketi karşısında Türkiye'nin, birliklerini Trakya'ya yığıldığı ve bir savunma durumuna geçtiği sırada Hitler, Türk hükmetine başvurarak, Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaş açıp açmayacağını sormuş, Türk Hükümeti de verdiği cevapta Almanya ne şekilde davranırsa, o şekilde davranacağını bildirdi. Bunun üzerine Hitler, zorlanmadıkça Almanya'nın Türkiye'ye saldırmayacağını ve yanlış anlamaya yer bırakmamak için Alman ordularının Türk sınırlarından uzakta tutulması konusunda emir verdiğini bildirerek Türkiye'ye bir saldırmazlık paktı teklif etti. Almanya, bir an önce Rusya'ya karşı harekete geçmek ve Rusya ile uğraşırken sağ kanadını garantiye almak istiyordu. Türkiye teklifi kabul etti ve 18 Haziran'da Türkiye ile Almanya arasında Saldırmazlık Paktı imzalandı.

İsmet İnönü 1 Kasım'daki T.B.M.M.'nin açılış konuşmasında, Türk-Alman saldırmazlık paktından söz ederek şöyle demiştir:³² “ *Almanya ile münasebetlerimiz, Balkan hareketleri esnasında en çetin imtihanını vermiştir. O zaman bizdeki alaka ve endişeyi layık olduğu ehemmiyetle gören ve anlayan Alman devletinin sayın reisi Hitler, bana yazdığı hususi bir mektupla, memleketimize karşı dostluğunu göstermiş ve hükümetin tasvibi ile kendisine vermiş olduğunu cevap ve bir kere dahi vaki olan*

³¹ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 153-154.

³² A.g.e., s. 157.

mektuplaşmamız 18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman muahadesini meydana getiren karşılıklı itimat havasını yaratmıştır.”

22 Haziran günü Alman ordularının Rus sınırlarını aşmaları ile Türkiye rahatladı. Savaşın aldığı yeni durum Türk diplomasisinin omuzlarından büyük bir yük almıştı. Savaşın başından beri gerek Almanya, gerek Rusya ve gerekse her ikisi birden Türkiye için tehlikeli olmuşlardı. Şimdi iki devlet birbirleri ile savaş halinde olduklarından tehlike ortadan kalkmıştı. Bu durumda Türkiye her iki ülkeye tarafsızlığını resmen tebliğ etti.

3. Türk-Sovyet İlişkilerinin Düzelməsi

Almanlar'ın, Balkanlar ve Ortadoğu'da başarı ile hakimiyetlerini kurmaları ve bu arada Sovyet Rusya'ya bilhassa Balkanlar'da hiçbir kazanç tanımaması Sovyet liderlerini oldukça rahatsız etmiştir. Bu arada Bulgaristan'ın, Alman-İtalyan ve Japon ittifakına katıldığını ilan etmesi Sovyetleri rahatsız eden bir başka olay olmuştur. Bütün bunlara ilaveten Almanya'nın, Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerindeki emellerini kabul etmemesi ve bunu Türkiye'ye haber vermesi Sovyet liderlerini zoraki olarak Türkiye'ye karşı dostane bir tutum izlemeye götürmüştür. Nitekim, bu zorunluluk dolayısıyla Sovyetler, 24 Mart 1941'de Türk hükümetine başvurarak, 1925 tarihli Tarafsızlık ve Saldırmazlık Anlaşması'nı teyit ettiklerini bildirmişlerdir. Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaşa girmesi halinde, Sovyetler Birliği'nin tarafsızlığına güvenebileceğini bildirmiştir. Sovyetler Birliği bu hareketi ile 1939'da Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretinin kötü anılarını da silmek istemişlerdir³³. Başlamak üzere olan Alman Harbi dolayısıyla Sovyetler, Türkiye'nin güvenilir tarafsızlığı dolayısıyla Güney Cephesini emniyet altına almak istiyordu. Bu,

³³ Armaoğlu, a.g.e., s. 410.

Sovyetler için küçümsenemeyecek bir kazanç idi. Kısaca, şartlar Sovyet liderlerini Türkiye ile ilişkilerini dostane bir şekilde yürütmeye mecbur bırakmıştır³⁴.

4. Türkiye Üzerindeki Alman ve Müttefik Baskıları

Almanya, Güney Rusya'yı işgal edip Kafkaslar üzerinden Basra'ya indiği ve Afrika'da da Rommel Süveyş Kanalı'nı eline geçirdiği takdirde, Türkiye her taraftan sarılmış olacaktı. Almanya'nın 18 Haziran 1941'de Türkiye ile saldırmazlık paktını imzalarken düşüncesi bu yönde olmuştur. Ancak, yine de Almanya; Türkiye'yi kendi yanına çekmek için gerekli teşebbüs ve baskıyı yapmaktanda geri kalmamıştır. Özellikle 7 Aralık 1941'de Amerika'nın savaşa girmesi ile savaşın sonucu hakkında şüpheler önemli ölçüde ortadan kalkmakla beraber, 1942 yılında, Türkiye gerek Mihver ve gerekse Müttefikler tarafından baskı altında kalmış ve hükümetin şimdiye kadar nisbeten kolay bir şekilde devam ettirdiği savaş dışı durumun muhafazası zorlaşmıştır³⁵. Almanya, Türkiye üzerindeki baskıda çeşitli yollar denemiştir. Türkiye'nin, Sovyetler'den duyduğu istismar bunların başında gelmiştir. Bunun için, 1940 Kasım'ında, Molotov- Hitler görüşmelerinde, Molotov'un Türkiye ve Boğazlar hakkında ileri sürmüş olduğu istekleri açıklamıştır. Boğazlar'ın savunması bakımından Ege'deki önemli bazı Yunan adalarını Türkiye'ye vermeyi teklif etmiştir³⁶.

Gerçektende Türkiye için Sovyetlerden duyulan endişe hiçbir zaman kaybolmamıştı. Türkiye bunu Almanya'dan gizlememiştir. Almanya'nın yenilmesi ve bir Sovyet zaferinin, kendisi bakımından doğuracağı kötü ihtimalleri gayet iyi görüyordu. Sovyetlerin 1939-1941 arasında Türkiye'ye gösterdikleri kötü davranışın izlerini silmek kolay değildi. Fakat buna rağmen tarafsızlıktan ayrılmayı uygun bulmadı. Türkiye Başbakanı Şükrü Saraçoğlu 27 Ağustos 1942 günü Alman

³⁴ Saray, a.g.e., s. 66.

³⁵ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s.160.

³⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 411.

büyükelçisi Von Papen ile yaptığı bir görüşmede bir Türk olarak, Rusya'nın yıkılmasını hararetle arzu ettiğini ve böyle bir fırsatın bin yılda bir defa ortaya çıkabileceğini, fakat bir başbakan olarak ve Türkiye'nin menfaatleri bakımından Türkiye'nin kesin bir tarafsızlık politikası izlemesinin zorunlu olduğuna inandığını belirtmiştir³⁷. Böylece, Türkiye'nin, kararlılığını gören Almanya, 1942 yılı sonunda Türkiye'yi kendi yanında savaşa sokmak düşüncesinden vazgeçti.

Öte yandan, Almanya'nın Türkiye üzerindeki baskısından endişelenen Rusya, karşı propaganda faaliyetlerine girişti. 26 Temmuz'da Tass Ajansı bir Alman alayının Sovyet kıtaları tarafından imhası sırasında ele geçirilen dosyalar arasında Türkiye'ye ve özellikle boğazlara ait büyük ölçekli haritalar olduğunu müstahkem mevkiilerin haritalar üzerinde özel işaretlerle gösterilmiş bulunduğunu bunun da Hitler'in Türkiye'ye karşı bir taarruza hazırlandığını gösterdiğini açıkladı³⁸. Bundan sonra Rusya, Türk toprakları üzerinde bir İngiliz-Rus Anlaşması dolayısıyla beliren korkuyu ortadan kaldırmak için 10 Ağustos 1941'de İngiltere ile birlikte Türkiye'ye teminat verdi³⁹. Notaya göre İngiltere ve Rusya Montreux Boğazlar rejimine saygı gösterecekler, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne riayet edecekler ve bir Avrupa devleti tarafından saldırıya uğrarsa mümkün olan her yardımı yapacaklardı.

Rusya Alman askerlerinin kendi topraklarına girmeleri üzerine Montreux Sözleşmesi'nin kendi çıkarına bazı hükümler taşıdığını ve Karadeniz'in güvenliğinin ancak Türkiye'nin bu hükümlere bağlı kalması ile sağlanabileceğini anlamıştı. Türkiye, savaş dışı durumu ile Rusya'nın Güney cephesini Almanya'ya karşı kapatıyordu. Bu dönemde Türkiye'nin savaş dışı durumu İngiltere açısından da önem taşıyordu. Çünkü; Türkiye'nin savaş dışında kalması İngiltere için büyük önem taşıyan Ortadoğu üzerinde Alman tehdidini engellemekte idi. Churchill 20 Ekim 1941'de Roosevelt'e gönderdiği mektupta, Türkiye'nin Alman tehdit ve telkinlerine

³⁷ Saray, a.g.e., s. 66.

³⁸ Gönübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 158.

³⁹ Nota metni için bkz. Ayın Tarihi, No: 93, (Ağustos, 1941), s. 40-41.

karşı sağlam ve baş eğmeyen bir cephe kurmasını savaşa girmesinden daha çok istediklerini belirterek Türkiye savaşa girmediği ve işgal edilmediği sürece Türk topraklarının İngiliz Nil ordusunun Doğu kanadı için geçit vermez bir koruyucu bölge halinde kalacağını, savaşa katıldığı takdirde ise İngiltere'nin başka yerlerde ve amaca daha uygun bir şekilde kullanabileceği kuvvetleri Türkiye'ye göndermek zorunda kalacağını ifade etmiştir⁴⁰.

Almanya'nın, Sovyetler'e saldırması Türkiye için oldukça önemli bir gelişme olmuş ve bu iki devletin Türkiye üzerindeki baskıları bir süre için ortada kalkmıştır. Almanya'nın, Sovyet Rusya'ya saldırması üzerine İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında 12 Temmuz 1941'de "Almanya'ya Karşı Müşterek Hareket Anlaşması" imzalandı⁴¹. Bu anlaşma gereği Sovyetler'e yardım sözü veren İngiltere, Türkiye'nin Boğazları kapatması dolayısıyla, Sovyet Rusya ile birlikte İran'ı işgale karar vermişlerdir. Bu olayı takiben Japonya'nın 7 Aralık 1941'de Pearl Harbor'daki Amerikan üssüne saldırması ve 11 Aralık 1941'de A.B.D'nin müttefikler yanında savaşa girmesi II. Dünya Savaşı'na yeni bir ivme kazandırmıştır⁴². Bu gelişmeler savaş durumunda askeri bakımdan, 1943 yılında Almanya'nın Stalingrad Savaşını kaybetmesine kadar bir denge kuracaktır⁴³.

Almanya ile saldırmazlık paktının imzalanmasından sonra Türk kromu üzerinde büyük bir rekabet başlamış ve Almanya'nın Türk kromunu elde etmek için gösterdiği büyük çabaların sonunda 9 ekim 1941'de Türk-Alman ekonomik anlaşması imzalanmıştır. A.B.D., Türk-Alman saldırmazlık paktında olduğu gibi Türkiye'nin Almanya'ya krom satışına da tepki gösterdi. Büyükelçi Mc. Murray'ın Türkiye hakkındaki iyi görüşü ve İngiltere'nin Türkiye lehindeki müdahalesi bile Washington'u yumuşatmadı. Ancak uzun tartışmalardan sonra Dışişleri Bakanı

⁴⁰ Gönülbol ve Diğerleri, a.g.e., s. 159.

⁴¹ Saray, a.g.e., s. 67; Armaoğlu, a.g.e., s. 377.

⁴² Saray, a.g.e., s. 67; Armaoğlu, Amerikan-Japon Münasebetlerinin On Yılı (1931-1941), Ankara, 1957, s. 207.

⁴³ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Türkiye İş Bankası yay., Ankara, 1983, s. 377.

Cordell Hull, yardımın İngiltere aracılığı ile yapılmasına razı oldu. Fakat, Türkiye'nin 1 Haziran 1947'de imzaladığı yeni bir ticaret anlaşması ile silah karşılığında olmak üzere Almanya'ya 45.000 ton krom vermeyi taahhüt etmesi Amerika'da tekrar kötü bir etki yarattı⁴⁴.

Bunlara rağmen Türkiye 1942 yılında "Ödünç Verme ve Kiralama" kanunundan faydalanmaya başladı. A.B.D. Cumhurbaşkanı Roosevelt 4 Aralık 1941'de Türkiye savunmasının Amerika'nın savunması bakımından faydalı olduğu gerekçesi ile sözü geçen kanundan Türkiye'ye yardım yapacağını ilan etti.

E. Türkiye Üzerindeki Baskının Artması

Savaşın kazandığı bu yeni boyutlar dolayısıyla, Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duyan İngiltere, Türkiye'yi yanına çekebilmek için baskı uygulamaya başladı. Bu baskı Türk-Sovyet ilişkilerinin yeniden bozulmaya başladığı 1943 yılına rastlamaktadır. İngilizlerin Kuzey Afrika'da, Ruslar'ın Stalingrad'da, Almanlar'ı yenmeye başlaması üzerine Ruslar, Türkiye'ye karşı daha düşmanca bir tavır içine girmeye başlamışlardır. Bu tutumu devam ettiren Sovyet Rusya savaşın sonlarına doğru Türkiye'yi resmen tehdit etmeye başlamıştır⁴⁵.

12-14 Ocak 1943 tarihlerinde Kazablanka'da bir araya gelen A.B.D. Başkanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchill, Türkiye'nin de savaşa katılmasını sağlayarak Almanlara karşı bir Balkan cephesinin açılmasını kararlaştırmışlardır. Churchill bu durumu Türk liderleri ile görüşmek üzere 30 Ocak -1 Şubat 1943 günleri Adana'ya geldi. İnönü ve Saraçoğlu ile görüşen Churchill, Türkiye'nin 1943 sonlarında savaşa girmesini istedi. Bu talep karşısında Türk devlet adamları şu iki noktayı ısrarla Churchill'e anlattı:

⁴⁴ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 159-160; Armaoğlu, a.g.m., s. 161.

⁴⁵ Saray, a.g.e., s. 67.

1. Türkiye, Sovyet Rusya'dan emin değildir ve ondan çekinmektedir. Almanya'nın yenilmesi ile Sovyet Rusya Avrupa'da egemen duruma geçecektir.
2. Türkiye'nin savaşa katılabilmesi için Türk ordusunun malzeme bakımından geniş ölçüde takviyesi gerekir⁴⁶.

Churchill Türkiye'nin birinci şıktaki endişesine şu cevabı vermiştir: Komünizm artık belirli bir ölçüde değişmiştir. Onun için savaş sonrasında Rusya Türkiye'ye saldırırsa bile kurulacak olan milletlerarası teşkilat (Birleşmiş Milletler. gereken tedbirleri alacaktır. İkinci noktaya ise şu cevabı vermiştir: İngiltere ve Amerika, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu yardımı yapacaktır. İngiliz Başbakanı'nın bu açıklamaları üzerine, Türk Başbakanı Saraçoğlu, Türkiye'nin fiili garantiye ihtiyaç duyduğunu belirterek, Avrupa'nın slavlarla ve komünistlerle dolu olduğunu, Almanya'nın yıkılması halinde yenilen bütün memleketlerin komünist idaresi altına düşeceğini ifade etmiştir⁴⁷.

Bütün bunların sonucu olarak, Adana konferansında iki nokta açık bir şekilde ortaya çıkmıştır:

1. Türkiye'nin askeri gücü zayıftır ve güçlendirilmelidir.
2. Türkiye istediği gibi hareket etmede serbest bırakılmalıdır.

Bu gerçekler karşısında Churchill'in Konferansta ulaşmak istediği sonuç, Türkiye'nin muharip hale gelmese bile, savaş dışı durumunun müttefiklerin işine yarayacak şekilde genişletilmesiydi. İngiltere, Türkiye'ye yeterli savaş malzemesi sağlamak için elinden geleni yaparsa yakın bir gelecekte Türkiye'den bazı şeyler istemekte hakkı olurdu⁴⁸.

⁴⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 412; Armaoğlu, a.g.m., s. 167.

⁴⁷ Saray, a.g.e., s. 68.

⁴⁸ Gönübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 167.

Adana Konferansı sonunda, 1 Şubat 1943'te şu resmi tebliğ yayınlandı;

“... Türk devlet adamları son buhranlı seneler esnasında güdülen Türk politikasının cereyan seyrini izah etmişler ve Başvekil Churchill Majeste Kral Hükümeti'nin bu politikayı sempati ve tam anlayışla takip ettiğini kendilerine temin eylemişlerdir... Büyük Britanya ve Birleşik Amerika Devletleri'nin, Türkiye'nin umumi bakımdan tedafüi emniyetini kuvvetlendirmek için malzeme itibariyle yapabilecekleri yardımın şekli üzerinde mutabık kalınmış ve bu mevzu üzerinde iki taraf askeri mütehassısları arasında görüşmeler vuku bulmuştur...”⁴⁹.

Adana konferansının son derece gizli yapılmasına gayret edilmiş olmasına rağmen kısa zamanda duyulmuş ve özellikle Almanya'da büyük yankılar yapmıştır. Çünkü, Türkiye İngiltere'nin olduğu kadar Almanya'nın da planlarında kilit bir rol oynamaktaydı. Türkiye'nin savaş dışı durumu Hitler'in korkulu rüyası olan Balkanlar'da bir cephe açılmasını engellemekteydi⁵⁰. Buna karşılık, Türkiye'nin savaşa girmemede gösterdiği direnç Sovyetleri tedirgin etmekte idi. Sovyetler, bu terdirginliği 1943 Ekim'inde Moskova'da toplanan Müttefik Dışişleri Bakanları Konferansında açık bir şekilde ortaya koymuşlardır. Rus Dışişleri Bakanı Molotov'a göre, Türkiye'den savaşa girmesinin istenmesi bir “telkin” şeklinde değil bir “emir” şeklinde olmalıydı. Amerikalılar ve İngilizler'e göre Türkiye'ye böyle bir emir verildiği takdirde, kendisine silah yardımı yapmak zorunlu olacaktı ki, o zaman bu yardım ikinci cephenin açılmasını geciktirebilirdi. Bunun için 1943 yılı sona ermeden, Türkiye'nin savaşa katılmasının istenmesine karar verildi.

İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, bu kararları bildirmek üzere, Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile Kahire'de görüştü. Eden'e verilen cevap, yeteri kadar yardım yapılmadıkça Türkiye'nin savaşa katılmayacağı idi. Eden,

⁴⁹ Adana Konferansı'nda yayınlanan resmi tebliğ için bkz. *Ayın Tarihi*, No: 111, (Şubat, 1943), s. 110-139.

⁵⁰ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 168.

Türkiye'nin olumsuz cevabının Türk-İngiliz ilişkilerini gerginleştireceğini söylediye de Türkiye savaşa katılmayı reddetti⁵¹.

1943 Kasım'ında, Tahran'da toplanan müttefik liderleri, savaşı bir an evvel bitirmek için Balkanlar'dan da yeni bir cephe açma fikrini tartışmışlar ve bölgenin kilit ülkesi olan Türkiye'yi mutlaka savaşa sokmak gerektiği görüşüne varmışlardır. Türkiye'nin savaşa sokulmasını ısrarla isteyen Sovyet lideri Stalin "*gerekirse Türkler'i enselerinden yakalayarak*" savaşa sokmak gerektiğini belirtmiştir⁵². İngiliz ve Amerikan liderleride Türkiye'nin savaşa girmesini istedikleri için 4-6 Aralık 1943'te İngiliz Başbakanı Churchill ile Türkiye Cumhurbaşkanı İnönü Kahire'de buluşmuşlardır. Bu sefer müttefiklerin Türkiye üzerindeki baskısı oldukça ağır olmuştur. Türkiye'nin mutlaka savaşa girmesi isteniyordu. Bu baskılar sonucunda İnönü, savaşa girmeyi kabul etti. Fakat Türkiye'nin savunma gücü için gerekli olan silah ve teçhizat verilmedikçe savaş girmeyecekti. Churchill bu isteği kabul etti ve Ocak-Şubat 1944'te Türk-İngiliz askeri heyetleri arasında Ankara'da bu konuda görüşmeler yapıldı. Ancak, Şubat başında görüşmeler kesildi. İngilizlere göre Türkler çok fazla şey istemişlerdi. Bu silah ve malzeme verilecek olursa, bunun sevkıyatı savaş sonuna kadar devam edecek ve bu arada Türkiye'de savaş dışında kalmış olacaktı. Askeri görüşmelerin kesilmesi Türkiye ile İngiltere ve Amerika'nın ilişkilerini gerginleştirdi. Churchill, barış konferansında Türkiye'nin sağlam bir yere sahip olamayacağını söylüyordu.

Bu durumda Türkiye, Sovyet Rusya'ya yanaşmak ve Sovyetlerin tavrını yumuşatmak istedi ise de, Sovyetler, Türkiye savaşa girmediği sürece bunun mümkün olmadığını bildirdiler. 1944 yazında Almanya'nın askeri durumu artık iyice kötüye gitmeye başladığından, Türkiye, müttefiklerle ilişkilerini düzeltmek için 2 Ağustos 1944'te Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti. Fakat bunu yaparken barış

⁵¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 413.

⁵² Saray, a.g.e., s. 69.

konferansında tam bir müttefik muamelesi göreceğine dair İngiltere ve Amerika'dan teminat almıştır.

Ancak, Türk-Sovyet ilişkileri iyice soğumuştur. Türkiye üzerinde artık belirli bir Sovyet tehlikesi ortaya çıkıyordu. Onun için 1944 sonbaharında İngiltere, Yunanistan'a asker çıkardığında bu durum Türkiye'de bir hoşnutluk uyandırmış hatta Türkiye, Balkanlar'da Yunanistan ile yeniden bir işbirliği sağlamak içinde, 1944 Kasım'ında, On iki Ada üzerinde hiçbir talep ve iddiası olmadığını Yunan hükümetine bildirmiştir⁵³.

F. Sovyet Tehlikesinin Artması: Yalta Konferansı ve Almanya'ya Savaş İlanı

Sovyet Rusya'nın 5 Eylül'de Bulgaristan'a savaş ilan etmesi, Rus ordularının Türk sınırına kadar gelmeleri ihtimalinin belirmesi, Kızılordu'nun, Balkan ülkelerinde durumunu kuvvetlendirmesi ve 1944 yılının sonlarında komünistlerin bu ülkelerde iktidarı ele geçirme çabaları, Balkanlar'ın geleceği bakımından Türkiye'yi endişelendirmiş ve bundan sonra Türkiye, İngiliz İttifakı ile Amerikan dostluğuna daha çok önem vermeye başlamıştır.

Bundan başka, Sovyet Rusya 1945 Ocak'ında Moskova'da Boğazlar meselesini Churchill ve Eden'e açmış ve Churchill'de bu konuda Rusya'yı destekleyebileceğini söylemişti. Türkiye'ye kızgın olan ve boğazlarla herhangi bir ilgisi kalmadığını her fırsatta ileri süren Churchill'in Rusya'ya tavizler vermesi ihtimali Türk hükümetini düşündüren bir diğer sorun olmuştur⁵⁴.

10 Şubat 1945'te Yalta Konferansı'nın altıncı toplantısında Stalin, Montreux Sözleşmesi'nin artık eskimiş olduğunu, değişmesi gerektiğini, bu sözleşmeye göre Japon İmparatoru'nun boğazlarda, Rusya'dan daha büyük bir etkiye sahip

⁵³ Armaoğlu, a.g.e., s. 413-414.

⁵⁴ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 183.

bulduğunu, Montreux Sözleşmesi'nin İngiliz-Rus ilişkilerinin iyi olmadığı bir zamanda yapılmış olduğunu, herhalde şimdi İngiltere'nin Japonya ile birleşerek Rusya'yı boğma niyetinde olmadığını ve Türkiye'nin boğazlar yolu ile Rusya'nın girtlağına sarılmasına artık tahammül edemeyeceğini ifade etmiştir⁵⁵.

Amerika ve İngiltere Rusya'ya boğazlarda daha geniş bir geçiş serbestisi tanınmasını kabul ettiler. Bununla beraber Amerikan Hükümeti, Türkiye'nin boğazlar üzerindeki egemenliğini ihlal edecek bir statüye taraftar olmadığı gibi İngiltere'de bağımsızlığı konusunda Türkiye'ye garanti verilmesi gerektiğini belirtti. Konferans, Boğazlar meselesinin dışişleri bakanları tarafından ele alınmasına ve durumdan Türkiye'nin de haberdar edilmesine karar vermiştir⁵⁶.

Yalta Konferansı'nın arkasından Sovyetler, 19 Mart 1945'te 1925 tarihli "Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı"nı feshettiler. Moskova'daki Türk sefiri Selim Sarper'e bu konuda verilen notada "Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan büyük değişmeler sebebi ile 1925 Türk-Sovyet anlaşması artık yeni şartlara uymamakta ve ciddi değişikliklere ihtiyaç göstermektedir" deniyordu. Türk hükümetinin 4 Nisan 1945'te verdiği cevapta, anlaşmanın yenilenmesi için Sovyet hükümetinin yapacağı teklifleri dikkatle ve hayırhahla incelemeye hazır olduğunu bildirmesi, Türkiye'nin ne kadar iyi niyetle hareket ettiğinin bir ifadesi idi.

Fakat Sovyet hükümeti, 7 Haziran 1945'te Türk hükümetine verdiği ikinci notada, bu ittifakın şartı olarak Kars ve Ardahan bölgelerinin Rusya'ya terki ile boğazlarda Rusya'ya üs verilmesini ileri sürmüştü⁵⁷. Molotov notayı verirken Türk büyükelçisine "Bu toprakları size 1921'de terk ettiğimiz zaman Sovyetler birliği kaybıdır" demişti⁵⁸.

⁵⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 414.

⁵⁶ Saray, a.g.e., s. 70.

⁵⁷ A.g.e., s. 71-72; Armaoğlu, a.g.e., s. 415.

⁵⁸ A.Şükrü Esmer, "Türk-Sovyet Münasebetleri", *Ulus*, 9 Nisan 1958.

Almanya'nın yenilmesi ve Avrupa dengesinde meydana gelen boşluktan yararlanan Sovyetler, Avrupa'da olduğu gibi, Türkiye'ye karşı da emperyalist emellerini açığa vurmaktan çekinmiyordu. Artık Türk-Sovyet ilişkileri kritik bir döneme girmişti⁵⁹.

Yalta Konferansı'ndan sonra yeni İngiliz büyükelçisi Sir Maurice Peterson, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'yı ziyaret ederek, Yalta Konferansı'nda alınan bir kararı bildirmiştir. Buna göre kurulacak olan Dünya teşkilatını (Birleşmiş Milletler. konuşmak üzere toplanacak olan San Fransisko Konferansı'na 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya'ya savaş ilan etmiş olan ülkeler davet edileceklerdi. Türkiye, İngiliz büyükelçisinin Hasan Saka'yı ziyaretinden üç gün sonra, 23 Şubat 1945'te, 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalamış ve Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Türkiye, savaş sonrası Dünya düzenini yeniden kuracak olan San Fransisko Konferansı'na katılabilmek için, Kırım Konferansı'nın tesbit ettiği formalite şartlarına böylece hukuken uymuştur. Bundan sonra Türkiye 5 Mart'ta San Fransisko Konferansı'na resmen davet edildi ve Birleşmiş Milletler kurucu üyeleri arasında yerini aldı⁶⁰.

Amaca ulaşmak bakımından değerlendirildiğinde, savaş yıllarında izlenen Türk dış politikası başarılı sayılabilir. Ancak hemen belirtmelidir ki, savaş sonrası yıllarda yeniden oluşan Türk dış politikasının ana sorunları da, savaş yıllarında izlenen dış politikanın doğrudan bir uzantısı olmuştur⁶¹.

⁵⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 415.

⁶⁰ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 184.

⁶¹ Koçak, a.g.e., s. 172.

II. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI

A. Savaş Sonrası Türkiye

Savaş yıllarında izlenen Türkiye dış politikası, Türkiye'yi savaştan uzak tutmayı başarmıştı, ama savaş sonunda gelişen yeni uluslararası politikada ülkenin yalnız kalmasına da neden olmuştu. Savaşa girmemek açısından bakıldığında, Türk dış politikası son derece başarılı sayılabilir. Ancak, Türk dış politikasının savaş sonrası dönemde oluşan sorunları aslında savaş yıllarında izlenen dış politikadan kaynaklanmıştır. Savaş sonrasında Türkiye'nin batı ittifakı içinde yalnız kalması, tamamen savaş içinde uygulanan dış politikanın bir sonucu olarak kabul edilmelidir¹.

Savaş içinde Batılı müttefiklerin A.B.D. etrafında ve "Birleşmiş Milletler" adı altında yaptıkları işbirliğini savaştan sonra da sürdürme çalışmaları ve bu çalışmalarda alınan işbirliği kararlarına Sovyetler Birliği'nin de katılmış olması, bu devletin muhtemel tehditleri ve Türkiye aleyhine genişleme teşebbüsleri karşısında, Türkiye'nin diğer büyük devletlerin desteğini aramasını güçleştirmişti. Savaşın son anında Mihver devletlerine savaş ilan etmesi ile asli üyeleri arasına girmeyi bir hak olarak kazandığı B.M. teşkilatının kurulması amacıyla 25 Nisan 1945'te toplanan San Francisco Konferansı'nda, Türkiye bu yalnızlığını önemli ölçüde hissetmiştir.

Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısında duyduğu endişesi oldukça haklıydı. Çünkü, henüz II. Dünya Savaşı'nın başlarında, Moskova'ya giden Türk heyetine Sovyetler Birliği, Türkiye üzerindeki isteklerini belirtmişti. Savaş yıllarında Türk-Sovyet ilişkileri gelişen koşullara göre değişim göstermiştir. Ancak, savaşın sona ermesi ile birlikte Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da tek büyük güç olarak ortaya çıkması ve bu durumdan faydalanarak yayılmaya başlaması Türk-Sovyet ilişkilerinde zaman zaman gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle, savaş sonrasında Sovyetler'in Boğazlar ve Doğu Anadolu'da toprak istekleri iki ülke

¹ Cemil Koçak, *Türkiye Tarihi*, C. 4, 5. Basım, Cem yay., İstanbul, 1997, s. 171.

arasında gerginliği arttırmıştır. Doğal olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türk dış politikasında en büyük sorun Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler ve bu soruna karşı batılı devletlerin desteğini sağlayabilmek olmuştur.

B. Sovyetler Birliği'nin İstekleri

19 Mart 1945 tarihinde Sovyet notasını alan Türkiye, Sovyetler Birliği ile uygun bir anlaşma zemini aramaya başlamıştı. Ancak, bir süre sonra, Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlık haklarından bir takım özverilerde bulunmadan Sovyetler Birliği ile anlaşma yapabilmesinin oldukça zor olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü, daha önce de belirttiğimiz gibi Sovyetler'in, Türkiye ile anlaşmak için Kars ve Ardahan bölgelerini istemesi, Boğazların ortak savunulması ve burada üsler istemeleri Türkiye'nin kabul edebileceği istekler değildi².

Türk Hükümeti'nin, Sovyet isteklerini reddetmesi üzerine Sovyetler Birliği 1945 yılının ortalarından başlayarak Türkiye üzerinde ağır bir siyasi baskı kampanyasına girişmiş, Sovyet radyo ve gazeteleri bazı Türk illerinin, bu arada Kars ve Ardahan'ın Sovyetler Birliği'ne bırakılması yolunda yayınlar yapmaya başlamışlardır.

O zamana kadar her şeye rağmen Sovyetler Birliği ile dost kalma çabası gösteren Türkiye, silahlı bir Sovyet saldırısına uğradığı takdirde, tek başına da olsa, bu saldırıya karşı koymaya kararlı olduğunu çeşitli yollardan Dünya kamuoyuna duyurmuştur. Ayrıca, Türkiye böyle bir tehlike karşısında yalnız kalmak istemediği için İngiltere'nin ve İkinci Dünya Savaşı sonunda en kuvvetli devlet olarak bilinen Birleşik Amerika'nın desteğini kazanmaya çalışmıştır³.

Türkiye 1945 yılı ortalarında Sovyetler Birliği karşısında bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumaya çalışırken, Amerikan yöneticileri de hâla savaş sonrası

² Mehmet Gönlübol ve Diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9.baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.193 ; *Aydın Tarihi* , No: 136 (Mart, 1945), s. 52.

³ Gönlübol ve Diğerleri, *a.g.e.*, s. 193; *Aydın Tarihi*, No: 139, (Haziran, 1945), s.152.

dünyasında barış ve güvenliğin uluslararası işbirliği yoluyla sağlanabileceğine inanıyorlardı. Türkiye üzerindeki Sovyet tehditleri konusu ile defa İngiltere tarafından Birleşik Amerika'ya bildirilmiştir. Çünkü, Türkiye Sovyet tehdidi karşısında kalınca önce İngiltere'nin desteğini aramış ve bu sırada Sovyetler Birliği'nin, Balkan ülkeleri üzerindeki tutumundan endişelenen İngiliz Hükümeti, 18 Haziran 1945'te Amerikan Hükümeti'ne başvurarak, "Üç Büyükler" arasında yapılması kararlaştırılmış bulunan Postdam toplantısından önce ortak bir Anglo-Amerikan tutumunun tespit edilmesini ve Sovyetler'in karşısına böyle çıkılmasını istemiştir.

İngiltere'nin bu girişiminin sonucu alınmadan, Türkiye, Amerikan hükümetine başvurarak Sovyet tutumu karşısında Washington'un ne düşündüğünü öğrenmek ve Sovyetlere karşı ortak hareket edilmesini sağlamak istemiştir. A.B.D. Ankara Büyükelçisi Edwin C. Wilson'da, hükümetine gönderdiği bir raporda, Sovyet istekleri savaş sonrası uluslararası işbirliği ilkelerine tamamen aykırı olduğu için, Washington'un bu konu ile yakından ilgilenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Bununla beraber, Amerikan Dışişleri Bakan Vekili Mr. Grew 7 Temmuz 1945'te kendisi ile bu konudan bir görüşme yapan Türk büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur'a; Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye herhangi bir müşahhas tehdit yöneltmediğini söyleyerek, Türk Hükümetinin Birleşik Amerika'nın Sovyet Hükümeti nezdinde teşebbüse geçmesi yolundaki isteğini kabulden kaçınmıştır. Mr. Grew'e göre, Türkiye'nin durumu, Postdam'da toplanacak olan "Üç Büyükler" tarafından ele alınacaktır. Bu nedenle bir girişimde bulunmadan önce, Postdam Konferansı'nın sonucunu beklemek daha doğru olacaktır⁴.

⁴ Gönülbol ve Diğerleri, a.g.e., s. 194-195.

C- Postdam Konferansında Boğazlar Sorunu

Almanya'nın savaştan çekilmesi Avrupa'da bir çok sorun ortaya çıkarmıştı. Barış düzeninde bunlara bir çözüm bulmak gerekiyordu. Bunun için üç devlet arasında (A.B.D., İngiltere, Sovyetler Birliği) 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Berlin yakınında Postdam'da bir toplantı yapılmıştır. Başkan Roosevelt 12 Nisan 1945'te öldüğü için, başkanlık, yardımcısı Harry S. Truman'a geçmiş ve Amerika'yı Postdam'da Truman temsil etmiştir. Temmuz sonunda İngiltere'de seçimler yapılmış ve Muhafazakar Parti seçimi kayettiğinden, İngiltere'yi konferansın yarısında Churchill, Temmuz sonundan sonra da İşçi Partisi lideri ve yeni başbakan Clement Attlee temsil etmiştir. Postdam Konferansı'nda görüşülen sorunlar şöyledir; Polonya sorunu, Almanya sorunu, Avusturya, İtalya, Sovyet peykleriyle barış, İspanya, İran, Boğazlar sorunu, Tuna nehri, Rusya'nın Uzakdoğu savaşına katılması⁵.

Burada, Türkiye açısından en önemli konu Boğazlar sorunu olmuştur. Konferansın ilk gününden başlayarak Sovyetler eski İtalyan sömürgelerinden biri üzerinde vesayete sahip olmak istediklerini bildirdiler. Bu durum Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'e yerleşmek istediğini açıkça gösteriyordu. Bunun üzerine Churchill boğazlar meselesini açarak son Sovyet isteklerinin, Bulgaristan'a Sovyet kıtalarının yığılmasının ve Sovyet basınının Türkiye'ye karşı hücumlarının Türkiye'yi büyük bir korkuya sevkettiğini, Rusya'nın Boğazlar sorununu Türkiye ile başbaşa kalarak çözümlenmeye çalışmasını onaylamadığını belirtmiştir⁶. Ayrıca Churchill, İngiltere'nin, Sovyetler Birliği'nin boğazlarda üs sahibi olmasına razı olamayacağı gibi, bu konuda Türkiye üzerine baskı yapamayacağını da ifade etmiş ve Churchill'in bu görüşüne Truman'da katılmıştır⁷.

⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 404-405.

⁶ A.g.e., s. 416.

⁷ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s.195.

Molotov ise cevabında, Türkiye'nin kendisinin Rusya ile bir ittifak için teşebbüse geçtiğini, Rusya'nın da, şart olarak sınırlarının tashihi yani Kars ve Ardahan'ın Ruslar'a verilmesini ileri sürdüğünü, çünkü bu iki bölgenin 1921 Moskova Anlaşması ile Rusya'dan koparıp alınmış olduğunu söyledi. Boğazlar konusunda ise Molotov; Sovyet isteklerinde bir gariplik olmadığını Çünkü, Türkiye'nin Çarlık Rusyası ile 1805 ve 1833'te de aynı nitelikte anlaşmalar imzaladığını söyledi⁸.

Yapılan tartışmalar sırasında, Truman, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak isteklerinin yalnızca bu iki devleti ilgilendirdiğini, böyle olduğu için de, ikisi arasında çözülmesi gereken bir sorun olduğunu ileri sürmüş, öte yandan Boğazlar meselesinin Birleşik Amerika'yı ve bütün dünyayı ilgilendirdiğini söyleyerek, Türk boğazları için düzenlenecek yeni rejime A.B.D.'nin de katılması gerektiğini ifade etmiştir.

Esasen Truman, savaş sonrası dünyada bütün uluslararası su yollarından geçiş serbestliği ilkesini savunmuştur. Fakat Stalin, Truman'ın milletlerarası su yolları konusundaki teklifine katılmakla beraber, Türk boğazlarının özel bir durumu olduğunu söyleyerek Boğazların durumunun ayrı mesele olarak ele alınması için ısrar etmiş bunun üzerine Amerikan ve İngiliz yöneticilerin Boğazlardan serbest geçişi üç büyük devletle diğer ilgili devletlerin teminatı altına koymayı önermişlerdir. A.B.D. ve İngiltere'ye göre böyle bir teminat kabul edilirse Sovyetler Birliği'nin boğazlarda üs istemesine gerek kalmayacaktı. Fakat, Sovyet yöneticileri bu teklifi de kabul etmemişlerdir.

Sovyetler Birliği'nin boğazlarda üs istemek konusunda ısrar etmesi üzerine devletler anlaşmamış ve sonuçta her üç devletin boğazlar konusundaki görüşlerini Türkiye'ye ayrı ayrı bildirmelerine karar verilmiştir. Böylece Postdam

⁸Armaoğlu, a.g.e., s. 416.

Konferansı'nda Boğazlar konusunda yapılan görüşmeler kesin bir sonuca bağlanamamıştır. Bunların beraber bu görüşmeler sonunda özellikle iki nokta belirli bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bunların birincisi, A.B.D. ve İngiltere'nin Montreux rejiminin değişmesine karşı olmadıkları ve Washington'un Boğazların yeni rejimi konusu üzerinde söz sahibi olmak istediğidir. İkinci önemli nokta, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak istekleri karşısında Birleşik Amerika'nın tutumudur. Washington bu konunun yalnızca Türkiye ile Sovyetler Birliği'ni ilgilendirdiğini ve bu bakımdan bu iki devlet arasında çözüme bağlanması gerektiğini ileri sürmüştür⁹. A.B.D. bu tutumu ile hala savaş içinde Sovyetlerle yapmış olduğu işbirliğini devam ettirebileceğini düşünmüşse de gelişen olaylar bu görüşün doğru olmadığını ortaya koymuştur.

D. A.B.D.'nin Değişen Politikası ve Türkiye

Birleşik Amerika'nın Postdam Konferansı'nda Boğazlar konusunda takındığı tavır uzun ömürlü olmamıştır. Bir süre sonra Truman yönetiminin boğazlar konusundaki düşüncelerinde değişiklik yaşanmıştır. Nitekim, Başkan Truman 27 Ekim 1945'te yaptığı "Donanma günü" konuşmasında "Birden fazla devletin ülkesinden geçen nehir ve su yolları" üzerinde bütün ulusların eşit haklara sahip olmasını isterken yalnız Türk toprakları içinde bulunan Türk boğazlarını bu statünün dışında bırakmıştır.

Amerika'nın görüşündeki bu değişiklik öncelikle A.B.D. ile Sovyetler Birliği'nin görüşleri arasında bir yakınlık olduğu kanısını uyandırıyor ise de durum böyle değildir. Truman idaresinin Boğazlar konusundaki görüşlerini değiştirmeye başlaması, kesin olarak bilinmemekle beraber, bir taraftan İngiltere, diğer yandan Amerika savunma uzmanlarının ısrarı ile gerçekleşmiş olabilir. A.B.D.'nin Boğazlar konusundaki tutumunu açık olarak gösteren ilk belge, Postdam'da alınan kararlar

⁹ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 196-197.

uyarınca bu devletin 2 Kasım 1945 tarihinde Türkiye'ye verdiği notadır. A.B.D. elçisi tarafından Türk Dışişleri Bakanlığı'na verilen bu noktada Montreux Sözleşmesi hükümlerinin zamanın şartlarına uydurulması için uluslararası bir konferansın toplanması teklif edilmiştir. Ayrıca çağrıldığı takdirde A.B.D.'nin bu konferansa katılmaktan memnurluk duyacağı ifade edilmiştir¹⁰. A.B.D. Boğazlarda ticaret gemileri için tam serbesti, Karadeniz'e kıyıda devletlerin savaş gemilerinin geçişi için geniş serbesti ve Karadeniz'e kıyıda olmayan devletlerin savaş gemilerinin ise, Karadeniz devletlerinin muvafakkatiyle ve sınırlı tonilâto ile geçiş hakkına sahip olmasını istiyordu¹¹. Bu notadan açıkça anlaşıldığı gibi A.B.D., Boğazlardan gemilerin geçişi konusunda Karadeniz devletlerine daha geniş yetkiler verilmesini kabul etmektedir. Bundan çıkan sonuç; Birleşik Amerika'nın Boğazların statüsünde önemli değişiklikler yapmak fikrini artık geride bırakmış olduğudur¹².

A.B.D., Postdam Konferansı'ndan sonra Türk Boğazlar'ı konusundaki görüşünü yeniden gözden geçirdiği gibi, 1946 yılının başından itibaren Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile de ilgilenmeye başlamıştır. Bu sırada Amerikan yönetimini Ortadoğu Bölgesi ile daha yakından ilgilenmeye zorlayan iki olay vardır. Bunlardan birincisi Sovyetler Birliği'nin 1945 Aralık'ında Türkiye'nin doğusundaki bazı illerin kendisine bırakılması için açtığı kampanyayı şiddetlendirmesi, ikincisi de 1945-1946 kışı boyunca Dünya siyaset sahnesinde ön yeri işgal eden İran olayıdır¹³.

Sovyet İsteklerinin Türk kamuoyunda duyulması büyük heyecan ve endişe uyandırdı. T.B.M.M.'de Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşülürken, İstanbul Milletvekili General Kazım Karabekir, 20 Aralık 1945'te yaptığı konuşmasında şu sözleri söylüyordu; "*Kars yaylasına hakim olmak demek Anadolu'yu istila etmek için pusuya yatmak demektir. Keza Kars yaylasına hakimiyet, Dicle ve Fırat boyunca*

¹⁰ A.g.e., s. 197-198.

¹¹ Rıfık Salim Burçak, "İkinci Cihan Savaşında Boğazlar Meselesi", *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, II/1-2, s. 200-201; *Aynı Tarihi*, No: 144, (Kasım, 1945), s. 71; Armaoğlu, a.g.e., s. 426.

¹² Gönülbol ve Diğerleri, a.g.e., s. 199.

¹³ A.g.e., s. 201.

Akdeniz ve Basra Körfezine inen yolların tepesine hakim olmak demektir. Kars yaylası oralara inecek olan büyük seli tutacak olan biricik settir. Boğazlar, milletimizin hakikaten boğazıdır. Oraya el saldırtmayız. Fakat şunu da bilmelidirler ki, Kars yaylası milli bel kemiğimizdir. Kırdırırsak yine mahvoluruz. Eğer Ruslar yer istemekte ısrar ederlerse hiç şüphe yok ki dövüşeceğiz”¹⁴.

Amerika Birleşik Devletleri'nin tutum değiştirmeye başladığını gösteren ilk belirti, Amerikan donanmasının en büyük zırhlılarından biri olan Missouri'nin savaş içinde Washington'da ölen Türk Büyük Elçisi, Münir Ertegün'ün cesedini İstanbul'a getirmek üzere 1946 Mart'ı sonlarında New York'tan ayrılacağına açıklanmasıdır. Ölen diplomatların cenazelerin savaş gemileri ile gönderilmesi bir nezaket kuralı sayılmakla beraber Amerikan tutumunun Sovyetler Birliği'ne karşı yapılmış bir gösteri olduğuna şüphe yoktur.

Missouri Zırhlısı, İstanbul'a vardığı gün yani 5 Nisan 1946'da Başkan Truman "Ordu Günü" dolayısıyla Şikago'da bir konuşma yaparak Amerikan dış politikasına yeni bir yön vereceğini ifade etmiştir. Başkan Truman'ın bu konuşmasının Türkiye'de en çok dikkati çeken kısmı, Ortadoğu ile ilgili olan kısmıdır. Başkan Truman, Ortadoğu konusunda şöyle demiştir; *"Gözlerimizi Yakın ve Ortadoğu'ya çevirdiğimiz zaman, vahim meseleler arzeden bir bölge ile karşılaşırız. Bu bölgede geniş doğal kaynaklar bulunmaktadır. En işlek kara, hava ve deniz yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır. Fakat bu bölgedeki ulusların hiçbiri ne yalnız ne de beraberce, kendilerine yöneltilecek bir saldırıya karşı koyabilecek kadar güçlüdürler. Böyle olunca da Yakın ve Ortadoğu'nun bu bölgenin dışındaki büyük devletler arasında önemli bir rekabet alanı olacağını ve bu rekabetin birdenbire bir çatışmaya yol açabileceğini kestirmek güç değildir. Yakın ve Ortadoğu'da küçük ya da büyük hiçbir devletin,*

¹⁴ Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2000, s. 73; *Ayın Tarihi*, No: 145, (Aralık, 1945), s. 83-89.

Birleşmiş Milletler kanalıyla diğer devletlerin çıkarlarıyla uzlaştıramayacağı hiçbir meşru çıkarı yoktur. Birleşmiş Milletler'in, Yakın ve Ortadoğu ülkelerinin egemenlik ve toprak bütünlüklerinin baskı ya da sızma yoluyla tehdit edilmemesi konusunda ısrara hakkı vardır."

Başkan Truman, bu konuşmasında Yakın ve Ortadoğu'da durumun önemi ve ciddiyetini kabul etmekle beraber, bu bölgede barışın korunması için hala A.B.D.'nin doğrudan doğruya müdahalesinden çok Birleşmiş Milletler Teşkilatı'ndan yararlanmayı öngörmektedir. Bununla beraber, bu sözlerin bile Sovyetler Birliği'ne yöneltilmiş açık bir ihtar olduğuna şüphe yoktur¹⁵.

E. Boğazlar Sorununun Yeniden Ortaya Çıkışı ve Türk-Sovyet Notaları

Türk-Sovyet ilişkilerindeki gerginlik 1946 yılının yazına kadar devam etmiştir. Ancak Sovyetler'in 7 Ağustos 1946'da Türk Hükümeti'ne verdiği nota ile durum tam bir buhrana dönüşmüştür¹⁶. Türk Boğazları konusundaki görüşlerini içeren bu notasında, Sovyet Hükümeti, İkinci Dünya Savaşı içinde meydana gelen olayların Montreux Sözleşmesi ile tesis edilmiş olan Boğazlar rejiminin Karadeniz devletlerinin güvenliğini korumaya yetmediğini ileri sürerek, savaş sırasında bazı düşman gemilerinin boğazlardan geçirildiğini iddia ediyor ve aşağıda belirtilen esaslara dayanan yeni bir boğazlar rejiminin kurulmasını istiyordu.

1. Boğazlar bütün devletlerin ticaret gemilerinin geçişine devamlı açık olmalıdır.
2. Boğazlar Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin geçişine devamlı olarak açık tutulmalıdır.
3. Özel surette öngörülecek haller dışında, Boğazlar Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin savaş gemilerinin geçişine kapalı olmalıdır.

¹⁵ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 202-203.

¹⁶ Nota metni için bkz. *Ayın Tarihi*, No: 153, (Ağustos, 1946),s.72-74.

4. Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için tabii su yolu olan Boğazlara müteallik rejimin kurulması yalnız Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili olan diğer devletlerin yetkisi dahilinde olmalıdır.
5. Boğazlarda ticari seyrüsefer serbestliği ve boğazların güvenliğini temin hususuyla en fazla ilgili ve bunu gerçekleştirmeye en güçlü oldukları için, Türkiye ve Sovyetler Birliği, Boğazların diğer devletler tarafından Karadeniz'e sahili bulunan devletler aleyhine kullanılmasının önüne geçmek amacıyla, bunların savunulmasını müştereken temin etmelidir.

Sovyetler Birliği, Boğazlar konusundaki görüşünü içeren bu notayı, Türkiye ile beraber İngiltere ve A.B.D.'ye de vermişti. Bu bakımdan Türk hükümeti, Sovyet notasını cevaplandırmadan önce bu iki devletin düşüncesini öğrenmek istemiş ve Türk Hükümeti'nin isteği üzerine Başkan Truman'da, Amerikan Dışişleri, Harbiye ve Donanma bakanlıklarını bu konuyu incelemekle görevlendirmiştir. Konu üzerinde çalışan bakanlık görevlileri sonuçları ne olursa olsun Türkiye'nin desteklenmesine taraftar görünmüşlerdir.

Amerikan idarecilerinin bu davranışı, Birleşik Amerika'nın Türkiye karşısında takip ettiği politikada yeni bir merhale olmuştur. Gerçekten, o zamana kadar Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki anlaşmazlığı yalnız boğazlardan geçiş meselesi olarak görmeye çalışan Amerikan yönetimi, 7 Ağustos 1946 tarihli Sovyet notasını aldıktan sonra, Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu durumu daha iyi anlamaya başlamışlardır. Nitekim, A.B.D., Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson, bu konuda yapılan görüşmeler sırasında 7 Ağustos 1946 notasının boğazlar rejimini düzenlemekten çok Türkiye'yi Sovyet egemenliği altına almak amacıyla kaleme alındığını söylemiştir.

Acheson'un bu görüşüne Başkan Truman'da katılmıştır. Truman'a göre, 7 Ağustos tarihli notadaki Sovyet istekleri kabul edilirse, Birleşik Amerika ile

İngiltere'nin Boğazlar konusunda söz sahibi olmaları imkansızlaşacak ve daha önemlisi, Türkiye'nin bağımsızlığı ortadan kalkacaktır. Çünkü şimdiye kadar bütün denemeler, Sovyet kuvvetlerinin girdiği her ülkenin kısa bir süre sonra Sovyet nüfuzu altına geçtiğini göstermiştir. Boğazların ortak savunması bahanesi ile Türkiye'ye girecek Sovyet kuvvetleride, çok geçmeden, tüm Türkiye'yi kontrol altına almak isteyeceklerdir¹⁷.

Sovyet notası karşısında Recep Peker Hükümeti 14 Ağustos 1946'da T.B.M.M.'de okunan programında, Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğini herşeyin üzerinde tutacağını, Cumhuriyet ordusunun Türk topraklarının dokunulmazlığı ve güvenliğini, devletin şerefini ve haklarını korumak için işbaşında bulunduğunu ve A.B.D. ile olan ilişkilerimizin karşılıklı saygı ve işbirliği sayesinde devamlı bir gelişme seyri izlediğini açıklamıştır¹⁸. Türkiye 22 Ağustos 1946'da Moskova'ya verdiği karşılık notası ile de Montreux Sözleşmesi'nin savaş ve ticaret gemilerinin boğazlardan geçişi ile ilgili hükümlerinde bazı değişiklikler yapılabileceğini kabul etmekle beraber; bu sözleşme ile kurulan rejimin kaldırılması ve boğazların ortaklaşa savunulması konusundaki Sovyet isteklerini reddetmiştir¹⁹.

Bu arada Akdeniz'e gönderilen A.B.D. Deniz Kuvvetlerinin yarattığı tepkiler yatışmadan, Sovyetler Birliği 24 Eylül 1946'da Türkiye'ye ikinci bir nota daha vermiştir. Bu notada da Boğazlarla ilgili rejimin yalnız Türkiye ile Karadeniz'e sahili olan diğer devletler tarafından kararlaştırılması ve Boğazların Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından ortak savunulması konusundaki Sovyet istekleri üzerinde durulmuştur²⁰. Notada ayrıca Türkiye'nin Karadeniz'e sahildar olmayan bazı devletler ile askeri tedbirler aldığı ve bu durumun Karadeniz devletlerinin güvenliği açısından olumsuz olduğu ifade edilmiştir. Burada ilk Sovyet notasının

¹⁷ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 205.

¹⁸ A.g.e., s. 202.

¹⁹ Nota metni için bkz. *Ayın Tarihi*, No: 153, (Ağustos, 1946), s. 76-83.

²⁰ Saray, a.g.e., s. 88-89.

cevaplandırılmasından sonra Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'nin boğazlarda İngiltere'ye bir ikmal ss verdiğini ve yine İngiltere'nin Trakya ile Karadeniz sahillerinde denizaltılara karşı radar istasyonları kurduğunu ileri sürerek Türkiye'ye yeni suçlamalarda bulunduğu görülmektedir. 24 Eylül 1946 tarihli notada sözü edilen askeri tedbirler bunlar olmalıdır.

Boğazlar rejminin yalnız Karadeniz'e sahili olan devletler tarafından tesbit edilmesi için ısrar eden Sovyetler Birliği, Karadeniz'e sahili olmayan İngiltere ile Amerika Birleşik Devletleri'nin bu işe karışmasını istemediğini göstermek amacıyla, ilk notada izlediği yoldan farklı olarak bu ikinci notayı A.B.D. ve İngiltere hükümetlerine vermemiştir. Bununla beraber bu iki devleti boğazlar konusunda yapılacak bütün görüşmelerde taraf kabul eden Türk Hükümeti, ikinci Sovyet notasını alır almaz, İngiliz ve Amerikan hükümetlerini durumdan haberdar etmiřtir²¹.

Sovyet Rusya yayılcılığının bir neticesi olarak Sovyet liderlerinin yarattığı bu krizi atlamak oldukça güç bir hale gelmiştir. Ananevi Rus düşmanlığının ortaya koyduğu bu tehlike, Türkiye'de milli birlik ve beraberliği çok kuvvetli bir hale getirmiştir. Böylece Türkiye kendini savunmaya kararlı olduğunu göstermiştir. Fakat, Türkiye'nin kararlı tutumuna karşılık Sovyet baskısının devam etmesi bu bölgede dengenin bozulacağını ve menfaatlerinin zarar göreceğini anlayan Amerika ve İngiltere'yi harekete geçirmiştir. Türkiye zerindeki Sovyet baskısını başından beri dikkatle takip eden A.B.D. ve İngiltere 9 Ekim 1946'da Sovyet Rusya'ya birer nota vererek, Sovyet taleplerinin kabul edilmesinin mümkün olmadığını ve Türkiye'nin boğazlar savunmasının tek sorumlusu kalması gerektiği hususundaki kesin fikirlerini belirterek Rusya'nın daha ileri gitmemesini istemiřlerdir²². İngiltere ve A.B.D.'nin Türkiye lehinde kararlı bir tavır takınmaları zerine Sovyetler'in yarattığı bu tehlikeyi önlemek Türkiye için daha kolay olmaya başlamıştır. Nitekim, bu moral

²¹ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 208.

²² Saray, a.g.e., s. 89.

desteği de sağlayan Türkiye, 18 Ekim 1946'da Sovyetler Birliği'ne verdiği son notada, Sovyetler'in ileri sürdüğü yeni iddiaları hukuki delilleriyle bir defa daha rttkten sonra Boğazların savunması ile ilgili eski görüşleri üzerinde ısrar etmiřtir²³.

F. Truman Doktrini

Sovyetler Birliği Boğazlar zerindeki istekleri reddildikten sonra Türkiye zerindeki baskısını devam ettirmiş ve bu durum Türkiye açısından ciddi bir endişe yaratmıştır. Sovyet baskısının Türkiye için en önemli sonuçlarından biri ordusunu savaş düzeninde tutmak zorunda kalması olmuştur. Ekonomik gücü büyük bir orduyu uzun süre silah altında tutmaya yeterli olmayan Türkiye için, bu durum karşısında tek çıkar yol dış yardımlar aramak olmuştur.

Türkiye'nin dış yardım aradığı günlerde, Doğu Akdeniz bölgesinde Türkiye'nin komşusu olan Yunanistan'da komünizm tehdidi ile karşı karşıya bulunuyordu. Bu ülkede savaş daha sona ermeden sağ ve sol eğilimli gruplar arasında bir silahlı çatışma çıkmış ve savaş bittikten sonra da devam eden bu çatışmaya, Yunanistan'ın Kuzey komşularının da karışması üzerine, durum tehlikeli bir milletlerarası nitelik kazanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı içinde Yunanistan'a yardım etmek görevi büyük lide İngiltere'ye dşuyordu. Nitekim, İngiltere bu amaçla 1944 Ekim'inde Yunanistan'a giren kuvvetlerinin bir kısmını savaşın bitmesinden sonra geriye çekmemiş ve bu devlete önemli askeri ve ekonomik yardımlar yapmıştır. Fakat, savaş sonunda İngiliz ekonomisi büyük bir buhran geçirmeye başlayınca, Londra Hükümeti, 21 şubat 1947'de biri Yunanistan diğer Türkiye ile ilgili iki muhtıra vcrerek, bu iki devlete savaşın sona ermesinden bu yana yapılmakta olan askeri ve iktisadi İngiliz

²³ A.g.e., s. 90. Ayrıca nota metni için bkz. *Ayın Tarihi*, No. 154, (Eylül, 1946), s. 100-105.

yardımının 1947 Mart'ından sonra kesileceğini ve Yunanistan'daki İngiliz kuvvetlerinin geri çekileceğini bildirmiştir.

Türkiye ile ilgili muhtıradaki, İngiliz hükümetinin, Türkiye'nin bağımsızlığını Batı savunması bakımından çok önemli gördüğü ve bunun için de Türkiye'ye mutlaka askeri ve iktisadi yardım yapılması gerektiği düşündüğü belirtilmiştir. İngiliz Hükümetine göre Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını sağlamak ve askeri gücünü çoğaltmak görevi, bundan böyle A.B.D.'ye düşmektedir.

1945-1947 yılları arasında çıkan bütün uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde Amerika Birleşik Devletleri savaş sonunda kurulan uluslararası işbirliği yolunu denemek istemiş; fakat bu yol önceden sanıldığı gibi işleyemediği için, Sovyetler Birliği'nin genişlemek ve yayılmak emellerini açığa vurmaktan kaçınmamış, kuvvetler dengesini kendi lehine değiştirmeye kalkmıştır. Bu durum karşısında A.B.D. yönetimi, yalnız Ortadoğu'nun değil, aynı zamanda bütün batı dünyasının savunması için çok önemli bir yerde bulunan Türkiye ve Yunanistan'ı genişleme emelleri artık açıkça ortaya çıkan Sovyetler Birliği karşısında yalnız bırakmamak yolunu seçmiştir.

Türkiye ve Yunanistan'a yardım etmek kararını alan Başkan Truman, bu amaçla Senato ve Temsilciler Meclisinin 12 Mart 1947'de yaptığı ortak oturumda, sonradan Truman Doktrini adıyla ün kazanan bir mesaj okumuştur. Amerikan dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcı sayılan bu mesajda Başkan Truman, kongreden, Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak (400 milyon dolarlık askeri yardım) yardım konusunda yetki istemiştir.

Truman yönetiminin Türkiye ve Yunanistan'a yardım için Kongreden yetki ve tahsisat istemesi, İkinci Dünya Savaşı sırasında karşılaştığı Sovyet tehdidi karşısında zaten ilk günden başlayarak A.B.D.'nin yardımını arayan Türkiye'de büyük bir memnurluk yaratmıştır. Başkan Truman'ın Kongre'de okuduğu mesajın

ana çizgilerine uygun olarak hazırlanan “Yunanistan ve Türkiye’ye Yardım Kanunu” tasarısı 22 Nisan 1947’de Senato, 9 Mayıs 1947’de de Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1947’de Başkan Truman tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu kanun, Amerikan Devlet Başkanına, Türkiye ve Yunanistan’a mali yardımla birlikte malzeme, hizmet ve bilgi yardımı da yapmak bu arada askeri ve teknik uzmanlar göndermek yetkisini vermekte ve bunun için 400 milyon dolarlık bir tahsisat ayırmaktadır. Gene aynı kanun gereğince yapılacak yardım başkanın bilgi ve onayı olmadan Türkiye ve Yunanistan tarafından yardımın amaçları dışında kullanılmayacak, Türk ve Yunan Hükümetleri, iki ülkeye yapılan yardımın yerinde ve amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını denetlemek için yollanacak yetkili kişilere gerekli bilgiyi vermektan kaçınmayacakları gibi A.B.D. basın ve radyo temsilcilerinin yardımın kullanılması konusunda ülkelerinde serbestçe inceleme yapıp bilgi toplamalarına da engel olmayacaklardır. Kanunun en önemli özelliklerinden biri de “Vandenberg Değişikliği” adıyla anılan değişikliktir. Buna göre, Güvenlik Konseyi ya da Genel Kurul yardımın kesilmesini isterse, Türk ve Yunan Hükümetleri artık yardım istemediklerini bildirirlerse, A.B.D. başkanı bu kanunun amaçlarının gerçekleştiğine, ya da gerçekleşmek imkanı kalmadığına karar verirse Türkiye ve Yunanistan’a yapılan Amerikan yardımına son verilecektir²⁴.

“Yunanistan ve Türkiye’ye Yardım Kanunu”nun Başkan Truman tarafından onaylanmasından sonra 23 Mayıs 1947’de Amerikan Dışişleri, Harbiye ve Donanma Bakanlıkları temsilcilerinden kurulan ve General Lunsford Oliver başkanlığındaki bir Amerikan inceleme kurulu Ankara’ya gelerek Türkiye’ye yapılacak yardım konusunda çalışmalara başlamıştır. Bu heyetle Türk görevlileri arasında yapılan altı haftalık görüşmeler sonunda, 12 Temmuz 1947’de Türkiye ile A.B.D arasında,

²⁴ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 212-215.

Türkiye'ye yapılacak Amerikan yardımı ile ilgili bir anlaşma imzalanmıştır. "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma" başlığını taşıyan bu belgenin başlangıcında; bu yardımın Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın esas gayelerine ulaşmayı sağlayacağı gibi Türk-Amerikan ilişkilerinde olumlu bir devre açarak Türk ve Amerikan milletleri arasındaki dostluk bağlarının daha da kuvvetlendireceği ifade edilmiştir²⁵.

A.B.D'nin Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı yardımlar, bu devletin savaş sonunda yabancı ülkelere doğrudan doğruya yaptığı ilk dış yardım olduğu için, başlangıçta, bağımsız bir program olarak yürütülmüştür. Fakat, A.B.D. çok geçmeden daha geniş bir doğrudan doğruya dış yardım politikası izlemeye başlayacağı için, Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardım bağımsız program olarak ancak bir yıl sürmüş ve ertesi yıl 1948 tarihinde onaylanarak yürürlüğe giren "Dış Yardım Kanunu" çerçevesi içine alınmıştır. Amerikan Kongresi, bu kanunla Yunanistan ve Türkiye'ye yardım için 225 milyon dolarlık ikinci bir ödenek daha ayırmıştır²⁶.

G. Marshall Plânı

Truman Doktrini, genel anlamda Yunanistan ve Türkiye'ye askeri yardımı öngörmüştür. Çünkü bu iki ülke Sovyetler'in doğrudan doğruya baskısı ve tehdidi altında idi. Öte yandan İkinci Dünya Savaşı'ndan ekonomik ve sosyal bakımdan bitkin bir durumda çıkan Avrupa Devletleri'nin kalkınmasını sağlamak için A.B.D., 1948 yılında dört yıl süreli bir "İktisadi İşbirliği Kanunu" kabul etmiştir. Bu kanunun öncülüğünü Amerikan Dışişleri Bakanı General Marshall yapmıştır. 1947 yılının ikinci yarısı yaklaşırken Avrupa devletlerinin büyük ekonomik buhranlar içinde bulunduğunu ve bu buhranların komünist partilerini her ülkede işbaşına doğru ittiğini gören Amerikan Dışişleri Bakanlığı, ekonomik buhranların yaratacağı bu

²⁵ A.g.e., s. 217.

²⁶ A.g.e., s. 219.

sonucu önlemek için Avrupa'ya yardım yapılmasını kararlaştırmıştır. Dışişleri Bakanı General Marshall'a göre Avrupa ülkeleri her şeyden önce kendi aralarında bir işbirliğine girişmeliler ve birbirlerinin eksiklerini kendileri tamamlamalıdır. Bu genel işbirliği sonunda bir açık ortaya çıktığında Amerika bu açığın kapatılması için yardım etmeli, bunun için de önce bir işbirliği programı yapılmalıydı²⁷.

Bunun üzerine 12 Temmuz 1947'de Paris'te 16 Avrupa devletinin katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantı da bir yandan Avrupa ekonomik işbirliğinin temelleri atılırken, öte yandan da kurulan teknik komiteler Avrupa devletlerinin ihtiyaçlarını gösteren bir ortak rapor hazırlamışlardır.

Paris'te toplanan iktisadi işbirliği konferansına Türkiye'de katılmış, iktisadi durumu konusunda gerekli bilgileri vermiş ve savaş sonunda hazırladığı iktisadi kalkınma programını gerçekleştirmek için 615 milyon dolar tutarında dış yardım yapılmasını istemiştir.

Paris toplantısı sırasında hazırlanan ortak raporu inceleyen Amerikalı uzmanlar, Marshall Planı'nın savaştan yıkılmış olarak çıkan Avrupa'nın kalkınması için hazırlanmış bir plân olduğunu ileri sürerek, Türkiye'nin savaştan yıkılmadan çıktığını, yer altı ve yerüstü zenginlikleri ile Avrupa'nın kalkınmasına katılabilecek durumda olduğunu, altın ve döviz stoklarının ve dış ticaret dengesinin onbeş aylık bir devre için yeterli görüldüğünü ve Türk endüstrisinin orta derecede gelişmiş bir endüstri olduğu gibi üretim seviyesinin de savaştan öncekini bir hayli aştığını belirterek, Türkiye'ye ekonomik yardım yapılmasına taraftar görünmemişlerdir.

Amerikalı uzmanların bu tutumu Türkiye'de geniş tepkiler yaratmış bir yandan Türk kamuoyunda beliren tepkinin öte yandan da ekonomik gereklerin baskısı karşısında kalan Türk Hükümeti, bunun üzerine doğrudan doğruya A.B.D. Hükümeti'ne başvurmuş, Washington'un, Türkiye'ye iktisadi yardım konusundaki

²⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 444.

tutumunu yeniden gözden geçirmesini istemiştir. Bunun üzerine, konuyu yeniden gözden geçiren Amerikan Hükümeti daha Avrupa iktisadi İşbirliği Anlaşması imzalanmadan Türkiye'yi Marshall Plânı içine almaya karar vermiş ve 4 Temmuz 1948'de Ankara'da Türkiye ile bir anlaşma imzalayarak ekonomik yardıma başlamıştır²⁸.

²⁸ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 221-222.

III. NATO'NUN KURULUŞU VE TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRİŞİ

A. Nato'nun Kuruluşu ve Niteliği

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi Avrupa'nın barış ve güvenliğe kavuşmasına yeterli olmamış yer yer ortaya çıkan huzursuzluklar Batı ile Doğu arasında hergün daha çok artan gerginliğin belirtilerini vermeye başlamıştı¹. Sovyetler Birliği Doğu Avrupa'da sınırlarını genişlettikten başka, Almanya'nın doğusunu, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan gibi ülkeleri işgal etmiş ve komünist rejimini zorla kabul ettirdiği bu ülkeleri, birer uydu devleti durumuna getirmişti. Ayrıca Yunanistan ve Türkiye'yi tehdit ediyordu².

1945'te kurulan Birleşmiş Milletler bu faaliyetleri önleyecek ve Dünya'da güvenliği sağlayacak bir etkinliğe sahip değildi. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Güvenlik Konseyi'nde veto hakkını kötüye kullanması, örgütü tamamen etkisiz bırakmıştır.

Bu durumda Sovyetler Birliği'ne karşı bir savunma sistemi kurulmasından başka bir çözüm yolu kalmamıştı. Bu konuda ilk girişim beş Batı Avrupa devleti: İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'dan gelmiş ve bu devletler 17 Mart 1948'de Brüksel'de bir Batı Avrupa Birliği kurmuşlardır. Bu anlaşma ile taraflar hem ortak savunma hem de ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliği yükümlülüğü üstlenmiştir.

Brüksel Anlaşması Batı Avrupa'ya bir güven sağlamıştır. Bu anlaşmanın imzalanması, A.B.D.'nin de katılımıyla daha geniş bir anlaşmanın imzalanması için daha ileri hamle yapılmasına imkan hazırlamıştır. Uluslararası ortak güvenliğin ihlaline karşı alınan tedbir ve faaliyetler, batı demokrasi dünyasında ortak bir

¹ Feridun Cemal Erkin, "Batı Avrupa Birliği ve Nato'nun Doğuşu, Türkiye'nin Nato'ya Girişi", Türkiye ve Nato, Türk Atlantik Anlaşma Derneği yay., No: 1, Ankara, s. 11-12.

² İsmail Soysal, Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları, Cilt II (1945-1990), 2. Baskı, T.T.K. yay., Ankara, 2000, s. 391.

savunma cephesinin kurulmasını zorunlu kılıyordu. Bu tedbir ve faaliyetler, Kuzey Atlantik Anlaşması'nın hazırlanışında atılan ilk basamaklar olarak görülmüştür³.

Brüksel Anlaşması'nın imzalandığı gün A.B.D. Başkanı Truman, kongreye mesajında, şu sözleri söylemiştir: "*Hür Avrupa memleketlerinin kendilerini müdafaa etme kararına aynı şekilde bizim onlara yardım etme kararımız ile mukabele edeceğimizden eminim.*"⁴. Brüksel Anlaşması imzalandığı dönemde Ruslar Batı Berlin'i ablukaya başladılar. Ancak 323 gün süren bu abluka kurulan hava köprüsü sayesinde başarısızlığa uğratıldı. Bu gelişme doğu ile batı arasında gerginliği arttırmıştır.

Gerginliğin artması, Batı Avrupa savunması için gerekli teşkilatlanmayı ve Kuzey Atlantik Anlaşması'nın müzakerelerini hızlandırdı. A.B.D. ve Kanada'nın katılması ile Brüksel Anlaşması'nı imzalayan devletlerin yetkilileri savunma paktının görüşmelerine başladılar. Bu arada A.B.D. temsilciler meclisi üyesi Arthur H. Vandenberg, bir teklif hazırlayarak "*Amerika Birleşik Devletleri'nin münferit ve karşılıklı, fiili ve devamlı bir yardıma müstenit muntıkavi ve umumi anlaşmalara, anayasa usullerine uygun olarak iştirakini ve milli güvenliğini ihlal edecek silahlı bir tecavüz karşısında münferit veya müşterek meşru müdafaa hakkını (B.M. Anlaşması 51. Maddesi) kullanmak azmini teyit eden ve barışın idamesine yardımcı olmasını sağlayan*" bir karar tasarısını meclisten geçirmiştir⁵.

Vandenberg Kararı denilen bu karar aslında, Amerika'nın 1853'ten beri uygulamakta olduğu Monroe Doktrini'ni veya inziva politikasını resmen terketmesinden başka bir şey değildi⁶. Bunun üzerine A.B.D., Kanada ve Batı

³ Hamza Eroğlu, "Kuzey Atlantik Paktı", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, XXI/1-4, İstanbul, 1957, s. 29.

⁴ Lord Ismay, *Nato İlk Beş Sene 1949-1954*, T.T.K. yay., Ankara, 1956, s. 9.

⁵ Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Giriş III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, AKDHYK Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2000, s. 119.

⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası yay., Ankara, 1983, s. 449.

Avrupa Birliği'nin beş üyesi ile İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz ve İzlanda olmak üzere toplam 12 devlet olmak üzere Washington'da 4 Nisan 1949'da kısa adı NATO (North Atlantic Treaty Organization) olan Kuzey Atlantik Savunma İttifakı'nı imzalamışlardır. Anlaşma gereken onay işlemi tamamlanınca 24 Ağustos 1949'da yürürlüğe girmiştir⁷.

Kuzey Atlantik Anlaşması'nın giriş kısmında, imzacı devletlerin B.M.'nin amaçlarına ve ilkelerine bağlı oldukları, dünyada barış istedikleri, demokrasiye kişi özgürlüğüne ve hukukun üstünlüğüne dayanan bağımsızlıklarını, ortak varlıklarını ve uygarlıklarını korumaya kararlı oldukları, Kuzey Atlantik bölgesinde sağlam bir düzen ve gönencin gelişmesine çalıştıkları, ortak savunmaları ve barış ve güvenliğin korunması için birlikte çaba göstermek istedikleri belirtilmektedir.

Anlaşmanın 1. maddesinde tarafların uluslararası uyuşmazlıkları barışçı yoldan çözmeyi istedikleri, tehditten uzak durarak zora başvurmak istemedikleri; 2. maddede, Nato'nun yalnız askersel amaç gütmeyeği belirtildikten sonra, üyelerin uluslararası her alanda işbirliği ve anlayışın egemen olmasına ve ekonomik politikalarında uyum sağlamaya çalışacakları; 3. maddede, tarafların silahlı bir saldırıya karşı direnme güçlerini arttırmak üzere çaba gösterecekleri ve yardımlaşma içine girecekleri; 4. maddede, içlerinden birinin ülke bütünlüğü, siyasal bağımsızlığı ya da güvenliği tehdit edildiği zaman, birbirleriyle danışmalarda bulunacakları açıklanmaktadır.

5. maddeye göre taraflardan birine yöneltilmiş bir saldırı hepsine yöneltilmiş sayılacak, bu durumda B.M. yasının 51. maddesinde öngörülen bireysel ya da ortak savunma hakkı kullanılarak, taraflar güvenliği yeniden kurmak amacıyla, silahlı güç kullanmayı da kapsamak üzere, gerekli görecekları harekete, tek başına ya da öbür taraflarla birlikte geçeceklerdir. Durum B.M. Güvenlik Konseyi'ne de bildirilecektir.

⁷ İsmail Soysal, a.g.e., s. 392.

6. madde savunulması gereken Atlantik bölgesiyle ilgilidir. 1949'da anlaşma imzalanırken tarafların Avrupa'daki ülkeleri, Kuzey Amerika (A.B.D., Kanada), Fransa'nın Cezayir eyaleti, üyelerin kimilerinin egemenliğinde bulunan belirli adalar öngörülmüştür. Daha sonra 1952'de Türkiye ile Yunanistan Nato'ya girerken imzalanan protokolün 2. maddesiyle, savunma alanı onların tüm sınırlarını koruyucu biçimde genişletilmiş arkasından 1962'de Cezayir bağımsızlığına kavuşunca bu ülke Atlantik bölgesinden çıkarılmış ve 1982'de İspanya Nato'ya katılınca da onun sınırları savunma bölgesi içine girmiştir.

7. madde, Nato Anlaşması'nın tarafların B.M. yasası çerçevesindeki hak ve yükümlülüklerini, 8. maddesi ise daha önce başka devletlerle olan anlaşmalardan doğan yükümlülüklerini bozmadığını açıklamaktadır. 9. madde anlaşmanın uygulanmasıyla görevli konseyle ilgilidir. Konsey gerekli organları, özellikle bir Savunma Komitesi kurmakla görevlendirilmiştir. Bu madde çerçevesinde bir de sekreterlik kurulmuştur.

10, 11, 12, 13 ve 14 (son) maddeler, Nato'ya katılma, anlaşmanın onaylanması, gerektiğinde metinde değişiklik yapılması, 20 yıllık süresi sonunda ona son verilmedikçe, yürürlükte kalması, İngilizce ve Fransızca metinlerin geçerli sayılması ve imzalı metinlerin A.B.D.'de saklanması vb. işleri düzenlemektedir⁸.

Anlaşmanın bu hükümleri çerçevesinde, Nato'nun sivil ve askeri yapısı ve bunların işleyişi şöyledir:

Nato'nun en yüksek organı olan Konsey Dışişleri Bakanlarından oluşur. Gerektiğinde ilgili başka bakanlar da katılır. Genellikle yılda iki kez toplanır. Konseyin toplantıları kimi kez hükümet başkanları düzeyinde olur. Bunun dışında konseyin işleri üyelerin Nato katındaki sürekli temsilcilerince yürütülür. Konseyde kararlar oybirliği ile alınır.

⁸ A.g.e., s. 393-394. Ayrıca Atlantik Paktının Maddeleri için bakz. A.g.e., s. 417-434.

Konseye bağlı olarak Savunma Planlama Komitesi bulunur ve Genel Sekreter başkanlığında yılda iki kez Savunma Bakanları düzeyinde geri kalan zamanda da Büyükelçiler düzeyinde toplanır. Savunma Planlama Komitesi'ne bağlı olarak, Nato'nun en yüksek askersel organı Genel Kurmay Başkanlarından oluşan "Askersel Komite"dir.

Askersel Komite barış döneminde, Nato bölgesinin ortak savunması ile ilgili önlemleri almakla görevlidir. Ayrıca, Konseye, Savunma Planlama Komitesi'ne ve bağlı kuruluşlara askersel konularda bilgi verir, öğütlemelerde bulunur: Nato komutalarının istek ve önerilerini uyumlaştırır ve ortaklaşa olarak kararlaştırılmış Nato siyasetinin ve planlarının uygulanması için gerekli yönetimi sağlar. Askersel Komite'ye, çalışmalarında Uluslararası Kurmay Heyeti yardımcı olur. Heyet, General düzeyinde ulusal temsilcilerden oluşur ve Brüksel'de sürekli görev yapar.

Savunma Planlama Komitesi'ne doğrudan bağlı bir yan kuruluş da Nükleer Savunma Sorunları Komite'sidir ve bunun için bir Nükleer Planlama Grubu bulunmaktadır. Grup, üye ülkelerden yalnız yedisinden oluşmaktadır. (A.B.D., Almanya, İngiltere, İtalya, Belçika, Danimarka ve Türkiye) Her yıl Genel Sekreter başkanlığında Milli Savunma Bakanları düzeyinde toplanmakla, nükleer silahlar ve savunma konusunda görüş ortaya koymaktadır.

Nato askersel alanları, ayrı komutanlıklara bağlı olmak üzere şunlardır:

- a) A.B.D.-Kanada Bölgesel Savunma Alanı,
- b) Atlantik Müttefik Komutanlığı
- c) Avrupa Müttefik Komutanlığı
- d) Manş Müttefik Komutanlığı

Bunlardan Türkiye'nin de bağlı bulunduğu Avrupa Müttefik komutanlığı, Kuzey burnundan Akdeniz'e ve Atlantik Okyanusu'ndan Türkiye'nin doğu sınırına kadar

uzanan alanı kapsar. Savunması tek bir Nato komutanlığının sorumluluğuna girmeyen İngiltere ve Portekiz bu alan içinde değildir⁹.

B. Nota'ya Bağlı Kuruluşlar

Nato örgütünden bağımsız olmakla beraber, onun amaçlarına hizmet eden ve onunla bağlantısı bulunan üç ayrı kuruluş vardır:

1. Kuzey Atlantik Asamblesi (North Atlantic Assembly)

Kuzey Atlantik Asamblesi, Nato'ya üye 16 ülkenin parlamentolarınca seçilen ulusal heyetlerin oluşturduğu bir danışma örgütüdür. Asamble 172 üyeden oluşur. Bunların herbirinin yedeği vardır. Üyeler ulusal parlamentolarına özgü yönetime göre her yıl yapılan seçimlerle belirlenir.

1955'den başlayarak, "*Nato Parlamenterleri Konferansları*" şeklinde toplanan bu örgütün adı 1966 yılında "*Kuzey Atlantik Asamblesi*" olarak değiştirilmiştir. Nato ve Atlantik topluluğunun ülkelerini yaymak amacını güden Kuzey Atlantik Asamblesi, Nato'dan bağımsız olmasına karşın, üye ülkelerin parlamenterleri ve dolayısıyla Nato ülkeleri arasında bir bağlantı sağlamaktadır. Genel olarak her yılın sonbaharında bir üye ülkede yapılan toplantılar Nato ülkeleri arasında bir anlayış havası hazırladığı gibi, Parlamento üyelerinin ittifakın sorunlarını yakından öğrenmesine, gereğinde bu sorunları kendi Parlamentolarında desteklemelerine ve bu sorunlar üzerinde görüşmeler açarak onların çözümlerine yardımcı olmaktadır.

Asamble'nin, tüm üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir sürekli komisyonu bulunmakta ve bu komisyonun başkanı aynı zamanda Kuzey Atlantik Asamblesi Başkanı sayılmaktadır. Asamble'nin bir Genel Sekreteri ve ona yardımcı olan memurları vardır. Asamblenin çalışmaları önce siyasal, askersel, ekonomik, bilim-teknik, eğitim, kültür, enformasyon alanlarıyla ilgili çeşitli komisyonlarda ve Avrupa

⁹ A.g.e., s. 394-395.

Nükleer Silahlar Özel Komisyonu'nda olur. Belirli konular için ayrıca 8 alt komisyonu vardır. Komisyonlar yılda iki kez toplanıp kararları hazırlayıp Komisyon düzeyinde oylarlar. Bunlar Nato Genel Sekreteri aracılığı ile Nato Konseyi'ne sunulur. Konsey uygun gördüğünü değerlendirir, çalışmalarında gözönünde bulundurur.

2. Avrupa Grubu (Eurogroup)

Fransa ve İzlanda dışındaki Nato'nun Avrupalı üyelerince 1968 yılında kurulmuş olup bu grup Nato'dan bağımsız olmakla birlikte, onun amaçlarıyla uyum içinde ve ona paralel çalışır. Kuruluşunda, 1968'de Sovyet ordusunun Çekoslovakya'yı işgali olayının Nato'nun Avrupa üyelerinde uyandırdığı yankıların etkisi olmuştur. A.B.D. böyle bir kuruluşu olumlu karşılamıştır. Grup, Avrupa'nın savunma konularından yarı resmi bir danışma ve işbirliği kuruluşudur.

Grubun amacı Avrupa devletlerinin Nato'ya daha etkili biçimde katkıda bulunmasını özendirmek ve ortak savunmalarını güçlendirmektir. Bu amaçla üye devletler kendi aralarında silah yapımında, haberleşme araçları, sağlık hizmetleri, donatım, askersel eğitim, lojistik, uzun süreli planlama işlerinde eş güdüm, standardizasyon sağlamakta, Nato örgütlerine öğütlemelerde bulunmaktadır.

3. Atlantik Anlaşması Dernekleri (Atlantic Treaty Associations-ATA)

1945'te Nato konseyinin bir toplantısında alınan karar uyarınca tüm üye ülkelerde, Nato ve çalışmaları konusunda kamuoylarını aydınlatmak üzere, özel nitelikte birer Atlantik Anlaşması Derneği kurulmuştur. Örgütle organik bağı bulunmayan bu dernekler, Nato Genel Sekreterliği Enformasyon Dairesi, üye hükümet makamları ve Atlantik Asamblesi ulusal grubu ile işbirliği içinde yayınlar dağıtmakta, konferanslar, seminerler ve sergiler düzenlemektedir¹⁰.

¹⁰ A.g.e., s. 397-398.

C. Türkiye'nin Batı'ya Yönelmesi ve Nato'ya Başvurma Düşüncesi

İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin izlediği yayılcı politika sonucu Boğazlar ve Doğu Anadolu'daki isteklerini açığa vurması Türk-Sovyet ilişkilerini oldukça gergin bir duruma getirmişti. Ancak, bir taraftan Türkiye'nin kararlı siyaseti, bir taraftan da İngiltere ile Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye lehinde takındıkları kesin tavırlar, Sovyet liderlerinin yarattığı krizi kademeli olarak ortadan kaldırmıştır. Fakat, bütün bu gelişmelerin sonucunda da Türkiye ve Türk milleti, Sovyetler'in ne kadar güvenilmez bir komşu olduklarını yeniden öğrenmişlerdir. Bunun sonucunda da haklı olarak Türkiye, kendi emniyetini sağlama olacak bir savunma teşkilatı için araştırmaya başlamıştır¹¹.

Türkiye'nin Nato'ya dahil olma düşüncesi özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Batı blokuna bağlanma çabalarının bir sonucudur. Türkiye'yi Batı devletleriyle ilişki kurmaya iten ve batıya yaklaştıran nedenler: ekonomik kalkınması için ihtiyaç duyduğu dış yardım. Atatürk tarafından başlatılan çağdaşlaşma hareketinin kendisinden sonra gelen siyasilerce Batı devletleriyle sıkı ilişkiler kurulması şeklinde devam ettirilme isteği ve herşeyden önemlisi II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye yöneltilen Sovyet tehdididir¹².

Batılı devletlerin muhtemel bir Sovyet tecavüzüne karşı Brüksel Anlaşması'nı imzalamaları, Sovyetler'in Türkiye üzerindeki emellerinden endişe duyan ve 1947 yılından beri Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım almakta olan Türkiye'de de yoğun ilgi uyandırmıştır¹³. Bunun üzerine dönemin iktidarı yoğun diplomatik ilişkilerde bulduysa da olumlu bir sonuç alamamıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı

¹¹ Saray, a.g.e., s. 92; Yusuf Sarımay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve Nato'ya Girişi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara, 1988.

¹² Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı, (1945-1965)", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XXI/1, 1966, s. 147.

¹³ Mehmet Gönlübol ve Diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9.Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 224.

Necmeddin Sadak bu konuda yaptığı açıklamada “*Türkiye'nin Atlantik Pakıtına girmesinin bahis mevzuu olamayacağını*” bildirmiştir¹⁴.

Bu dönemde Türkiye'nin Nato dışında kalmaktan duyduğu endişelerin başlıca iki nokta üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmıştır ki bunlardan ilki, Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'nin güvenliğinin korunması sorunu, diğeri ise; Atlantik Pakıtı'na üye devletlere yapılan A.B.D. yardımının Türkiye'ye yapılan yardımı azaltacağı yönünde duyulan endişe olmuştur.

Bu konular, Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak'ın, B.M. Genel Kurulu'nda, Türk delegasyonuna başkanlık etmek üzere Birleşik Amerika'ya gittiği sırada Amerikan yetkilileri ile yaptığı konuşmalarda ele alınmıştır. Bu ziyareti sırasında Başkan Truman tarafından kabul edilen Necmeddin Sadak'a Atlantik Pakıtı'na benzer bir savunma pakıtı kurulmasının Birleşik Amerika tarafından tasarlanmadığının açıklandığı, buna karşılık Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı duyulan ilginin azalmadığı yönünde teminat verildiği anlaşılmaktadır. Bundan başka, Amerikan yöneticileri, Necmeddin Sadak'a o günkü uluslararası durum karşısında Türkiye'ye askeri yardım programının devam etmesinin Birleşik Amerika'nın dış politikasının en faal ve karakteristik veçhelerinden birini teşkil ettiğini bildirmişlerdir. Bunun yanısıra, Başkan Truman, İsmet İnönü'nün kendisine gönderdiği mesaja verdiği cevapta da, İnönü'ye, Birleşik Amerika'nın Türkiye'ye karşı duyduğu ilginin azalmadığı konusunda teminat vermiştir¹⁵.

Batı Avrupa devletleri bir yandan Sovyetler Birliği karşısında güvenliklerini korumak için A.B.D. ile Kuzey Atlantik Anlaşması çerçevesinde savunma güçlerini birleştirirken, öte yandan da milletlerarası alanda savaş sonunda yitirdikleri eski önemlerini yeniden kazanabilmek için, kendi aralarında siyasal birleşme yolunu

¹⁴ İhsan Yurdoğlu, *Nato Hakkında Tahliller ve Düşünceler*, Atlantik Pakıtı Niçin ve Nasıl Girdi, Yenilik basımevi, İstanbul, 1956, s. 29.

¹⁵ Gönlübol ve diğeri, a.g.e., s. 226.

deniyorlardı. Bu denemelerin sonunda Brüksel Anlaşması'nı imzalayan beş devlet, aralarına beş Avrupa devleti daha alarak-Danimarka, İrlanda, İtalya, Norveç ve İsveç- 5 Mayıs 1949 tarihinde Avrupa Konseyi'ni kuran anlaşmayı imzalanmışlardır.

Türkiye'nin, yalnızca Avrupa devletleri arasında kurulan ve askeri niteliği bulunmayan bu kuruluşa alınmaması Türkiye'de tepkilere yol açmıştır. Birçok kimse, Atatürk devrinden başlayan batılılaşma çabasının Avrupa devletleri ile daha sıkı ilişkiler kurmak biçiminde anlaşılması yüzünden Türkiye'nin Avrupa Konseyi dışında bırakılmasını üzüntü ile karşılamıştır. Bununla beraber Türkiye'nin bu üzüntüsü uzun sürmemiş ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 8 Ağustos 1949'da Strasburg'da yaptığı toplantıda, Yunanistan ve İzlanda ile beraber Türkiye'nin de teşkilata davet edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar Türkiye'de memnuluk uyandırmakla beraber bazı muhalif eleştiriciler bunu Nato'ya alınmamanın teselli mükafatı olarak yorumlamışlardır¹⁶.

D. Türk-İtalyan Dostluk Anlaşması ve Türkiye'nin Nato'ya Katılmak İçin Müracaatı

Türkiye'nin Avrupa Konseyine katılması, Nato dışında kalmasından doğan üzüntüyü biraz hafifletmekle beraber, Türk yöneticilerin ve kamuoyunun Sovyet tehlikesi karşısında duydukları endişeyi giderebilmiş değildi. 23 Mart 1950'de Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak İtalyan devlet adamlarıyla görüşmelerde bulunmak üzere Roma'ya giderken yaptığı bir konuşmada, içinde Birleşik Amerika, İngiltere ve Fransa'yla beraber Türkiye'nin bulunduğu bir Akdeniz Paktı kurulması gereğini bir kere daha tekrarlamıştır¹⁷. Necmeddin Sadak'ın Roma'da yaptığı görüşmeler sırasında 24 Mart 1950'de Türkiye ile İtalya arasında bir dostluk ve hakemlik anlaşması imzalanmıştır¹⁸. Bu anlaşma iki ülke arasında 1935 yılından

¹⁶ A.g.e., s. 226-227

¹⁷ A.g.e., s. 227.

¹⁸ Düstur, III. Tertip, C.31, s.2228

sonra yaşanan gerginliği azaltmıştır. Ayrıca, gürüşmeler sırasında Türkiye'nin Nato'ya üyeliği konusunda gündeme geldiği anlaşılıyor. Çünkü, bu ziyaretten kısa bir süre sonra Türkiye Nato'ya girmek için ilk resmi müracaatını yapmış ve bu müracaat yalnızca İtalya tarafından desteklenmiştir.

Ancak, özellikle İngiltere tarafından kurulmak istenen ve bölgedeki İngiliz üslerinin geleceğini güvence altına almak için, Mısır ve Irak gibi bazı Ortadoğu devletlerini de içine alması beklenen bir Akdeniz ittifakının, İsrail ve Arap devletleri arasındaki gerginlik yüzünden gerçekleşemeyeceği ortadaydı. Çünkü, Arap devletleri, kendilerinin saydıkları topraklar üzerinde bir İsrail Devleti kurulmasını batılların suçu sayıyorlar ve onlara karşı büyük kırgınlık duyuyorlardı. Aynı şekilde, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olduğu için Türkiye'ye de kırılmışlardı. Türkiye, 1947 yılında Birleşmiş Milletler'de Filistin'in paylaşımına Araplarla birlikte karşı çıktığı halde, A.B.D.'den yardım almaya başladıktan sonra tutumunu değiştirmiş ve 28 Mart 1949'da İsrail Devletini tanıdı. Daha sonra da 1950 yılı Temmuz'unda Türkiye ile İsrail arasında bir ticaret anlaşması imzalanmıştır.

Bir Akdeniz Paktı kurulması herşeyden önce Arap Devletleri'nin tutumuna bağlıydı. Ancak, Arap Devletleri'nin İsrail yüzünden duydukları kırgınlık nedeni ile böyle bir pakta katılmaları zayıf bir ihtimal olarak görünüyordu. Bu durumda ise Türkiye'nin güvenliğini sağlayabilmesi için tek çıkar yol Nato'ya girmektir.

Türkiye, Nato'ya katılmak için ilk başvurusunu 1950 Mayıs'ında yapmıştır. Bu müracaatta Arap Devletleri ile İsrail arasındaki geçimsizlik devam ettiği ve Mısır ile İngiltere arasındaki 1936 Anlaşmasının yerine geçecek yeni bir anlaşma yapılmadığı sürece bir Akdeniz Savunma Paktı'nın kurulamayacağı belirtilmekte ve bu bakımdan Türkiye'nin Batı savunması için çok önemli olan güvenliğinin Nato

içinde sağlanması gereği belirtilmektedir. Ancak Türkiye'nin yaptığı bu müracaat yalnızca İtalya tarafından desteklenmiştir¹⁹.

E. Türkiye'de Çok Partili Yaşam ve Demokrat Parti'nin İktidara Gelmesi

Atatürk sonrası Türkiye'nin demokratik gelişiminde belki en önemli tek olgu, 1950 Mayıs'ında muhalefetin iktidara karşı ezici bir zaferiyle sonuçlanan gerçekten serbest ve dürüst bir seçimin yapılmasıdır²⁰. İsmet İnönü'nün "*Benim en büyük yenilginin, en büyük zaferimdir*" dediği 14 Mayıs 1950 seçimlerinin demokrasi adına şerefi herhalde İsmet İnönü'ye aittir. İkinci Dünya Savaşı sonrası İnönü ya Atatürk'ün yolunda gidecekti ki bu inançta idi ya da İspanya ve Portekiz örneğinde olduğu gibi Franko ve Salazar'ın yolunu seçecekti. İnönü'nün, Atatürk'ün yolundan gitmesi O'nun devlet adamlığı ciddiyetinin ve sorumluluğunun çok güzel bir örneği idi²¹.

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı buhran ve Türkiye'nin iki milyon genci silah altına alması, savaş içinde izlenen sıkı yönetimin yarattığı tepkiler 1945'te oldukça artmıştı. Dış politikada ise Sovyet tehdidi büyük bir tehlike olarak ortaya çıktı. Bu şartlar altında yeni çok partili bir denemeye geçildi.

Halk Partisi'ne duyulan muhalefetin çok yaygın ve köklü hale gelmiş olduğu görünüyordu. Bu muhalefet başlıca iki kaynaktan besleniyordu. Bunların birincisi hakim sınıfların artan iktidar arzusu, diğeri ise halkın bıkkınlığı idi. 1945'lerde değişen dünya koşullarının, Türkiye'yi ön plana çıkaran değişimi sonucu Türk toplumunda belirli bir hareketlilik yaratmıştı. En önemlisi olarak Türkiye'de giderek daha da gelişen ticaret ve tarım burjuvazisinin artık tek partinin yönetiminden

¹⁹ Gönübol ve diğerleri, a.g.e.,s.227-228.

²⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kıratlı, 8. Baskı, T.T.K. yay., Ankara, 2000, s. 302.

²¹ Ergün Aybars, *Atatürkçülük ve Modernleşme*, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000, s. 107.

kurtulmak isteği görölüyordu. Savaş yılları süresince ithalatın büyük ölçüde kısılması sebebiyle karaborsanın yayılması, ticaret burjuvazisi ve toprak ağaları içinde büyük vurgunlar vurulmasına yol açtı. Bu çevre elde ettiği vurgunu siyasi bir güçle de desteklemek düşüncesinde idi. Çünkü bunlar halk partisinin müdalaleci iktisat politikasından tedirgin oluyorlar ve kendilerini güven içinde görmüyorlardı. Diğer yandan, halkın çoğunluğu sefalet içindeydi. Savaş yılları büyük bir yokluk dönemi olmuştu. Köylüler jandarma baskısından şikayetçiydiler. Sabit gelirlı memurlar, fiyatların çok yükselmesinden dolayı iktisaden kötü duruma düşmüşlerdi.

Şeriat taraftarları “Allahsız Parti”yi ilk fırsatta devirmeye hazırdılar. Gayrimüslim azınlıklar ise 1942’de uygulanan Varlık Vergisi’ni unutmadılar. Bütün bunlara yirmi yılı aşkın bir iktidarın normal yıpranması da eklenince C.H.P.’ye karşı muhalefetin eriştiği güç açıkça görülür²².

Bu iç nedenlerin yanında bir takım dış nedenlerde vardı. Çok genel bir anlamda, İkinci Dünya Savaşı’nda Mihver güçlerinin yenilgisi kendi içinde demokratik değerlerin bir zaferi idi. Çoğulcu kapitalist bir demokrasi olan Amerika Birleşik Devletleri savaştan egemen Dünya gücü olarak çıkmış ve onun örneği bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de birçoklarını etkilemişti. Nisan 1945’te Türkiye San Fransisko Konferansı’na kurucu üye olarak katılarak ve B.M. anlaşmasını imzalayarak demokratik idealler için kesin söz vermiş oldu²³.

Ayrıca bu dönemde Sovyetler’in Türkiye’den bazı isteklerde bulunması ve Türkiye’yi tehdit etmesi, devlet yöneticilerinin batı ülkelerine yaklaşmasına sebep olmuştur. Esas olarak Türkiye 1941 yılında bu siyasi terciğini Türk devriminin felsefesine 23 Nisan 1920 ve 29 Ekim 1923 ruhuna uygun olarak ve İsmet İnönü’nün samimi isteklerine de dayanarak batı yönünde kullandı²⁴.

²² A.g.e., s. 103-104.

²³ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, 3. baskı, İletişim yay., İstanbul, 1998, s. 302.

²⁴ Aybars, a.g.e.,s.105.

Demokrat Parti işte bu çok çeşitli iç ve dış hareketlerin birleşmesinden doğan bir siyasi partidir. Bir siyasi partinin kurulması için son derece uygun olan bu şartlardan sonra C.H.P. içerisinde çıkan bir siyasi anlaşmazlık Demokrat Parti'nin doğuşunu hazırladı. 7 Haziran 1945 tarihinde İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, Kars Milletvekili Fuat Köprülü ve İçel Milletvekili Refik Koraltan daha çok hürriyet ve demokrasi için, gerçekte ise toprak reformuna bir tepki olarak bir öneri hazırladılar. Bu öneri kabul edilmeyince adı geçen milletvekilleri C.H.P.'den ayrıldılar ve siyasi çalışmalarına hız verdiler.

Gizli oy açık sayımla yapılan 14 Mayıs 1950 seçimlerini Demokrat Parti kazandı. Dış basın seçimleri yakından izliyordu ve hiç kimse C.H.P.'nin yenilgiyi bu kadar kolay kabul edeceğini sanmıyordu. D.P. % 54.95, C.H.P. % 41.5, M.P. ise % 9.5 oranında oy aldılar. Seçim sonuçları meclise şöyle yansıdı: D.P. 408, C.H.P. 67, M.P. 5 Milletvekili çıkardılar. Gerçekte C.H.P.'nin aldığı oylar 27 yıllık bütün tepkilere rağmen, halkın Atatürk rejimine sahip çıktığını gösteriyordu. D.P.'ye giden oyların büyük bir kısmı da buna eklenebilir. 14 Mayıs 1950 seçimleri sükun içinde yapılmıştı. Türk ulusu bu suretle de siyasi olgunluğunun yeni ve parlak bir örneğini göstermiş oldu. Çeyrek asır sürmüş olan bir iktidarın yerine kanuni yollarla yeni bir partinin gelmesi memleket içinde olduğu kadar memleket dışında da bir devrim hareketi olarak kabul edildi ve kansız devrim denildi²⁵.

Mayıs 1950'de Demokrat Parti hükümeti kurulduğunda Türkiye'nin yeni dış politikasının temelleri atılmış bulunuyordu. Mayıs ayında Ankara radyosunda konuşma yapan Başbakan Şemsettin Günaltay, A.B.D.-Türkiye ilişkileri hakkında şu sözleri söylemişti: "... *Truman Doktrini bu devrede Dünya'ya ilan edilmiştir. Türkiye'ye silah yardımı hakkında Birleşik Amerika Devletleri ile yapılan anlaşma bu devrede imzalanmıştır. Avrupa'yı iktisadi bakımdan kalkındırmak için yapılan*

²⁵ A.g.e., s. 107, Enver Ziya Karal, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi.

yardımdan Türkiye'nin istifade etmesi bu devrede temin olunmuş, Türkiye, Avrupa İktisadi İşbirliğine girmiş, A.B.D. ile sıkı dostluk ve işbirliği geniş nisbette artmıştır. İngiltere ve Fransa ile mevcut ittifakımız geçen yıl tekrar teyid edilmiştir. İtalya hükümeti ile de son günlerde bir dostluk muahedesi imza etmiş bulunuyoruz. Gene geçen yıl, Türkiye bir Avrupa devleti olarak Avrupa Birliği Konseyi'ne katılmaya davet edilmiştir... Dış siyasetimiz bakımından batı aleml ile olan bugünkü işbirliğimiz tarihi hiçbir devirde görülmemiş derecede genişlemiş ve kuvvetlenmiştir.”²⁶.

Demokrat Parti genel olarak C.H.P.'nin dış politikasını devam ettirmiştir. D.P. seçim beyannamesinde şöyle denilmekteydi:

“... Bugün herhangi bir partinin değil bütün milletin müşterek kanaatinin bir ifadesi olan siyasetimiz meselesinde fazla bir şey söylemeye lüzum görmüyoruz.... Birleşik Amerika ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizin samimiyet ve anlayış havası içinde hergün daha kuvvetlendirmek en büyük emelimizdir...”²⁷.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'de:

“İkinci Dünya Savaşı'ndan beri batıya yönelen dış politikamız bu yönde daha enerjik bir biçim alacaktır...”²⁸. diyerek D.P.'nin C.H.P.'nin dış ilişkilerini sürdürdüğünü açıklıyordu.

Demokrat Parti'nin dış politika görüşleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Dünya barışı bölünmez bir bütün olduğundan bir ülkenin güvenliğini tek başına sağlaması mümkün değildir. Bu nedenle o ülke içinde bulunduğu blokun genel güvenliğinden bağımsız olarak tek başına da düşünemez.

²⁶ Ayın Tarihi, No: 198, (Mayıs, 1950) s. 31.

²⁷ Cumhuriyet, 9 Mayıs 1950; Ayın Tarihi, No: 198, (Mayıs, 1950) s. 60.

²⁸ Cumhuriyet, 1 Haziran 1950

2. Sovyetler Birliği'nin “*Barış içinde bir arada yaşama ilkesi*”, dış politikalarında yeni bir strateji değil, bir taktik değişikliğidir. Sovyetler Birliği dün olduğu gibi bugünde Dünya'yı kendi egemenlikleri hiç olmazsa denetimleri altına almak amacındadır.
3. Sovyetler Birliği'nin amacında bir değişiklik olmadığına göre iki blok ülkeleri arasında ikili görüşmeler ve ikili anlaşmalar yapılması sorunu çözmeyeceği gibi batının zayıflayıp parçalanmasına yol açacaktır. Bu nedenle bu gibi görüşmeler ve anlaşmalar söz konusu olamaz.
4. Sovyetler Birliği'nin amacı değişmediğine göre tarafsızlık diye bir dış politika yöntemi de olamaz. Tarafsızlık ilkesini benimseyenler bu davranışlarıyla Sovyetler Birliği'ne karşı kurulan ortak savunma düzenlerinin işleminde engel olarak ortaya çıkacak ve bu durum sadece Sovyetler Birliği'nin işine yarayacaktır²⁹.

Demokrat Parti, bu görüşler doğrultusunda muhalefetten başlayarak Türkiye'nin Nato'ya üyeliğini savunmuş ve iktidara gelince bu yönde girişimde bulunmaya başlamıştır.

Türkiye'nin Nato'ya üye olmak için gösterdiği faaliyet daha başlangıçtan itibaren Sovyet Rusya'yı rahatsız etmiştir³⁰. Ancak Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin Nato'ya katılma kararını önlemek için harcadığı çabalara rağmen D.P. bu yöndeki çalışmalarına hız vermiştir.

F. Kore Savaşı ve Türkiye

Türkiye Nato'ya katılmak için ilk müracaatını yaptığı sırada, işbaşında C.H.P. Hükümeti bulunuyordu. Ancak, 14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimler sonucu

²⁹ Göksel Ökem, *Türkiye'nin Nato'ya Girişi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2000, s. 76.

³⁰ Armaoğlu, a.g.e., s.521.

iktidar Demokrat Parti'ye geçmişti. Bunun üzerinden çok geçmeden 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı patlak vermiştir. Güvenlik Konseyi aynı gün yaptığı bir toplantıda Kuzey Kore Kuvvetlerinin Güney Kore'ye saldırmalarının barışı bozucu bir davranış olduğunu kararlaştırmış: 27 Haziran'da da B.M. üyelerini Kore Cumhuriyeti'ne saldırıyı karşılamak yeterliliğini verecek ve bu bölgedeki milletlerarası barış ve güvenliği geri getirecek yardımlarda bulunmaya çağırmıştır³¹.

Güvenlik Konseyi'nin bu çağrısı 30 Haziran 1950 tarihinde T.B.M.M.'de görüşülmüştür. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü konuşmasında şöyle demiştir: "... *Birleşik Amerika ile çok sıkı ve samimi işbirliğimiz, İngiltere ve Fransa ile mevcut ittifakımız bu esaslar dairesinde yeryüzünde sulhün istikrarına hizmet eden bu açık, sarıh, dürüst siyasetimizin icabıdır... Dünya sulhünü muhafaza konusunda derhal fiili harekete geçen Birleşik Amerika Hükümeti'nin hareketini büyük bir memnuniyetle karşılamak, sulh sever bütün milletlerin vazifesidir: tecavüzün tamamen hukuk dışı olduğuna inanan bütün demokrat milletlerin vazifesidir.*"³².

Fuat Köprülü daha sonra B.M. Genel Konseyi'nin çağrısına verilen cevabı okumuştur. Verilen cevapta: "... *Türkiye Cumhuriyeti'nin B.M.'nin kuruluşunda bir üye olmak sıfatıyla deruhte etmiş bulunduğu taahhütleri anlaşma hükümleri dahilinde ve azami samimiyetle yerine getirmeye amade olduğunu bildiririm*"³³ deniyordu.

Fuat Köprülü'nün bu sözleri Türkiye'nin bu konuda gereken yardımı yapacağını gösteriyordu ki B.M.'nin silahlı yardım çağrısına verilmesi gereken cevabı kararlaştırmak üzere 25 Temmuz'da Ankara'da Celal Bayar başkanlığında toplanan bakanlar kurulu, alınan karar gereği şu cevabı vermiştir. "*B.M. Paktından*

³¹ Gönlübol ve diğerleri, a.g.e., s.228.

³² *Aydın Tarihi*, No: 199, (Haziran, 1950) s. 124.

³³ *Zafer*, 1 Temmuz 1950; *Aydın Tarihi*, No: 199, (Haziran, 1950), s. 125.

doğan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uymayı vecibe bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Kore hakkında yardım talebini içeren 15 Temmuz tarihli telgrafınızı bu zihniyet içinde ve dikkatle tetkik etmiştir.

Cumhuriyet Hükümeti bu inceleme sonucunda bu kararları dünyanın şimdiki şartları içinde genel barış hizmetinde etkili ve fiili şekilde uygulamaya koymadaki gerek ve önemin bilinci içinde Kore'de hizmet etmek üzere 4500 mevcutlu silahlı bir Türk Savaş birliğini B.M. emrine vermeyi karar altına almıştır.”³⁴.

Böylece, Bakanlar kurulunun aldığı bu kararla Türkiye, A.B.D.'den sonra Kore'ye asker gönderen ikinci devlet olmuştur. Bu karar muhalefet partileri tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Aslında yapılan eleştiriler Türkiye'nin asker göndermesine değil alınan kararın şekline olmuştur. Çünkü böyle bir kararın meclisten geçirilmesi gerekiyordu³⁵. Yapılan eleştirilere cevap veren Başbakan, Kore'ye asker göndermenin savaşa girmek olmadığını ve bunun için meclise danışmaya gerek görmediğini belirtmiştir³⁶.

Buradan anlaşıldığına göre, Türkiye'yi Nato'ya sokmaya zorunlu gören Demokrat Parti, bu sırada patlak veren Kore Savaşı'nı büyük bir fırsat olarak düşünmüş ve 4500 kişilik bir Türk birliğini T.B.M.M.'nin onayını almadan Kore'ye göndermiştir³⁷.

Öte yandan, Türkiye, Ağustos ayında Yunanistan ile birlikte Nato'ya alınması için ikinci müracaatını yapmıştır. Bu konuyla ilgili muhtıra, hükümetlerinin bu müracaatı desteklemeleri dileği ile Ankara'da ki Amerikan, İngiliz ve Fransız Büyükelçilerine verilmiştir. Öte yandan, bu sırada Avrupa Konseyi Bakanlar

³⁴ Cumhuriyet, 26 Temmuz 1950; Ulus, 26 Temmuz 1950.

³⁵ Nihat Erim, "Hükümetin Son Kararı", Ulus, 27 Temmuz 1950.

³⁶ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, C. III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 309.

³⁷ Yusuf Sarıay ve Diğerleri, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s. 259.

Komitesi çalışmalarına katılmak üzere Starzburg'da bulunan Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'de bir haber ajansına verdiği demeçte, Atlantik Pakti'nin, Türkiye ve Yunanistan Nato'ya alınmadan tamamlanmış sayılamayacağını, Doğu Akdeniz gibi çok önemli bir stratejik alanın bir ortak savunma sisteminin dışında bırakılmayacağını söylemiştir. Ancak, Türkiye'nin Yunanistan ile yaptığı bu müracaat 1950 Eylül'ünde toplanan Nato Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmemiş buna karşılık Konsey, Türkiye ve Yunanistan'ı Akdeniz'in savunulması için gerekli planlama işlemlerine katılmaya çağırarak kararını vermiştir. 4 Ekim 1950'de Washington, Ankara ve Atina'da aynı zamanda yayınlanan bir bildiriye, Türkiye ve Yunanistan'ın bu çağrıyı kabul ettikleri açıklanmıştır. Öte yandan, A.B.D. Dışişleri Bakanlığı'nda, aynı gün Kuzey Atlantik Konseyi adına hareket eden Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Acheson ile Türkiye'nin Washington'daki büyükelçisi arasında teati edilen notaları açıklanmıştır. Büyükelçiye verilen notasında Dean Acheson Nato Konseyi'nin, Türkiye'nin, B.M. ilkelerine bağlılığını ve Doğu Akdeniz bölgesinde istikrarın sağlanması için oynadığı rolü pek iyi bildiğini söylemekte; Türkiye'nin bu bölgenin savunmasıyla ilgili planlama çalışmalarına sırası gelince katılmasının çok olumlu etkileri olacağını umduğunu belirtmektedir³⁸.

Kore Savaşı ve Akdeniz Pakti dolayısıyla basında yer alan bir haber şöyledir: *"...Bu müracaat, Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya ile birlikte Türkiye'nin ve Akdeniz bölgesinin herhangi bir tecavüze karşı müdafasıyla alakadardır: ve bütün Akdeniz'e şamil bir paktın başlangıcı sayılabilir. Ajans telgraflarından öyle anlaşılıyor ki üçler Türkiye'nin Atlantik Pakline girmesi hususunu Atlantik Pakti Konseyi'nin gündemine almamaya karar verdikten sonra, Türkiye'nin müdafası için, daha sarıh ve daha seri netice alınabilecek bir tedbir üzerinde durmuşlar ve nihayet Atlantik Konseyi tarafından memleketimize bu şekilde*

³⁸ Gönlübol ve Diğerleri, a.g.e., s.229.

bir teklif yapılmıştır... Bu neticenin alınmasında ve böyle bir teklifin doğrudan doğruya Atlantik Paktı Askeri Konseyi tarafından yapılmasında, şüphesiz yeni iktidarın dış politikada çok azimli, kararlı ve tereddütsüz hareketi çok mühim bir amil olmuştur. Bu hareketin en açık ve en değerli örneği, Kore'de bir tecavüz hareketi başlar başlamaz, Türkiye'nin B.M.'nin talebine derhal cevap vermesi ve 4500 kişilik bir birlik göndermek kararını almasıdır. Bu kararın Atlantik Paktı devletleri üzerinde ve bilhassa Amerika umumi efsarında çok derin ve müspet tesirler bıraktığı son teklifle gayet açık bir surette sabit olmuştur...³⁹.

Türk-Amerikan ilişkileri ve Kore Savaşı'na değinen Hüseyin Cahit Yalçın'da konu ile ilgili olarak özetle şu sözleri kaleme almıştır: "...Birleşik Amerika milletine karşı Türkiye'de muhabbetten, itimattan ve hayranlıktan başka bir his yoktur. Kore'de yanyana dövüşen ve lisan bilmedikleri halde birbiriyle kardeş gibi anlaşılan ve sevişen Türk ve Amerikan gençleri harb sahneleri içinde en samimi bir tesanüt hamlesi ile bir anlaşma misakı yazmışlar ve bunu kanlarıyla imzalamışlardır. Bu anlaşma ve tesarüt resmi bir mahiyet aldığı gün, Yakın Şark kalesinin medeniyetin müdafası savaşında yıkılmaz bir kudret kesbedeceğine şüphe kalmaz..."⁴⁰.

Genel olarak Türk basınında Kore Savaşı hakkındaki düşünce, Türkiye'nin Atlantik Paktına katılmak yolunda bu savaşa katıldığı yönünde olmuştur. Yine aynı konu ile ilgili olarak Dışişleri eski Bakanı Necmeddin Sadak şunları ifade etmiştir: "Kore tecavüzü Amerika'ya hesaplarında yanıldığı, Batı Avrupa'ya da uykuda çok zaman kaybettiğini gösterdi. Emniyet ve müdafaa davası her tarafta ön safa geçti. Bu yeni ahval karşısında Türkiye'nin de kendi emniyeti meselesini gözönünde tutmak ilk vazifesi olmak gerekti. İçeride emniyet ve müdafaa tertiplerine her zamandan fazla önem vermek, dışarda millederarası müşterek emniyet sisteminde Türkiye'nin yerini ve hissesini sarahatle tayin etmek lazım geliyordu. Bilhassa, Batı Avrupa müdafası

³⁹ Mümtaz Faik Fenik, "Tam Bir Akdeniz Paktına Doğru", Zafer, 1 Ekim 1950.

⁴⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, "Türk-Amerikan Yakınlığı", Ulus, 27 Ocak 1951.

Amerika ile Atlantik Paktı devletleri arasında çetin tartışmalara yol açtığı, Amerika'nın daha esaslı yardımı ve fiili iştiraki olmadıkça Batı Avrupa müdafiasının mümkün olamayacağı iddiası ortaya atıldığı bir sırada Türkiye'nin ihtiyaçları ve dilekleri daha büyük değer kazanmıştı. Bunun içindir ki hükümet, Amerika, İngiltere ve Fransa'ya resmen müracaat ederek Türkiye'nin Atlantik Paktı'na alınmasını istemiştir... ”⁴¹.

Yapılan tüm eleştiriler ve muhalefete rağmen Türkiye, Kore'ye asker gönderme konusunda kararlı davranmış ve ilk birlikler 18 Ekim 1950'de Pusan Limanında Kore'ye ayak basmışlardır⁴². Savaş boyunca Kore'de 25.000 kadar Türk askeri çarpışmış yüzde 10'un üzerinde kayıp verilmişti. Bu, Türkiye'ye Nato hükümetleri içinde çok fazla itibar kazandırmıştı⁴³. Milli Macadele'den beri savaş alanlarına girmemiş olan Türk askeri, Kore Savaşı'nda, gerçekten destan denebilecek kahramanlık örnekleri vermiştir. Kore'de akan Türk kanı ve Türk kahramanlığı, Türkiye'nin 1951 yılında Nato'ya alınmasında çok etkili bir rol oynamıştır⁴⁴.

G. Türkiye'nin Nato'ya Davet Edilmesi

Nato Konseyi'nin 1950 Eylül'ünde aldığı karar Türkiye'nin kendini batı savunma düzenine bağlamak istediğini tamamen karşılamaktan çok uzaktı. Bunun içindir ki, Türkiye, Nato'ya girmek isteği geri çevrildikten sonra 1951 yılının başlarında Birleşik Amerika'nın 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız ittifak anlaşmasına katılması teklifinde bulunmuştur. Ancak, A.B.D. bu teklifi çok sınırlı bir uygulama alanına kapsadığını ileri sürerek reddetmiştir. Çünkü bu anlaşma hem Yunanistan'ı içine almıyordu hem de Rusya'ya karşı yapılmış bir anlaşma değildi. Ayrıca, bu

⁴¹ Necmeddin Sadak, “Atlantik Paktı ve Türkiye”, *Akşam*, 15 Eylül 1950.

⁴² Gönülbol ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 228.

⁴³ Zürcher, *a.g.e.*, s. 342.

⁴⁴ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 455.

teklifin yapıldığı sıralarda, Türkiye ve Yunanistan'ın Nato'ya alınmaları konusunda Amerikan politikası da değişmeye başlamıştı. Fakat A.B.D. bazı Nato üyelerinin muhalefeti yüzünden bu sorun üzerinde gereği gibi durmuyordu.

A.B.D.'nin bu konuda politika değiştirmesinin nedenini şöyle belirtebiliriz: Doğu blokuna dahil Balkan Devletleri bu sırada hızla silahlanıyorlar ve Kominform'un Yugoslavya'ya karşı yaptığı baskılar yüzünden General Eisenhower, emrindeki kuvvetlerin Güneydoğu kanadının kuvvetlendirilmesini gerekli görüyordu. Ayrıca A.B.D.'li hava uzmanları Türkiye'deki hava üstlerinin kullanılmasının gerekli olduğunu düşünüyorlardı. Çünkü, herhangi bir Sovyet tehlikesi karşısında, eğer Türkiye Nato üyesi olursa bu ülkeden kalkan uçaklar Kafkaslardaki petrol ve endüstri bölgelerini vurabilirdi.

Bu nedenler sonucu Birleşik Amerika, 15 Mayıs 1951'de diğer Nato üyelerine Türkiye ve Yunanistan'ın Nato'ya tam üye olarak alınmalarını resmen teklif etmiştir. Nato üyelerine bu konuda verdiği muhtırada, Amerikan Hükümeti, Türkiye'nin Fransa ve İngiltere ile zaten bir ittifak anlaşması olduğunu, Türkiye ile Yunanistan'ın Nato'ya alınmaması için ortada hiçbir neden bulunmadığını söylemektedir⁴⁵.

Ancak, Amerika'nın bu teklifine Nato'nun diğer üyeleri pek olumlu yaklaşmadılar. Özellikle Norveç, Danimarka gibi devletler kendi çıkarları açısından bu teklife karşı çıkmışlardır. Çünkü, Türkiye'nin Nato'ya katılması Atlantik Paketi'nin sorumluluk alanını genişleteceği gibi, A.B.D. tarafından bu devletlere yapılan yardımın azalacağı da düşünülmüştür. Bu gibi nedenler Türkiye'nin Pakta katılmasında gecikmeye yol açmıştır. Ayrıca, en çok itirazda bulunan devletlerden biride İngiltere olmuştur. İngiltere Ortadoğu'daki çıkarları nedeniyle Türkiye'nin pakta dahil edilmesi yerine burada bir Ortadoğu Komutanlığı kurulmasını istiyordu. Türkiye ve Yunanistan'ın Nato'ya alınmasına karşı İngiltere'nin muhalefeti 1951

⁴⁵Gönlübol ve diğerleri, a.g.e., s. 229-230.

yılıının Temmuz ayına kadar devam etmiştir. Buna karşılık, A.B.D.'nin teklifini olumlu karşılayan tek devlet İtalya olmuştur.

1951 yılının yazına doğru Ortadoğu'daki siyasi havanın bulanması bu arada İran buhranının doğurduğu endişeler, Nato'nun genişletilmesi konusundaki direnmeleri ve bu konuda İngiltere'nin itirazlarını önemli ölçüde azaltılmıştır. Ancak buna rağmen İngiliz Hükümeti, Yunanistan ve Türkiye Nato'ya alındığı takdirde bu iki devletle birlikte İngiltere ve Fransa'nın da dahil olduğu bir Ortadoğu savunma sisteminin kurulmasını da istemekteydi. Türkiye Nato'ya girebilmek için İngiltere'nin bu isteğini kabul etmek durumunda kalmıştır.

İngiltere'nin itirazı bu şekilde ortadan kalktıktan sonra Nato bakanlar konseyi 16-20 Eylül 1951 tarihlerinde Ottawa'da yaptığı toplantının sonundaki özel bir oturumunda, Türkiye ile Yunanistan'ın Nato'ya üye olarak çağrılmalarına oybirliği ile karar vermiştir. Ancak burada Norveç ile Danimarka'nın paktın genişletilmesi konusundaki tereddütleri devam etmiştir. Ayrıca, İngiliz Hükümeti'de Türkiye ve Yunanistan'ın Nato'ya katılmalarını bir Ortadoğu kumandanlığının kurulması şartına bağlamakta ısrar etmiştir⁴⁶.

Ancak, Ottawa toplantısında alınan karara ve ondan sonraki görüşmelere rağmen, Türkiye'nin Nato'ya katılması sonucu bir süre çözülememiştir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi: Türkiye ve Yunanistan'ın Nato'ya katıldıkları zaman hangi kumandanlığın içine alınacakları konusunda Ankara ile Londra arasında yaşanan anlaşmazlık, diğeri ise: Mısır hükümetinin Ortadoğu Kumandanlığı konusundaki tutumu olmuştur. Bu sorunlar çözülemediği için 1952 yılının başlarına gelindiğinde Türkiye ve Yunanistan henüz Nato'ya tam üye olamamışlardı.

Tartışmalar sonunda, Daimi Grup Askeri Komitesi'nin Lizbon'daki Konsey toplantısından önce yaptığı çalışmalarda Fransa tarafından ortaya atılan bir orta yol

⁴⁶ A.g.e., s. 232.

üzerinde anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşma gereğince Türk ve Yunan Kara kuvvetleri, Güney Avrupa Kuvvetleri Kumandanlığı emri altında konulmuş, deniz kuvvetlerinin ise kurulması düşünülen Ortadoğu Kumandanlığına bağlanması kararlaştırılmıştır.

Türkiye, 18 Şubat 1952'de Nato'ya resmen girmiş ve T.B.M.M tarafından 19 Şubat 1952 tarih ve 5886 sayılı kanun ile Türkiye'nin Nato'ya üyeliği onaylanmıştır⁴⁷. Böylece Türkiye, Sovyet tehdidine karşı sadece A.B.D.'nin değil, diğer 13 ülkenin de ittifakını elde etmek suretiyle güvenliğini sağlamış olmaktadır. Bu yeni gelişme ile Türkiye, Birleşik Amerika'yı güvenliğinin, bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün korunmasında temel bir unsur olarak almış oluyordu⁴⁸.

⁴⁷ Kanun metni için bkz. **Düster**, III. Tertip, C. 33, s. 314-315.

⁴⁸ Armaoğlu, a.g.e., s.520.

IV. TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRİŞİNİN ETKİLERİ

A. Türkiye'nin NATO'ya Girme İsteği Karşısında A.B.D. ve Avrupalı Devletlerin Tutumu

Türkiye Nato'ya girerken önüne bir takım engeller getirilmiş ve bu sorunlar Nato'ya girişimizi bir süre için geciktirmiştir. Elbetteki bu engeller bazı devletlerin çıkarları doğrultusunda ortaya atılmış olan konulardır. Örneğin, yaşanan sorunların en önemlilerinden birisi Türkiye'nin coğrafi konumu ile ilgili olmuştur. Atlantik Paketi'nin sadece bu bölgedeki ülkelere yönelik bir ittifak olduğu ifade edilmiş ve bu nedenle Türkiye ittifaka alınmak istenmemiştir. Bu konuda 2 Ağustos 1950 tarihinde bir açıklama yapan İngiltere Dışişleri Bakanlığı sözcüsü "*Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paketi'ne ithali, bu muahedenin teminat altına aldığı bölgenin Ortadoğu'ya kadar genişlemesini istilzam edecektir.*"¹ şeklinde bir açıklama yaparak bu konuda İngiliz Hükümeti'nin görüşünü ortaya koymuştur.

Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle Pakta alınmamasına Türk basınında geniş yer ayrılmıştır. Burada İtalya ve Portekiz gibi devletlerin ittifaka dahil edildiği halde Türkiye'nin ittifaka alınmamasının yanlış bir karar olduğu üzerinde durulmuştur. 7 Ağustos 1950 tarihli Zafer gazetesinde bu konu üzerinde durularak şöyle denilmektedir: "*... Türkiye'nin evvelce bu paktan dışarıda bırakılmasına sebep, paktın Şimali Atlantik sahasındaki devletlere inhisar ettirildiği bahanesine dayanıyordu. Fakat, bu arada Portekiz pakta alınarak, Atlantik duvarı cenuba kadar indirildi: ve hele İtalya'nın pakta dahil olması, Atlantik ismini sembolik mahiyette bıraktı. Artık Türkiye'nin bir Akdeniz devleti olması Onun Atlantik Paketi'ndan uzak kalmasını icabettirecek bir sebep değildi...*"². Konu ile ilgili başka bir açıklamada şöyledir: "*Atlantik Paketi kurulduğu sırada, Türkiye'nin neden bu pakta alınmadığı sorulmuş ve yetkili batılı çevreler şöyle bir cevap vermişlerdi: "Türkiye bir Atlantik*

¹ Ayn Tarihi, No: 201, (Ağustos ,1950), s. 129.

² Mümtaz Faik Fenik, "Türk Gücü ve Barış İdeali", Zafer, 7 Ağustos 1950.

memleki değildir de ondan” Fakat bu cevabı verenler Atlantik Paktı’na alınan ve mühim yardım gören İtalya’nın da bir Atlantik memleketi olmadığını unutuyorlardı. Onlar herşeyden önce batıyı düşünüyor ve bu istikamette yapılması muhtemel bir Sovyet hücumunu durdurmak emeli peşinde koşuyorlardı...”³.

Türkiye’nin, İttifaka alınmaması için önüne çıkarılan bu engel özellikle Kuzey Avrupa Devletleri tarafından ortaya atılmış ve desteklenmiştir. Çünkü Türkiye’nin, pakta katılması ile Amerikan yardımından geniş ölçüde yararlanan Danimarka, Norveç gibi devletler bu yardımın azalacağını düşünmüşlerdir. Ayrıca, bu devletler Türkiye’nin bir Sovyet saldırısına uğraması karşısında da savaşa girmek zorunda kalacaklardı. Bu konuda ulus gazetesinde düşüncelerinin açıklayan Hüseyin Cahit Yalçın:“...Türkiye’nin coğrafi bakımdan Atlantik devletleri arasında bulunmadığı için Atlantik misakına giremeyeceği, binaenaleyh, Türkiye böyle bir misaka girerse bunun Sovyetler Birliği’ne karşı bir tahrik teşkil edeceği yolundaki sözler ya artık mezara gömülmüş eski diplomasiden arta kalmış boş düşüncelere delalet eder. Ya hakiki sebebi saklamak için ileri sürülmüş nazikâne bahaneleri ifade eyler.. Atlantik Misaka ile bir araya toplanan, daha doğrusu toplanmış zannedilen devletler böyle bir birliğe neden lüzum görmüşlerdir.? Onlar hangi icap ve zaruretlerin sevkiyle müşterek bir müdafaa temeli kurmaya kalkmışlarsa Türkiye’de aynı icap ve zaruretlerin baskısı altındadır. Binaenaleyh mukadderatlar müşterektir...” demiştir⁴.

Bu arada Basında yer alan haberlerden Türk hükümetinin gerek A.B.D.’nin gerekse İngiltere ve Fransa nezdinde Nato’ya katılmak için girişimlerde bulunduğu da görülmektedir⁵. Türkiye’nin, bu isteğini 18 Eylül 1950 tarihinde biraraya gelen A.B.D., İngiltere ve Fransa dışişleri bakanları görüşmüşlerdir. Ancak Türkiye’nin bu girişimi istenilen sonucu vermemiştir. Bu konuda yapılan bir açıklama şöyledir: “...

³ Ömer Sami Coşar, “Türkiye ve Atlantik Paktı”, Cumhuriyet, 3 Ağustos 1950.

⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, “Atlantik Misakında Türkiye”, Ulus, 9 Ağustos 1950.

⁵ Ayın Tarihi, No: 201. (Ağustos ,1950), s. 129.

*Üç büyüklerin ve konseyin kanaatine göre, Atlantik bölgesi milletleriyle menfaati kısmen müşterek olan Türkiye'nin pakta kabulü yalnız ilk bakışta Türkiye kadar da haklı olmayan iltihak taleplerine yol açmakla kalmayacak aynı zamanda bu taleplere misal teşkil etmiş olacaktır... Türkiye'nin, Atlantik Paktı'na kabul edilmesi hususundaki talebinin, İngiltere, Fransa ve Birleşik Amerika Dışişleri Bakanları tarafından isteğe uygun şekilde neticelendirilmemesine karar verilmesinin başlıca sebebi, Türkiye'nin coğrafi durumudur..."*⁶

Türkiye'nin, Atlantik Paktı'na alınmaması konusunda coğrafi konumunun yanısıra bir takım ikili anlaşmaları da öne sürülmüştür. Özellikle üç büyükler, Türkiye'nin herhangi bir tehlikeye uğraması durumunda bu anlaşmalara dayanarak yardım alabileceğini ileri sürerek ilişkilerini bu çerçevede geliştirmek istemişlerdir. Yapılan bir açıklamaya göre Atlantik konseyi, Türkiye'nin emniyetini sağlamak için bir nevi taahhüt vermiştir. Yine A.B.D. Dışişleri Bakanı Dean Acheson, Türkiye büyükelçisi Feridun Erkin'le New York'tan yaptığı özel bir görüşmede bu kararları kendisine bildirmiştir.⁷

Türkiye'nin Atlantik Paktı'na kabul edilmemesi yolunda verilen karar üzerine Washington Star gazetesinin tefsircisi Constantin Brown şu yorumu yapmıştır. "... Batı medeniyetini korumaktan başka gayesi olmayan ittihattan kudreti ne olursa olsun, hiçbir devlet çıkarılmamalıdır. Türkiye'nin üye sıfatını reddetmek bilhassa esef edilecek bir hadisedir." ⁸. Bu konuda sadece Türk basını değil yabancı basınında Türkiye'nin isteğini desteklediği söylenebilir.

Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, Türk basınında Türkiye'nin pakta kabul edilmesi gerektiği belirtilerek bunun çeşitli nedenleri üzerinde durulmuştur. A.B.D., İngiltere ve Fransa'nın istemesi halinde diğer devletlerin bu isteği kabul edeceği

⁶ Ayn Tarihi, No: 202. (Ağustos, 1950), s. 79.

⁷ Ayn Tarihi, No: 202. (Ağustos, 1950), s. 79.

⁸ Ayn Tarihi, No: 202. (Ağustos, 1950), s. 80.

belirtmiştir. Bu konudaki bir açıklama şöyledir: “... Fakat üç devlet dışişleri bakanlarının Türkiye'nin de pakta alınması meselesi etrafında fikir teatisinde buldukları muhakkaktır. Hiç şüphe etmiyoruz ki, ayın 15'inde toplanacak olan Atlantik Pakı Konseyi bu üç devlet dışişleri bakanlarının vasıl oldukları netice ve kararın ışığında tetkik etmek fırsatını bulacaktır. Pakta yeni bir üye alınması için, pakta dahil olan 12 devletten her birinin ayrı ayrı rıza göstermesinin paktın bir maddesindeki sarahal icabı olduğunu biliyoruz. Ancak, Amerika, İngiltere ve Fransa tarafından müşterek emniyeti temin için alınacak ve üzerinde ısrarla durulacak bir karar hakkında diğer devletlerinde mühim hiçbir itirazda bulunmayacaklarını kuvvetle tahmin etmek siyasi mantığın tabii bir neticesidir...”⁹.

Öte yandan üzerine ısrarla durulan bir başka konuda Türkiye Nato'ya dahil olsun veya olmasın bir saldırıya uğradığı takdirde kesinlikle buna karşı koyacağını ifade edilmesidir. Bu konuda belirtilen görüş özetle şöyledir: “Tekrar edelim: Biz Amerika bizimle beraber olsa da olmasa da eğer topraklarımız bir düşman taarruzuna uğrarsa canla başla, dişle ve tırnakla mukavemet etmesini biliriz. İstedığımız tek şey kendi istiklal ve hürriyetimizle beraber Dünya barışını da sağlam ve devamlı surette korumaktır.”¹⁰.

Üzerinde durulan bir başka konuda Türkiye'nin Atlantik Pakı'na katılmasının Avrupa devletlerinin zararına değil tam tersine yararına olacağı yönünde olmuştur. Bu konuda Necmeddin Sadak'ın ifadesi: “... Türkiye'nin Atlantik Pakı'na girip girmemesi meselesi yalnız Türkiye'nin değil, Avrupa'nın emniyetiyle alakalıdır. Dava, Türkiye'nin şu veya bu pakta alınması değildir. Ahval ve hadiseler, Atlantik Pakı'nın ne kadar noksan, ne derece güç işler olduğunu göstermiştir. Hadiseler şimdiye kadar güdülen politikanın ve tutulan hesapların ne kadar yanlış olduğunda ispat etmiştir. Bu şartlar içinde Türkiye emniyetinin, ahdi bakımdan açıkta

⁹ Mümtaz Faik Fenik, “Türkiye İçin Sağlam Teminat” Zafer, 14 Eylül 1950.

¹⁰ A.g.m.

birakılması ne derece tehlikeli bir gedik teşkil ediyorsa, Avrupa emniyet sisteminde Türkiye'nin mevkiinden ve kudretinden, Türk milletine inan verecek şekilde istifade etmemek o kadar anlaşılmaz bir gaflet ifade eder. Türkiye emniyeti Amerika ve İngiltere'nin başlıca kaygıları olmak icabeder.” şeklinde olmuştur¹¹.

Üçler konferansı sonucunda Türkiye'nin Nato'ya dahil edilmemesi üzerine yapılan bir yorumda şöyledir: “... Talebimizin reddedilmesini izah eden sebepleri gözden geçirirsek, bunların içinde bizi tatmin edebilecek, makul mülahazalara tesadüf etmediğimizi söylemek zorundayız. Sebepler listesinin başında Türkiye'nin Atlantik bölgesine dahil olmadığı sözlerine tesadüf ediyoruz. İlk günden beri tekrar edilen bu itiraza karşı İtalya'nın da Atlantik bölgesi dışında bulunduğu Türk matbuatı tarafından bir çok defa ileri sürülmüştü. Şimdiye kadar bu mütalaa cevapsız kalmış ve bu bakımdan İtalya ile Türkiye arasında ne fark bulunduğu Türk efkârı umumiyesince anlayamamıştır... Atlantik devletlerinin Türkiye'yi içlerine almamalarını biz bir uyanıklık eseri değil uykuya dalmak eseri addetmek daha doğru olacağı kanaatindeyiz...”¹².

Türkiye'nin Nato'ya alınmamasını eleştiren bir başka görüşte şöyledir: “Türkiye'nin Atlantik Paktı'na alınmamasını icabettiren sebeplerin hiç birisi şu ana kadar sarîh bir surette malumumuz değildir. Yalnız söylendiğine göre, Norveç ve Danimarka taahhütlerini fazla genişletmemek ve Türkiye bir tecavüze maruz kalırsa, kendilerini fazla üzmemek için buna muhalefet etmişler ve bir Londra telgrafına göre Portekiz ve İtalya'da bu görüşü tutmuşlardır. Şurasını bir defa daha açık olarak söyleyelim ki, Atlantik Paktı konseyinden evvel toplanan üçler, eğer Türkiye'nin pakta alınması tezini kuvvetle müdafaa etmiş olsalardı, geri kalan dokuz devletin buna karşı yapacakları itirazların üzerinde pek durulmaz ve bu iş kolaylıkla hallolunurdu. Çünkü esasen paktın içinde bir yardım bakımından mühim olan

¹¹ Necmeddin Sadak, “Atlantik Paktı ve Türkiye”, Akşam, 15 Eylül, 1950.

¹² Hüseyin Cahit Yalçın, “Atlantik misakı ve Türkiye”, Ulus, 17 Eylül 1950.

*kuvvetler bu üç devlet üzerinde, hatta daha realist bir görüşte iki devlet üzerinde toplanmaktadır. Bunlardan biri Amerika diğeri İngiltere'dir..."*¹³.

Türkiye'nin Atlantik İttifakı'na girişinde yaşanan sorunlar genel olarak coğrafi konumu, uluslararası anlaşmaları ve Danimarka-Norveç gibi ülkelerin kendi menfaatleri yönünden ortaya çıkardıkları sorunlar olmuş buna karşılık Türkiye'de Nato'ya girmesini gerektiren haklı nedenler üzerinde durmuştur ki, daha önce de belirtildiği gibi gerek coğrafi konumu, gerek uluslararası anlaşmaları gerekse diğer devletler açısından ortaya çıkabilecek sorunlar üzerinde Türk Hükümeti gerekli girişimlerini yapmıştır.

Türk basınına göre belki de buradaki en önemli konu Amerika'nın desteğini sağlamaktır. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'ndan harap bir şekilde çıkmış olan Avrupa devletlerinin, herhangi bir Sovyet saldırısı karşısında Türkiye'ye yardım etme ihtimali oldukça zayıf görünüyordu. Bu konuda yine Hüseyin Cahit Yalçın'ın ifadesi şöyledir: *"... Fakat, bugün bu muahedenin ifade ettiği ameli kıymet üzerinde durup açıkça konuşmak lazım geldiğini takdir etmelidir. En Selahiyetli ağızlardan işitiyoruz ki Bolşevik orduları beş on gün içinde Manş kıyılarına dayanacak durumdadırlar. İngiltere ile Fransa kendilerini müdafaaadan aciz oldukları içindir ki Amerika'dan yardım bekliyorlar ve Atlantik misakına sarılıyorlar. Kendilerini müdafaa edemeyen müttefiklerimiz bizimle nasıl tesirli bir silah arkadaşlığı yapabilecekler? Atlantik misakına girmekten bizim beklediğimiz fayda Lüksemburg, Hollanda veya Danimarka ile Norveç ordularının imdadımıza koşmalarını görmek değildir... Meselesinin bütün ehemniyeti Amerikan işbirliğinde ve Amerikan yardımındadır. Fakat bu emniyetin resmi ve umumi bir taahhüt ile Türkiye'ye teşmilindeki ehemmiyet ve kıymeti istihdaf edemeyiz. Bizim istediğimiz işte bu resmi taahhüt idi."*¹⁴.

¹³ Mümtaz Faik Fenik, "Atlantik Paktı, İngiltere ve Fransa", *Zafer*, 21 Eylül 1950.

¹⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, a.g.m.

Aynı konu ile ilgili bir başka ifade de şöyle olmuştur: “... O halde Atlantik Paktı'nın bize sağlayacağı ani fayda, Amerika'nın ahdi bir şekilde Türkiye'ye bağlanması olacaktır. Zaten bir askeri anlaşmadan beklenen neticeler iki esas üzerinde toplanabilir. Bunlardan birincisi böyle bir anlaşmaya dahil olan devletlerin harbin ilk patladığı anda ellerinde bulunan kuvvetlerle diğerlerinin yardımına koşması, ikincisi de bu kuvvetleri ve malzemeyi zamanla arttırabilmek imkanları sayesinde yardımın devamlı olabilmesidir. Bu iki esaslı faydayı da ancak Birleşik Amerika ve İngiltere temin edebilecek durumdadır...”¹⁵.

Öte yandan, Türkiye'nin girişiminde özellikle İngiltere ve Fransa'nın çekimser kaldığı daha doğrusu isteksiz kaldığı anlaşılmış olmalı ki: Türk Hükümeti bu konuda İngiliz ve Fransız hükümetlerine birer mesaj göndererek hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir. Bu konuda basında yer alan bir ifade şöyledir: “... Biz bugünkü vaziyette hangi devletlerin buna mani olduğunu açık olarak bilmiyoruz. Fakat Dışişleri Bakanımızın, Atlantik Paktı'na alınmayışımız dolayısı ile Fransa ve İngiltere hükümetlerine birer mesaj göndererek bu kararı esefle karşıladığı bildirildiğine göre, demek engelleme Fransa ve İngiltere'den gelmektedir. Şayet, bu havadis doğru ise, Fransa ve İngiltere bizim aleyhimize bir karar alarak kendi menfaatlerini de ayrıca sekteye uğratmışlardır ki bu da bu devletlerin politikası bakımından ayrıca esefle karşılanacak bir hadisedir...”¹⁶.

İngiltere, başlangıçta Doğu Akdeniz'deki menfaatleri dolayısıyla bir Akdeniz Paktı oluşturulmasını düşünmüş ve Türkiye'nin de bu sistem içinde yer almasını istemiştir. Buna bağlı olarak, eğer gerekirse Türkiye, Atlantik Paktı üyeliğine kabul edilmeksizin bu pakttan yararlandırılacaktır. Bu konuda İngiliz basınında yer alan ve daha sonra Türk basınına da yansıyan bir haber şöyledir: “... Türkiye ve Yunanistan Atlantik Paktı üyeliğine kabul edilmeksizin bu pakttan istifade ettirileceklerdir. Bu

¹⁵ Mümtaz Faik Fenik, a.g.m.

¹⁶ A.g.m.

çok büyük ehemniyeti haiz bir adamdır ve Doğu Akdeniz'de Atlantik Paktı güney ve mahalli komisyonunun teşkil ettiği savunma sistemine sıkı surette bağlı bir sistemin teşkili gibi bir netice doğuracaktır. Şimdi, Doğu Akdeniz'de, Türkiye'yi, Yunanistan'ı hem Atlantik ve hem de Akdeniz devletlerinden olması dolayısı ile İngiltere'yi içine alan bir Doğu Akdeniz askeri komutanlığı ihdas edilmesine şahit olmamız muhtemeldir... »¹⁷.

Üç büyük devletin, Türkiye'nin başvurusuna olumsuz cevap vermesinden sonra, meydana gelen bu gelişmeler üzerine, Atlantik Paktı askeri ve savunma komiteleri ile Türk tarafı arasında karşılıklı görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelere Türkiye adına, General Yusuf Egeli katılmıştır. Böylece, Doğu Akdeniz Paktı'nın kurulması çalışmaları da başlamıştır, diyebiliriz. Akdeniz Paktı ile ilgili olarak basında yer alan haberlerden, böyle bir paktın Türkiye'nin güvenliğini garanti altına aldığı düşüncesinin hakim olduğu söylenebilir. Bu gelişme ile ilgili bir yorum şöyledir: *“Atlantik Paktı Askeri Komitesiyle, Türkiye arasında temas temini için hükümetimize bir müracaat yapıldığı hakkındaki haberler teyyüt etmektedir... Eğer gelen haberler doğru ise şimdilik malum olan nokta şudur: Bu müracaat Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya ile birlikte, Türkiye'nin ve Akdeniz bölgesinin herhangi bir tecavüze karşı müdafaasıyla alakadadır ve bütün Akdeniz'e şamil bir paktın başlangıcı sayılabilir. Ajans telgraflarından öyle anlaşılıyor ki Üçler, Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girmesi hususunu Atlantik Paktı Konseyinin gündemine almamaya karar verdikten sonra, Türkiye'nin müdafaası için, daha sarıh ve daha seri netice alınabilecek bir tedbir üzerinde durmuşlar ve nihayet Atlantik Konseyi tarafından memleketimize bu şekilde bir teklif yapılmıştır... Böyle bir pakt Türkiye'nin emniyetini tamamı ile teminat altına almaktadır. Gerek Birleşik Amerika*

¹⁷ *Ayın Tarihi*, No: 203. (Ekim, 1950), s. 108.

gerek Atlantik Paktı Konseyi, memleketimizin Akdeniz'deki çok mühim mevkiini ve dünya barışındaki rolünü takdir etmişler ve nihayet bu karara varmışlardır...¹⁸.

Akdeniz Bölgesi'nin savunması konusunda ise değişik görüşler ileri sürülmüştür. Buraya muhtemelen bir İngiliz komutanın tayin edilmesi gündeme gelmiş bir kısım buranın müstakil olmasını bir kısım ise Eisenhower'ın merkezi idaresine bağlamasını istemişlerdir. Bu arada 1950 yılı Kasım'ındaki Brüksel görüşmelerinden sonra bir açıklama yapan Kont Sforza, İtalya'nın Akdeniz bölgesi savunması için birinci derece önemli bir unsur olduğunu ve Türkiye ile Yunanistan'ın da bu bölge savunmasında işbirliği yapacaklarını kaydederek *"kendi savunma bölgemizi bırakarak askerlerimizi başka bir bölgeye göndermemizi bize kimse teklif edemez"* demiştir¹⁹.

Doğu Akdeniz'in savunması konusunda atılan adımlar olumlu karşılanmış olmakla beraber, bu gelişmenin Türkiye'nin güvenliği açısından yeterli olmadığı görüşünde olanlarda vardı. Bu konuda Necmeddin Sadak'ın görüşünü şöyle aktarabiliriz: *"...Atlantik Paktı Bloku ile Doğu Akdeniz müdafasında Türkiye'nin işbirliği yapacağı sık sık söyleniyor. Bu iyi bir şeydir. Fakat Türkiye'yi tatmin etmez. Çünkü, Türkiye'nin Yunanistan ile birlikte Doğu Akdeniz müdafasına iştiraki "korkarız" Türkiye için tek taraflı bir yardım vazifesi şeklinde kalır. Doğu Akdeniz tabiri üzerinde çok duruluyor. Halbuki, Türkiye, Akdeniz'den bir tecavüze uğramıyacaktır. Türkiye'nin başka hudutları acaba, bu Doğu Akdeniz tabirine giriyor mu? Yoksa bütün bu müstakbel ve müfrez müdafaa tertipleri, tecavüz Türkiye'den geçip Akdeniz'i tehlikeye koyduğu zaman mı harekete geçecek?.." ²⁰.*

Bu yönde bir başka eleştiri de şu şekilde olmuştur: *"...Fransa, Akdeniz savunması ile yakından ilgilidir. Fransa, Türkiye ile 1939'da İngiltere'nin de iştiraki*

¹⁸ Mümtaz Faik Fenik, "Tam Bir Akdeniz Paktı'na Doğru", *Zafer*, 1 Ekim 1950.

¹⁹ *Ayn Tarihi*, No: 205. (Aralık, 1950), s. 133-134.

²⁰ Necmeddin Sadak, "Atlantik Paktı ve Doğu Akdeniz Müdafası", *Akşam*, 24 Ocak 1950.

ile bir andlaşma imzalanmış olduğundan, Atlantik Paktı ile Doğu Akdeniz arasında bir köprü vazifesini görmektedir. 1939 Anlaşması Türkiye'yi Atlantik Paktı'nın bütün garantilerinden faydanlandırmaktadır. Çünkü, bu paktın iki üyesi olan İngiltere ve Fransa Atlantik Paktı'nın azalarıdır. Bu demektir ki, Türkiye bir tecavüze uğradığı takdirde, 1939 Andlaşması gereğince Fransa ile İngiltere ve dolayısı ile bütün Atlantik Bloğu harekete geçecektir... Fakat, neden ilk müracaatımızda bu cevap verilmemiştir de aradan aylar geçtikten sonra bir resmi sözcü ağzından bize tesadüfi surette bildirmiştir? Mesele bu kadar basit ve tabii olsaydı bu mesele teşkil edebilir miydi? ve bu gibi mühim ve hayati mevzuların salahiyet derecesi her halde mahdut olan sözcüler tarafından halledilmesi kâbil midir?... ”²¹.

Doğu Akdeniz'in ortak savunması tartışılırken, Türkiye ile Amerika arasında bir yakınlaşmanın başladığı basında çıkan haberlerden anlaşılmaktadır. İlişkilerin bu şekilde devam etmesi halinde ise Türkiye'nin yakın bir zamanda Atlantik Paktı'na katılabileceği yolunda yorumlar yapılmıştır. 27 Ocak 1951 tarihli Ulus Gazetesinde bu konu ile ilgili olarak Hüseyin Cahit Yalçın'ın sözleri şöyledir: “Paris radyosu, Ankara'daki Fransız telgraf ajansının muhabirine atfen çok dikkate değer bir haber yaydı. Fransız gazetecisine göre, Birleşik Amerika hükümeti bu defa kendiliğinden Türkiye'nin Atlantik Misakı'na girmesi için teşebbüse geçmek niyetindedir. Memleketimiz hakkında büyük ehemniyeti haiz olan bu haberden tam bir memnuniyet duyabilmemiz için onun Amerika kaynaklarından çıkması ve “niyet” den değil fiiliyata geçmiş bir teşebbüsü ilan etmesi daha sağlam görünürdü. Eğer Amerika'ya atfolunan bu niyet doğru ise, Türkiye'nin az çok yakın bir zamanda Atlantik Misakı devletleri arasına girmiş olacağı muhakkaktır. Çünkü İngiltere ile Fransa esasen müttefiklerimiz olduğu için, onlar tarafından Amerikan teklifine hiçbir itiraz beklenemez. Diğer Avrupa devletlerinin yardımlarını ise biz kendilerine bağışlarız...

²¹ Hüseyin Cahit Yalçın, “Ankara Muahedenamesi ve Atlantik Misakı”, Ulus, 26 Ocak 1951.

Meselenin bütün ruhu Amerika'nın üzerinde toplanmıştır. Onun niyeti ve rızası zorluğu halletmeye kafidir... ”²².

Türkiye ile Amerika arasında gelişen ilişkilerin bir sonucu olarak, Avrupa'nın savunmasında Türkiye'nin önemi üzerinde durulmuş ve yine Türkiye'siz bir Atlantik Paketi'nin eksik olacağı belirtilmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın askeri yönden güçlü olmadığı oysa Türkiye'nin ittifaka katılımı ile askeri bakımdan büyük bir destek vereceği söylenmiştir. Bu konudaki bir ifadeyi şu şekilde belirtebiliriz: “... Zavallı Amerika! Doğru dürüst üç fırka askere bile malik olmayan Fransa'dan medet umuyor. Fransa'nın herhangi bir harpte rol oynaması şöyle dursun, bu memlekete bugün müstemlekelerinden biri, şayet mümkün olup da, asker çıkaracak olsa, hiç mukavemet görmeden istilasını tamamlayabilecek haldedir... Hayır! Amerika bilmelidir ki, Avrupa'nın müdafaası Fransa ile Hollanda ile, Belçika ve Lüksemburg'la olmaz. Bu memleketler, başta Fransa olmak üzere hiç harbedecek vaziyette değildirler. Başkan Truman ve O'nun generali Eisenhower'in bilmeleri lazımdır ki, Avrupa'nın müdafaası bugün Atlantik Paketi'ne ithal edilmeyen birkaç devletin himmetiyle ancak kâbilidir. Türkiye'siz Atlantik Paketi müdafaasız Avrupa demektir.”²³.

Bu arada A.B.D. Dışişleri Bakanı Dean Acheson'un Türkiye ve Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Paketi'ne davet edilmeleri konusunu Amerika'nın ciddi bir şekilde tetkik etmekte olduğunu söylemesi ve A.B.D.'nin Atlantik Paketi'ne dahil ortakları ikna etmek için çalıştığını belirtmesi önemli bir gelişme olmuştur. Bu gelişme ile ilgili olarak A.B.D.'de yayınlanan bir haberde şöyle denilmektedir: “Birleşik Devletler, Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paketi'ne alınmasını veya bu iki memleketle ayrı bir ittifak anlaşması yapılması hususunda tetkiklerde bulunmaktadır. Yüksek bir Hükümet memuru önümüzdeki birkaç ay içinde bu mevzuda bir karara

²² Hüseyin Cahit Yalçın, “Türk-Amerikan Yakınlığı”, *Ulus*, 27 Ocak 1951.

²³ Sedat Simavi, “Türkiyesiz Atlantik Paketi”, *Hürriyet*, 10 Şubat 1951.

varılacağını söylemiştir. Washington, Ankara'nın gösterdiği faaliyeti sempati ile karşılamaktadır ve bir ittifak paktı altında kendisine emniyet sağlanması hususunda bir formül aramaktadır.”²⁴.

Bu gelişmeler yaşanırken, Nato'da kuruluşunun ikinci yılını kutlamış bulunuyordu. Ancak, Türkiye'nin ittifaka katılmasının uzaması bazı eleştirilere yol açmış ve hoş karşılanmamıştır. Bu konudaki bir yorumda şöyle denilmektedir: “Dün ajanslar Amerika'dan garip haberler verdiler: Amerika senato meclisi, Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paketi'na alınmaları hakkında ileri sürülen bir teklifi 43 oya karşı 44 oyla reddetmiş. Buna sebep, senatonun silahlı kuvvetler komisyonu başkanı Russel tarafından verilen izahlardır. Komisyon başkanına göre Amerika, taahhütlerini Doğu Akdeniz'e kadar genişletecek durumda değildir. Halbuki senato İspanya ile Batı Almanya'nın Atlantik Paketi'na alınmalarını teklif etmiş, ayrıca Batı Avrupa'ya yeniden yüzbin kişilik bir Amerikan kuvveti gönderilmesine de karar vermiş.. Görülüyor ki Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paketi'na alınmaları mümkün olmadığı her fırsatta söylenmektedir. Bu pakta girmenin Türkiye'ye hiçbir fayda temin etmeyeceği, aksine Türkiye'ye tek taraflı ağır külfetler yükleyeceği, iki sendir görülen hadise ve temayüllerden iyice anlaşılmıştır. Bunun peşini bırakmamız lâzımdır. Hatta “istemiyoruz” diye bağırmanın çok iyi olacaktır.”²⁵.

1951 yılının Mayıs ayına gelindiğinde A.B.D.'nin özellikle Türkiye'ye yönelik politikasında önemli değişimlerden söz edilebilir. Bu dönemden itibaren Amerika, Atlantik Paketi'na üye olan devletler üzerindeki nüfuzunu kullanarak Türkiye ve Yunanistan'ın pakta dahil olabilmeleri yönünde önemli bir çaba içine girmiştir. Hatta A.B.D. Savunma Bakanlığı'nın, Türkiye ve Yunanistan'ın pakta alınmaları lehinde görüş bildirmesi üzerine kurulması düşünülen Akdeniz Komutanlığı ile ilgili kararlar ertelenmiştir. Peki ama acaba Amerika'nın tutumunu

²⁴ *Ayın Tarihi*, No: 208. (Mart, 1951), s. 74.

²⁵ Necmeddin Sadak, “İstemiyoruz Diye Bağırıp İlan Etmemiz Çok Yerde Olacaktır”, *Akşam*, 6 Nisan 1951.

değiştirmesine etki eden olay ne olmuştur? Burada aktaracağımız bir yorum bu sorunun cevabı olabilir: “... Rusya, Batı Avrupa’ya taarruz ettikleri takdirde, Atlantik Paktı müttefikleri aynı zamanda iki ayrı harbe sürüklenmiş olacaklardır. Bu harplerin biri, Avrupa’nın istila edilmesine mani olmak ve Ruslar’ı bütün stokları tüketmeye mecbur etmek için General Eisenhower tarafından girişilecek harptir. İkinci harbe de General Lemay harbi diyebiliriz. General Lemay, Birleşik Amerika Stratejik Hava komutanıdır. Bu ikinci harbin gayesi Atom bombaları sayesinde Rus silah imalatı merkezlerini ve münakâlatını tahrip etmektir. Böylece General Eisenhower’in karşı koyacağı Rus ordularına malzeme ve takviye gönderilmesi önlenerek ve Rusya’nın harbe devamı imkansız kılınacaktır. Amerikan stratejik bombardıman uçakları kuvvetinin halen kısmı âzami orta bombardıman uçaklarından mürekkeptir ve bunların üs olarak kıta Amerika’sından istifade edemezler. Batı stratejisi Rusya’ya daha yakın topraklarda mesela İngiltere, Kuzey Afrika, Ortadoğu ve bilhassa Türkiye’de bombardıman üslerine muhtaçtır. Ayrı bir Akdeniz Paktı’nın akdi, bugünkü durumun icaplarını karşılayamaz. Birleşik Amerika, Batı Avrupa’ya taarruz edildiği, lâkin Türkiye ve Yunanistan’a taarruz edilmediği takdirde, bu memleketlerdeki deniz ve hava üslerinin otomatik olarak batının emrine tahsis edileceğinden emin olmak istemektedir. Bunun sağlanabilmesi Türkiye ve Yunanistan’ın Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı’na tam üye sıfatıyla kabul edilmelerine bağlıdır. Birleşik Amerika bir harp çıktığı takdirde, değil birkaç hafta veya birkaç ay zarfında, lâkin derhal stratejik hava kuvvetini azami ölçüde Ruslara karşı kullanmak arzusundadır. Binaenaleyh bu üsleri şimdiden hazırlamak istemektedir. Halbuki bu üslerin şimdiden hazırlanması keyfiyeti de Türkiye ile Yunanistan’ın üyeliğe kabulüne bağlıdır. Bundan başka Türkiye ile Yunanistan tamamen güvenilir müttefiklerdir. Atlantik Paktını bu memleketlere teşmil edecek şekilde genişletmek yeni taahhütlerin deruhte edilmesini tazammun etmez.”²⁶

²⁶ Ayın Tarihi, No: 210. (Mayıs, 1951) s. 138.

A.B.D., bundan sonra gerek İngiltere ve gerekse Fransa ile bu konuda görüşmeler yaparak Türkiye ve Yunanistan'ın Nato'ya alınmaları konusunun yeniden gözden geçirilmesini istemiştir. Nitekim hem Fransa hem de İngiltere Dışişleri Bakanlığı sözcüleri bu konuda bir açıklama yaparak Türkiye ve Yunanistan'ın pakta alınmaları konusunun hükümetleri tarafından yeniden gözden geçirileceğini ifade etmişlerdir. Amerika'nın bu girişimleri Kuzey ülkelerini de etkilemiş görünmektedir. Örneğin; Norveç Başbakanı Gerhardsen, Dean Acheson ile yaptığı görüşmeden sonra memleketinin bu meselede takınacağı tavrı henüz tespit etmediğini, fakat Norveç'in Türkiye ve Yunanistan'ın hürriyetlerini elde etmek üzere sarfettikleri gayretten dolayı bu iki memlekete karşı dostane hisler beslediğini bildirmiştir²⁷.

Bu gelişmeler ülkemizde de büyük bir dikkatle izlenmiş ve genel olarak Türk basını Nato'ya girişimiz konusunda fikir birliği içinde olmuştur. Nato'ya girişimiz konusunda üzerinde durulan nokta daha çok her hangi bir saldırı karşısında güvenliğimizi sağlamak ve A.B.D.,'nin güvencesini sağlamak üzerinde olmuştur. Ayrıca Amerika'nın girişimleri de Türk basınında yer almıştır. Bununla ilgili olarak şöyle bir örnek verebiliriz: *“Siyaset havasının gittikçe karardığı ve hele komşu bölgeleri örten bulutların Yakın Doğu'da da yeni bir sağanak kopması ihtimalini arttırır surette kesafet bağladığı şu günlerde diğer bütün Avrupa memleketleri gibi, hatta coğrafi durumu bakımından onlardan daha çok olmak üzere, Türk milleti kendi emniyeti davasını, ısrarla, endişe ile takip etmektedir. Siyasi temayülleri ne merkezde olursa olsun bütün Türk basını bu konuda insana heyecan veren bir söz ve gayret birliği gösteriyor... Birkaç gün evvel Birleşik Amerika Hükümeti bu memleketin müttefiklerine Türkiye ile Yunanistan'ın Atlantik Paktı'na diğer akit devletlerinkine eşit haklarla, fiilen kabulünü tavsiye eden bir müracaatta bulundu...”*²⁸.

²⁷ *Aydın Tarihi*, No: 198. (Mayıs 1950), s. 140-142.

²⁸ *Zafer*, 23 Mayıs 1951.

Bu arada Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, bir açıklama yaparak Türkiye ve Yunanistan'ı, Atlantik Paketi'na davet hususunda Kuzey Atlantik Paketi Devletleri'nin alacağı kararın ancak Fransız seçimlerinden sonra belli olacağını belirtmiştir. Bir başka gelişme de, Belçika Dışişleri Bakanı Van Zeeland'ın 1951 yılının yaz aylarında bir toplantı isteğinde bulunması ve konunun da Türkiye ile Yunanistan'ın Pakta girmeleri olduğu belirtilmiştir²⁹.

Amerika'nın isteği ve girişimleri sonucunda gerek Türkiye gerekse Yunanistan'ın pakta alınmaları konusunda görüşmeler artmaya başlamış ve hatta konu ile ilgili değişik tarihler verilmeye başlanmıştır. Bazı kaynaklar Temmuz ayının sonu veya Ağustos ayının ilk haftalarında bu işin sonuçlanmış olacağını bildirmişlerdir. Yine İngiltere Dışişleri Bakanı Herbert Morrison'da Türkiye'nin Atlantik Paketi'na kabul edilmesi hakkında önemli bir açıklama yapmıştır. Bu açıklama özetle şöyledir: “... *Türk dostlarımız tarafından Batı savunma planına iştirak ettirilmeleri konusunda gösterilen endişeden haberdarım ve kendilerine karşı büyük bir sempati beslemekteyim. Gerek Türk gerek Yunan Hükümetini hareket tarzımızdan haberdar ettim ve şimdiki halde her ikisinin de bu konuda memnun olduklarına inanmam için sebepler mevcuttur... Mafatih şuna da işaret etmem lazımdır ki, Türkiye ile Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Paketi'na alınmaları bahsinde sadece İngiliz Kraliyet Hükümetinin görüşünü arz etmekteyim. Diğer birçok memleketlerin görüşlerinin de nazarı itibara alınması lâzımdır ve ne zaman umumi bir anlaşmaya varılacağını söyleyebilmem imkansızdır. Tabiatile bildirdiğim ana hatlar dahilinde bir anlaşmaya varmak için elimizden geleni yapmaktayız.*”³⁰

Tüm bu gelişmelere rağmen Türkiye'nin Kuzey Atlantik İttifakı'na katılmasının Eylül hatta Ekim ayına kadar ancak gerçekleşebileceği belirtilmiştir. Çünkü gerçektende İngiliz Dışişleri Bakanı'nın da belirttiği gibi sadece İngiltere

²⁹ *Ayın Tarihi*, No: 211. (Haziran, 1951) s. 148.

³⁰ *Ayın Tarihi*, No: 212. (Temmuz, 1951) s. 146.

veya A.B.D.'nin değil pakta üye olan diğer devletlerinde görüşlerinin alınması gerekiyordu ki bu durumda pakta dahil olmamız biraz gecikebilirdi. Diğer devletlerin düşünceleri de Türkiye açısından önemliydi. Çünkü pakta girebilmek için üye olan 12 devletin oybirliği gerekiyordu. Avrupa devletlerinin yaklaşımı konusunda da bazı yorumlar şöyle olmuştur: “... İngiltere bir hayli bocaladıktan sonra pakta alınmamıza razı oldu. Seçimlerden sonra henüz yeni kabinesini kuramayan Fransa’da, Dışişleri Bakanı Schuman’ın birkaç gün evvel Dışişleri Bakanlığımıza gönderdiği bir mektupla bizi destekleyeceğini bildirdi. Böylece Pakta alınmamıza Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya müzahir olacaklardır. Bu meselede İngiltere’den ayrılamayacağı tahmin edilen Kanada’yı da ilave edersek beş devlet eder. Geriye Hollanda, Norveç, Danimarka, Belçika, Lüksemburg, Portekiz ve İzlanda kalıyor. Danimarka’nın ise henüz nihai bir karara varmadığı yayınlandı. Yukarıda bahsettiğimiz derin muhalefet işte bu yedi devletin bazularından geliyor demektir. Bunların bir tanesi bile muhalefette inad ve ısrar ederse Türkiye ve Yunanistan’ın pakta girmeleri mümkün olmayacaktır...”³¹.

Yapılan muhalefete rağmen gelişmeler olumlu yönde olmuştur. Dış kaynaklı haberlerden basında yer alan bilgilere göre batılı devletler bu konuyu, Eylül ayında Ottawa’da, Ekim ayında ise Roma’da toplanacak olan Atlantik Paktı’na dahil 12 devletin dışişleri ve savunma bakanları konferansında çözümlenmeye çalışacaklardır. Bu arada ortaya çıkan bir gelişmede A.B.D.’nin, Türkiye ve Yunanistan Atlantik Paktı’na dahil olmadan bir Ortadoğu komutanlığı kurulması yönündeki İngiliz isteğini kabul etmemesidir. Bu konu ile ilgili basında yer alan bir açıklama şöyledir: “İngiltere çok uzun süren düşünme ve duraklamalardan sonra, Türkiye’nin Atlantik Paktı’na girmesine razı oldu. Fakat bunun için de Amerika’ya bir şart koştu: Türkiye ile Yunanistan Atlantik Paktı’na alınacaklar, fakat, İngiltere, Amerika, Fransa arasında Türkiye’nin de katılacağı bir Ortadoğu müdafaa meclisi kurulacak... Böyle

³¹ Abidin Dav’er, “Muhalefette İsrar Ederlerse”, Cumhuriyet, 30 Temmuz 1951.

olunca, Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girmesine bedel, İngiltere, Amerika, Fransa ile beraber bir Ortadoğu müdafaa meclisine iştiraki, Türk siyasetinin bu bölgede İngiliz nüfuzuna alet olması ve Türk ordularının İngiliz menfaatleri uğruna dövüşmesi mi demektir? Türkiye'nin böyle bir vazife kabul etmesine imkan tasavvur edilebilir mi?...”³².

Genel olarak Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı'na katılma yönündeki isteği başlangıçtan itibaren bir takım engellerle karşı karşıya gelmiştir. Bunun nedenleri daha önce de açıklamaya çalıştığım gibi diğer devletlerin menfaatlerinin ön plana çıkmış olmasıdır. Yine yapılan yorumlardan anlaşıldığına göre Türkiye'nin bu konudaki asıl amacı A.B.D.'nin garantisini sağlamak istemesi olmuştur. Çünkü, İkinci Dünya Savaşı sonrası, Avrupa devletleri de Sovyet tehdidine karşı çok güçlü bir durumda değildi. Türkiye açısından önemli olan nokta ise Amerika'nın, Rusya'ya yönelik politikasında Türkiye'de hava üslerine sahip olmak istemesidir. Çünkü, A.B.D. bu isteğini yerine getirebilmek için Türkiye'nin Pakta alınması yönünde diğer devletler üzerindeki nüfuzunu kullanmış ve bunda başarılı olmuştur.

Nitekim A.B.D.'nin girişimleri sonucu Türkiye'nin önündeki engeller kalkmış ve 1951 Eylül'ünde toplanan Nato Bakanlar Konseyi, 21 Eylül 1951'de yayınladığı bildiride Türkiye ve Yunanistan'ı Nato'ya katılmaya davet etmeye karar verdiğini açıklamıştır.

B. Türkiye'nin Nato'ya Girişi Genel Olarak Nasıl Karşılanmıştır?

Türkiye, Kuzey Atlantik Paktı'na girinceye kadar bir takım sorunlarla karşı karşıya geldiyse de Nato'ya girişimiz büyük bir sevinç yaratmış ve Sovyet tehdidi karşısında önemli bir güvence olmuştur. Kuzey Atlantik Paktı'na kabulümüz dolayısı ile İngiltere Başbakanı Mr. Attlee tarafından Başbakan Adnan Menderes'e şu mesaj gönderilmiştir: *“Ottawa'da bulunan Mr. Morrison'dan, şimdi Atlantik*

³² Necmeddin Sadak, “Ortadoğu Müdafası Hakkında İngiliz Teklifi ve Türkiye”, Akşam, 16 Ağustos 1951.

Konseyi'nin, dün Milli Parlamentolar tarafından tasdiki kaydı ile, Türkiye'nin Şimali Atlantik muahedesine ilhaka davet olunmasını tavsiye etmeğe karar verdiği haberini aldım. Bu haberi hiç şüphesiz daha evvel, konsey başkanından ve Mr. Morrison'un, Ottawa'da Dışişleri bakanınıza göndermiş olduğu mesajdan öğrenmiş bulunuyorsunuz. Bu münasebetle Konseyce alınan bu isabetli karadan mütevellit büyük memnuniyetimi ifade etmek isterim. Müşterek güvenimiz, Türkiye'nin yapabileceği yardımlardan büyük bir kazanç sağlayacaktır.” İngiltere Başkanı Mr. Attlee tarafından 26 Eylül 1951 tarihinde gönderilen bu mesaja, dönemin Başbakanı Adnan Menderes şöyle cevap vermiştir: “Şimali Atlantik Paktı Konseyi'nin, Ottawa toplantısında Milli Parlamentolar tarafından tasdiki kaydıyla, Türkiye'nin bu anlaşmaya iltihaka davet edilmesini tavsiyeye karar vermiş olması münasebetiyle göndermek lütfunda bulunduğumuz mesajdan dolayı çok mütehassis oldum. İsabetli olduğumu işaret buyurduğunuz bu karar neticesinde bize terettüp edecek vazifelerin ehemmiyetini tamamıyla takdir etmekte olduğumuzu tekrar eylemek isterim. Türkiye'nin Şimali Atlantik Paktı'na katılmasının büyük bir kazanç teşkil edeceği hususundaki takdirkâr sözlerinize bilhassa teşekkür etmekten derin bir zevk duymaktayım.”³³

Başbakan Adnan Menderes ile Mr. Attlee arasındaki iyi niyet dilekleri basında da yakından izlenmiş ve büyük memnunlukla karşılanmıştır. Atlantik Paktı'na dahil olduktan sonra İngiltere ve Fransa ile ilişkilerimizin daha da gelişeceği belirtilmiştir. Bu konuda basında yer alan bir yorum şöyledir: “...Atlantik Paktı ile, diğer akit devletlerle olduğu gibi, İngiltere ve Fransa ile de münasebetlerimizin bundan sonra çok daha genişleyeceği muhakkaktır. Bundan dolayı bilhassa haz duyduğumuzu bu sütunlarda belirtmek isteriz... Okurlarımız, Atlantik Paktı dolayısıyla İngiliz Başbakanı Mr. Attlee ile Başbakanımız Adnan Menderes arasında teati edelien mesajları gazetelerde elbette büyük bir

³³ Ayn Tarihi, No: 214.(Eylül ,1951), s. 49-52.

memnunlukla okumuşlardır. Başbakanımız cevabında Demokrat Parti iktidarının dış politikada tuttuğu samimiyeti bir defa daha göstermiş ve gayet açık surette “Bu karar neticesinde bize terettüp edecek vazifelerin emniyetini tamamiyle takdir etmekte olduğumuzu tekrar eylemek isterim” demiştir... Ottawa’da verilmiş olan kararın müttefiklerimize olduğu kadar bize de yükleyeceği karşılıklı mesuliyetler ve vazifeler vardır. Bunların ne olduğu karşılıklı olarak elbette tesbit edilecektir. Çok tahmin ediyoruz ki birkaç günden beri başbakanlıkta yapılan siyasi temaslar, Türk-Amerikan ve Türk-İngiliz dostluğunu bir kat daha takviye ettiği kadar, aynı zamanda Atlantik Paktı’ndan mütevellit müteakabil vecibelerin gözden geçirilmesi ve fikir teatisi için karşılıklı imkanlar hazırlamaya da hizmet etmektedir.

Şurasını bilhassa kaydetmek isteriz ki, şimdiye kadar Türkiye ile Amerika ve İngiltere arasındaki münasebetlerin ve dostluğun bu kadar gelişmesinde mühim hizmetleri dokunan, Birleşik Amerika büyük elçisi Ekselans Wadsworth ve İngiliz büyük elçisi Ekselans Sir Noel Charles’le yapılan bu konuşmalar, karşılıklı menfaatler ve işbirliği çerçevesi içinde hem Akdeniz’de hem tehdiide maruz bütün bölgelerde barışın daha çok tarsinine yarıyacaktır.”³⁴.

Bu arada Türkiye’nin Atlantik Paktı’na kabulü hakkında Ottawa’da verilen karar üzerine Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü ile Millet Partisi eski başkanı Hikmet Bayur’un ileri sürdükleri görüşlere karşılık Başbakan Anadolu Ajansı’na bir beyanat vermiştir. Beyanat özetle şöyledir: “Atlantik Paktı’na eşit haklarla kabulümüzün, ahiren, Ottawa’da toplantısını bitiren Atlantik Konseyinde kararlaştırılması ve bu kararın pakta dahil devletler, parlamentolarınca tasvibinin tavsiye olunması keyfiyeti, memleket içinde olsun dışarıda olsun umumi ve haklı bir memnunluk uyandırdı.

³⁴ Mümtaz Faik Fenik, “Başbakanımızın Attlee’ye Mesajı”, Zafer, 1 Ekim 1951.

Memleket içindeki memnurluk, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne herhangi bir taraftan yöneltilebilecek bir taarruza sonuna kadar karşı koymak azminde olduğu herkesçe bilinen Türk milletinin kendisini müdafaaada yalnız kendi imkanları ile iktifaya mecbur kalmayıp, başta Birleşik Amerika olmak üzere bütün batı demokrasilerinin fiili işbirliğinden faydalanmayı sağlamış bulunmasından ileri gelmektedir... Herhangi diğer bir memlekette başarılmış olsaydı, milli bir siyasi zafer diye vasıflandırılacağına şüphe edilmeyecek olan bu başarı ne yazık ki bizde, bazı muhalefet çevreleri tarafından mahiyeti tahrif edilmek sureti ile ehemniyetten düşürülmeye hatta, bazen menfaatlerimize uymayan bir iş şeklinde gösterilmeye çalışılmaktadır. Muhtelif tezahür şekillerine, şahit olduğumuz ve daha da şahit olacağımız anlaşılan bu gayretin burada yalnız dikkati calip iki örneğini vereceğiz:

Bunlardan biri, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Hürriyet ve Vatan gazeteleri muharrirlerine 23 Eylül'de verdiği beyanattır. Genel Başkan bu beyanatında, Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girmesi dünyada sulh ihtimalini arttıracak kıymetli bir unsur "olabilir" memleketimizin emniyeti milletlerarası büyük bir teşekkülün kader birliğine katılmış olmak bakımından "siyaseten artmıştır denilebilir" dedikten sonra "Dünya sulhu bakımından vazifelerimiz de artmış oluyor" sözlerini ilave etmektedir.

İlk bakışta gayet basit gibi görünen bu sözlerin altında gizlenen manâ kısa bir tahlille meydana çıkar. Filhakika, C.H.P. Genel Başkanı yukarıda zikredilen ilk cümlesinde Atlantik Paktı'na girmemizin Dünya'da sulh ihtimalini arttıracak kıymetli bir unsur olması keyfiyetini "olabilir" ifadesi ile sadece bir ihtimal şeklinde göstermektedir. Dünya sulhünü ve hür milletlerin bağımsızlığını korumak maksadıyla kurulduğuna şüphe bulunmayan Atlantik camiasına Türkiye'nin de katılmasında bu gayeye erimek bakımından büyük bir terakki kaydedildiğinde acaba C.H.P. Genel Başkanı'nun tereddüdü mü vardır ki "olabilir" tabirini kullanıyor. Bu ifadedeki menfilik, memleketimizin Atlantik Paktı'na girmesinin tecavüzkâr maksatlara matuf

bulunduğu yolunda propaganda yapanların manevralarına yarayacak bir mana taşımaktadır.

C.H.P. Genel Başkanı yukarıda zikredilen ikinci cümlesinde, bizim Atlantik Paktı camiasına katılmakla elde edeceğimiz faydayı yalnız siyasi sahaya münhasır göstererek askeri bakımdan bu iltihakın fayda etmeyeceğine telmihte bulunmak sureti ile aynı menfi zihniyetin çok kötü bir örneğini daha vermektedir. O, böylece memleket efkârı umumiyesinde yalnız şüphe değil birde endişe etmiş uyanmasına gayret ediyor. Hususile ki, bütün bu şek ve teredüd ifadelerini takib eden son cümlesinde, pakt hükümlerince deruhte etmiş olacağımız taahhütlere temas ederken, bu sefer en mutlak ifadeyi kullanarak temin edeceğimiz menfaatin yükleneceğimiz külfetlere tekabül etmekten çok uzak olacağını da serahatle ifade etmiş bulunuyor. Her ne pahasına olursa olsun iktidara hücum illetinden nefsinin bir türlü kurtaramayan, memleket menfaatlerini hiçe sayan, ihtirastan gözleri kararmış bir muhalefet liderinin bu küçük politika oyunları, memleketimizde demokrasinin gelişmesi bakımından üzücü bir haldir.

Bu anlamda muhalefetin bir örneğini de, Hikmet Bayur'un 23 Eylül tarihli Kudret gazetesinde çıkan ve muazzam puntolarla "Türkiye Atlantik Paktı'na yarım bir üye olarak kabul edilmiştir" başlığını taşıyan yazısında görmekteyiz.

Okuyanlara ilk bakışta öyle gelir ki, bu makaleyi ilham eden his, endişeli bir vatan sevgisidir. Filhakika makale sahibi Atlantik Paktı'nın 6. maddesini ele alarak tefsire çalışıyor ve şu suali soruyor: "Pakta istihdaf edilen memleketlerin Avrupa ve Şimali Afrika toprakları ile Cezayir arazisi olduğu edilen serahatle ifade edilmiş bulunduğuna göre, Türkiye'nin Anadolu'daki arazisi akitlerin el birliği ile müdafaa etmeleri mukarrer bulunan sahanın dışında mı kalacak ve Atlantik Paktı üyesi sıfatı ile biz müttefiklerimizi yalnız Trakya topraklarımızın müdafaaasına çağırmakla mı iktiifa edeceğiz? Buna mukabil diğer Atlantik Paktı üyeleri kendi güvenleri uğrunda

bütün Türk kuvvetlerini mi kullanacaklar?" Muharrir bu işte hükümetin aldatılmış olup olmadığını soracak kadar ileriye gidiyor ve bunu hükümetin açıklamasını istiyor.

Sayın Hikmet Bayur emin olsun ki, işleri hafiften almak itiyadında olmayan şimdiki iktidar, Atlantik Pakı'nın bütün hükümlerini incelemiş ve bugün sorumsuz bir gazete başmuhabirine güya vatanperverane endişe mevzuu teşkil eden ihtimalleri gözönünde bulundurmaktan ve onları bertaraf edecek tedbirleri düşünmekten geri kalmamıştır.

Türkiye'nin pakta iltihakiyle tamili lüzumu tahakkuk eden 6. madde bugün salahiyyetli mercilerce dikkat nazarına alınmış bulunmaktadır. Bunu Dışişleri Bakanlığının ajanslarda çıkan tavrıhi teyit etmektedir. Kudret gazetesi başyazarının, bilmezlikten geldiği ajans haberlerinde dahi bu paktın 6. maddesinde değişiklikler yapılmasına karar vermiş olduğu ilan edilmiştir. Böyle bir tadil Türkiye'nin pakta girmesi için yapılacağına göre bu tadilin yalnız Trakya topraklarımız ve İstanbul lehine icrası ile topraklarımızın diğer kısmının bundan hariç tutulacağını Kudret gazetesi başmuhabirine zannettirecek hiçbir sebep mevcut değildir. Ottawa Konferansı neticesinde neşredilen tebliğlerin herhangi birinde Türkiye'nin yalnız kısmen Atlantik Pakı'na alınacağına dair bir kayıt veya hatta herhangi bir ima mı mevcuttur?

Görülüyor ki bütün bu tenkitlerin saibi, başarılan işlere her türlü nakasadan arı ve mükemmel bir şekil verilmesini sağlamak maksadı değil, herşeye rağmen iktidarın her yapıp ettiğini bozmak ve hiç değilse küçümsemek ve bunu milli menfaatler pahasına dahi olsa böyle yapmaktan geri durmamak arzusudur. Demokrasi idaresinin hakim olduğu bir memlekette muhalefet yalnız musamaha edilmek değil muhteremde sayılmak lâzımdır. Ancak, bu muhalefetin, milletin yüksek

menfaatlerini siyaset oyunlarına alet kılan tahriklere mevzu yapacak kadar soysuzlaştırılmasını milli vicdan elbette ki kabul etmez.”³⁵

A.B.D. Başkanı Truman’da Türkiye’nin Nato’ya kabul edilmesi üzerine Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a bir mesaj göndermiş ve bu mesaj Kamuoyunda büyük bir memnurluk yaratmıştır. Başkan Truman’ın mesajı ile ilgili olarak basında yer alan bir yorum şöyledir: “... Başkan Truman bu mesajında, Türkiye’nin Atlantik Paktı’na alınması hakkında verilen kararı hararetle övmekte ve bundan derin bir haz duyduğunu ifade etmektedir. Biz de bu vesile ile Dünya barışının değerli yardımcısı Birleşik Amerika’yı herhangi bir mütecavize karşı müttefiklerimiz arasında görmekten dolayı büyük bir memnurluk duyduğumuzu belirtmek isteriz. Başkan Truman’ın mesajında kullandığı çok samimi sözler alelâde ve protokole dayanan diplomatik nezaket hudutlarının da fevkinde çok dostça hissiyatın bir ifadesidir. Bu bakımdan ayrıca üzerinde ehemmiyetle durmaya değer sanırız...”³⁶

Öte yandan, Türkiye’nin Nato’ya girişinde A.B.D.’nin desteği, gelişen bazı olaylar ve Türkiye İttifaka dahil olurken değişmesi gereken maddelerin üzerinde de durulmuştur. Konuyla ilgili basında şöyle bir ifade yer almıştır: “... Şimdi paktın üyesi olmamız için bir takım formalitelerin yapılması kalmıştır ki bunları tamamlamak için birkaç aylık bir zamana ihtiyaç hasıl olacaktır. Önce paktın 10.maddesi gereğince bizim resmen davet edilmemiz ve bu daveti kabul ettiğimizi Amerika Hükümeti’ne bildirmemiz lâzımdır... İkinci bir muamelede 6. maddenin değiştirilmesidir. Maddede hangi bölgelerin tecavüzden masun tutulduğu yazılıdır... Malum olduğu üzere geçen yıl Brüksel’de pakta girmemiz kabul edilmedi. Bu karardan geri dönüşün sebebini geçmiş yıl içinde Rusya ile demokrasiler arasındaki münasebetlerin daha gerginleşmiş olmasında ve bu gerginleşme karşısında, başta Amerika olmak üzere demokrasiler tarafından Rusya’ya karşı takip edilen politikanın

³⁵ *Ayın Tarihi*, No: 214. (Eylül ,1951), s. 69-71.

³⁶ Mümtaz Faik Fenik, “Başkan Truman’ın Gönderdiği Mesaj”, *Zafer*, 26 Eylül 1951.

da sertleşmesinde aramak gerektir... Öte yandan, Amerika'nın bu davayı azimle ele alması da pakta alınmamız hakkında bazı devletler tarafından gösterilen mukavemeti kırmıştır. İran'la arasının açılması da İngiltere'nin kararı üzerinde etkili olmuştur...³⁷.

Bu arada Millet Partisi Genel Yürütme Kurulu, hükümetin dış politikasını eleştirerek konuya ilişkin bir tebliğ yayınlamış bunun üzerine düşünceleri sorulan Başbakan Adnan Menderes 14 Ekim 1951 tarihinde Anadolu ajansına şu beyanatu vermiştir: *“Tarihin eşini kaydetmemiş olduğu büyük tehlike karşısında münferiden savunmalarına imkan olmayacağını anlayan küçük büyük batılı hür memleketler varlıklarını ve milli an'anelerine dayanan demokrasi rejimini birleştirerek korumak maksadı ile Atlantik Pakı'nı vücuda getirdiler. Memleketimiz, coğrafi mevkii itibarıyla, tehlikenin şiddetini daha yakından hissediyor, fakat harp sonunda içine düştüğü siyasi tecerrüt onu ancak kendi başına kalmak ve kendi imkanları ile yetinmek zorunda bırakıyordu. Bu gerçek endişe bizden evvel iktidar mevkiiinde bulunmuş olanları Türkiye'nin mukadderatını da Batılı devletlerinkine bağlayabilmek imkanını araştırmaya sevk etmiş, lakin bunu tahakkuk ettirmek için yapılan teşebbüsler dahili, harici âmillerin tesiri ile akim kalmıştır.*

Demokrat Parti'nin güttüğü azimli ve Türkiye'nin taahhütlerine mutlak bağlılığını bilfiil göstermesi itibarıyla de hayırlı ve güven verici dış politika sayesinde ki Garp camiası ile Atlantik Pakı içinde kader birliği yapmak durumuna girmek üzere bulunuyoruz. Atlantik Pakı'na davet edilmemiz hakkında alınan karar, bu bakımdan hepimizi sevindirmesi lâzım gelen bir hadise iken ne yazık ki bazılarınca bu yerinde sevinç adeta Türk milletine çok görülüyor. Bir takım küçük iç politika hesap ve oyunlarına kendilerini kaptıranlar kâh Türkiye'nin pakta bir bütün olarak değil de yalnız bir kısım toprakları ile katılacağı gibi gülünç fakat

³⁷ Ahmet Şükrü Esmer, “Atlantik Pakı'na Giriyoruz” , Ulus, 23 Eylül 1951.

zihinleri karıştırıcı mütalealar serdettiler; kâh paktan istifademiz derecesi böylece cayi sual iken bizim batı müdafaaasına muazzam rakamlarla gösterdikleri kuvvetler ayıracağımız iddiasında bulunarak ve yabancı matbuatta okudukları, kaynağı meçhul her türlü haberi hakikat gibi göstererek umumi efkarda tereddüt, hatta endişe uyandırmaya mütemadiyen uğraştılar. Bu neviden gayretlerin yeni bir misaline de Millet Partisi Genel Yürütme Kurulu'nun dış politikaya ait görüşünü ifade eden tebliğinde rastlıyoruz. Gerçi sureta bu tebliği mes'uliyet mevkiinde bulunan hükümete bazı cihetleri hatırlatmak üzere yapılmakta, yani ikaz kastine dayatılmak istenmektedir. Fakat, o partinin resmi sözcüsü olan Kudret gazetesinin bu tebliğ üstüne bütün bir sahife enliliğinde koyduğu şu "Hükümet tehlikeli bir yoldadır" serlevhası asıl kasdın ne olduğunu açıkça meydana koyuyor. Ama ben küçük hesaplara ve particilik oyunlarına dayanan bu tezahürler üzerinde duracak değilim. Yalnız vesileden faylanarak şunları belirtmekte fayda görmekteyim:

- 1. Atlantik Paktı'na bu camianın üyesi olan diğer on iki devletin haklarına da, vecibelerine de artıksız, eksiksiz tekabül eden eşit haklarla ve vecibelerle gireceğiz. Bu cihet Ottawa Konferansı kararını müteakip bize resmen sarahatle temin edilmiştir. Şu halde, hukuken, başka üyelerin deruhte ettikleri mükellefiyetler sınırını aşan "tavizler ve tek taraflı taahhütler" bizim için asla bahis mevzuu değildir.*
- 2. Türkiye topraklarının tamamı Paktın tazammun ettiği karşılıklı garantinin tatbik sahasına dahil bulunacaktır. Bundan evvel intişar eden beyatanıma rağmen bunun böyle olacağında el'an şüphe göstermek, herhalde hüsniyet mahsulü sayılmamak lazım gelir.*

Atlantik Paktı'na kabulümüzün tabii bir neticesi olarak ortaya çıkarak ve halli lazım gelecek tatbikata müteallik meseleler, elbette vardır ve olacaktır. Bu sefer Amerikan, İngiliz, Fransız askeri şahsiyetleri ile yapacağımız görüşmeler ise hukuki

hüküm ifade edecek müzakereler nevinden değil, sadece ihzarı bir fikir müdavelesi mahiyetinde olacaktır.

Bu işten ayrı olarak Ortadoğu'nun müştereken korunması mevzuu da tabiatıyla gözden geçirilecektir. Atlantik Paktı sistemine giren Türkiye, doğu ve güney sınırlarının ötesindeki komşu milletleri de her türlü tecavüz tehlikesinden masun ve tam bir emniyet içinde yaşıyor görmekte bizzat onlar kadar menfaatlidir. Bu mevzua dair temaslar da şüphesiz ve hiç değilse şimdilik bir fikir teatisi mahiyetini aşmayacaktır. Bu mühim meseleler görüşülürken hükümetlerin milli menfaatleri korumakla ve en küçük bir ihmâl göstermeyeceğinden emin bulunmaları lazım gelen muhaliflerimizin beyhude yere fikirleri karıştırmaktan ihtiraz etmeleri de onlara düşen bir vatani vazifedir sanırım³⁸.

Demokrat Parti'nin üçüncü büyük kongresinde Atlantik Paktı'na girişimiz hakkında Fuad Köprülü ise şu beyanatta bulunmuştur:

“Sevgili Arkadaşlarım,

Emriniz üzerine kürsiye geldim ve Atlantik Paktı hakkında kısaca maruzatta bulunacağım.... Atlantik Paktı hepimizin çok iyi bildiği gibi Amerika ve on iki Avrupa devleti arasında yapılmış olan tedafüi, yani herhangi bir taarruz karşısında elbirliği ve müdafaa için vücuda getirilmiş bir teşekküldür. Bu teşekkül bütün demokrasi dünyasının Avrupa'daki en mühim devletleri ile Birleşik Amerika ve Kanada'yı ihtiva etmektedir. Her bakımdan askeri, iktisadi, sınai kuvvetler itibariyle Dünya'nın en büyük kuvvetini nefsinde toplayan bir camia bir teşekkül, bir ittifaktır.

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra dış siyasette memleketi müşterek bir emniyet sistemine sokmak için lazım gelen teşebbüslerden bir an geri kalmadı. Dünya'nın bugünkü şartları dairesinde her devlet için böyle bir tedafüi emniyet sistemine girmek bir zarurettir. Gerçi, bir uzvu olduğumuz Birleşmiş Milletler bir

³⁸ *Ayın Tarihi*, No: 215. (Ekim, 1951), s. 50-51.

nevi müşterek emniyet sistemi sayılabilir. Fakat Birleşmiş Milletler Paktı'nın bazı eksiklerinden bilhassa şu meşhur veto sisteminden dolayı bu teşkilatı tamamlamak için Atlantik Paktı kurulmuştur.

İktidara geldikten sonra bu emniyet Paktı'na girmek için mesai sarfettik, bu mesai uzun ve çetin oldu. Bu hal karşısında ümitsizliğe düşmedik. Mesaimizi müşkülliye için bir kat daha arttırdık. Bildiğiniz netice iktisap edildi. Türkiye'nin, Yunanistan'la beraber bu on iki devlet gibi aynı hak ve vazifelere sahip olmak üzere Ottawa'da pakta girmesi için davete karar verildi. Şimdi meselenin hukuki bakımdan bazı formalitelerin ikmalî işi kalmıştır. Yani Ottawa'daki kararı bu pakta imza etmiş olan on iki devletin parlamentolarından geçirmek lazımdır. Parlamentolarda bu şekil meselesi tamamlanır tamamlanmaz pakta girmek üzere biz resmen davet edileceğiz ve Büyük Millet Meclisi'nin tasvibinden sonra Türkiye, Atlantik İttifakı içerisine girecektir.

Arkadaşlar,

Memleketin ve milletin emniyetini sağlayacak böyle bir neticenin elde edilmesinden dolayı ne kadar memnun olsak yeridir. Atlantik Paktı demokrat milletlerin, demokratik rejimlere sahip milletlerin muasır medeniyette aynı medeniyet seviyesine erişmiş milletlerin teşkil ettiği bir heyettir. Sadece askeri ve siyasi bir topluluk değil bir medeniyet topluluğu, bir kültür topluluğu, bir demokrat milletler topluluğudur.

Demokrat Parti ve onun hükümeti memlekette demokratik bir rejim kurmuş olmasından, bütün medeni demokrat milletlerin müdafaa ettikleri hak ve sulh prensiplerini benimsediğini haklı olarak ispat etmesinden ve hariçten gelecek herhangi bir taarruzu, velev ki hiçbir yardım görmese dahi, şan ve şerefi ile önleyebilmek kararında bulunmasından dolayıdır ki, bu pakta davet edilmiş bulunuyoruz.

Arkadaşlar,

Ne kadar hazindir ki, bütün milletin müttelik olduğu bu işte, dış siyaseti iç siyasete alet etmek isteyen bir avuç bedbahtlar, bunun mahiyetini başka şekilde anlatmak için evvela bu paktın memleketimizin yalnız Avrupa kısmına şamil olduğunu ve bunda hükümetin acemiliğinden ileri geldiğini söylediler. Bu sarîh ve açık bir yalandan ibarettir. Yalan olduğunu paktın beşinci ve altıncı maddelerinin tadili için yapılmış olan hazırlıklar ispat ediyor. Atlantik Paktı, Türkiye'nin bütün topraklarına şamildir. Başka türlü de olamazdı.

Demokrat Parti hükümetinin her hareketi açık, dürüst ve namuskârane dir. Bizim milletten gizli yapacak hiçbir işimiz yoktur. Biz herşeyi milletin huzurunda ve onun iradesiyle yapan insanlarız. Türkiye'nin Atlantik Paktı'na iştiraki bir hakikat oluncaya kadar muhalefet vesilesiyle Meclis'te, gazetelerde, seçim propagandalarında Demokrat Parti'nin bunu yapamayacağını iddia ediyorlardı. Kim bilir belki de buna inanıyorlardı. Çünkü Demokrat Parti Hükümeti'nide kendi hükümetleri gibi miskin ve aciz sanıyorlardı.

Sevgili kardeşlerim,

Daha fazla izaha lüzum görerek sizleri yormak istemiyorum. Bugün görüyorsunuz ki Avrupa ve Amerika siyaset adamları ve büyük gazeteleri tarafından Türkiye bu medeniyet aleminde insanlık hak ve şerefini koruyan, medeniyet esaslarını müdafaa eden bir devlet, büyük bir kudret olarak karşılanmaktadır. Bununla iftihar ederiz. Bugün, Demokrat Hükümet'in aldığı bu netice, Türk milletinin ahlaki faziletlerine dayanan açık siyasetinden ve demokratik rejimin korunmasında başlıca amil olan teşkilatımızın ve onun mümessili olan siz kardeşlerimizin fedakârane gayretleriyle elde edilmiştir. Hepinizi tebrik ederim. Muvaffakiyet sizindir, Türk milletininindir.”³⁹.

³⁹ *Ayın Tarihi*, No: 215. (Ekim, 1951), s. 59-61.

Türkiye'nin, Nato'ya girişine ilişkin olarak C.H.P. ve M.P. tarafından Hükümete yönelik yapılan eleştiriler kamuoyunda bir takım soruları akla getirmiştir. Bu soruların en başında Türkiye'nin Kuzey Atlantik İttifakı'na tam bir üye olarak katılıp katılmaması geliyordu. Hükümet, bu konu ile ilgili olarak yaptığı açıklamalarda Türkiye'nin tam bir üye sıfatı ile Nato'ya dahil olacağını ve bununla ilgili olarak ittifakın bazı maddelerinde değişiklikler yapılacağını bildirmişse de bazı şüpheleri ortadan kaldıramamıştır. Bu konuya yönelik olarak basında yer alan yorum şöyledir: “... *Bildiğimize göre hükümet, Türkiye, Atlantik Paketi'ne farksız ve şartsız girmedikçe, Ortadoğu müdafasıyla ilgili konuşmalara asla girişmeyeceğini İngiltere'ye bildirmişti. On iki devletin Parlamentoları Türkiye'nin Atlantik Paketi'ne alınmasını henüz kabul ve tasdik etmedikleri için şimdiden Ortadoğu'nun askeri işlerini konuşmaya başlamak, hükümetimizin, ilk kararından vazgeçtiğini ve İngiltere'nin ısrarlarına –dostça- boyun eğdiğini gösteriyor... Türkiye'nin, Ortadoğu'nun müdafası tertibine girişmesi için ilk şart Amerika, İngiltere ve Fransa'nın hep birden hiç olmazsa Türkiye kuvvetlerine müsavi bir müşterek kuvveti, yani beşyüz bin kişiyi ve tam teslimatını şimdiden Ortadoğu bölgesinde hazır bulundurmalarıdır.*

Türkiye'nin tek başına böyle ağır mesuliyet altına girmemesi Atlantik Paketi'ne girmesine engel olacaksa, bunu da şimdiden bilmek bizim için çok hayırlı olur. Çünkü Atlantik Paketi'ne giren bütün devletler, sadece Avrupa'da bir taahhüde girişmişlerdir. Türkiye hem Avrupa'da hem Ortadoğu'da taahhüde girecek! Bu fazlalık istisnası acaba neden?

Bahusus ki Türkiye'nin Atlantik Paketi'ne alınışı da biraz gariptir. Atlantik Paketi'nin bir tek müdafaa kuvveti vardır, o da General Eisenhower emrindeki Avrupa ordularıdır. Bu kuvvetin hududu Yunanistan'da bitiyor ve Türkiye, Eisenhower kumandası dışında bırakılıyor. Bu demektir ki Türkiye tecavüze uğradığı takdirde General Eisenhower kuvvetleri işe karışmayacaklar. Amerika'nın başkaca kuvvetleri

var mı? Bunlar nerededir ve nereden harekete geçecekler? Halbuki, General Eisenhower bölgesi tecavüze uğrarsa Türkiye orduları harekete geçecektir. Yani Türkiye kendi aleyhine, Atlantik Paktı hudutları dışında ve gene kendi aleyhine Atlantik Paktı hudutları içinde bırakılıyor. Öyle sanıyoruz ki Danimarka, Norveç gibi devletler, son dakikada, ancak şu şartla Pakta girmemizi kabul etmişlerdir.

Fakat Türkiye, tek başına ayrı bir bölge sayılarak Eisenhower'in kumanda hududu dışında kalmayı kabul edemez. Yunanistan gibi tam olarak Atlantik Paktı'na girebilir. Aksi takdirde Türkiye yalnız tek tarafılı ağır taahhütler yüklenmiş olacaktır. Böyle bir paktı Türkiye hükümeti imzalayamaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi kabul etmez. Türkiye diğerlerinden farksız olarak pakta girebilir. Aksi takdirde girmesek te olur. Hatta daha iyi olur.”⁴⁰

Öte yandan Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girmek üzere olması nedeniyle Sovyet Rusya 3 Kasım 1951'de Türkiye'ye bir nota vermiştir. Nota metni şöyledir: “Atlantik Konseyi adını taşıyan teşkilatın, Türkiye'yi bu birliğe aza olmaya davet ettiği, Türk Hükümeti'nin de bu daveti kabul etmek niyetinde olduğu hakkında matbuattaki neşriyatla ilgili olarak Sovyet Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne aşağıdaki hususları bildirmeyi lüzumlu görmektedir. Şimali Atlantik camiasının bu camiaya dahil bulunan ve bilindiği gibi kendilerine karşı hiç kimse tarafından taarruz niyeti beslenmemekte olan devletlerin zati müdafaaaları gayeleriyle bir alâkası olmadığına ve bilâkis bu câmianın tecavüzi gayeler gütmekte olduğuna ve binaenaleyh milletlerarası sulh ve emniyeti takviye davasına hizmet eylemediğine Sovyet hükümeti şimdiye kadar resmi vesikalarında işaret eylemiş bulunmaktadır.

Atlantik camiasının ihdasından beri tevali eden hadiseler yani bu camiaya katılan memleketlerin müşterek bir ordu kurmalarına mütealik tedbirler, Batı

⁴⁰ Necmeddin Sadak, “Türkiye Atlantik Paktı'na Ancak Farksız ve Şartsız Olarak Girebilir”, *Akşam*, 10 Ekim 1951.

Almanya'nın yeniden silahlandırılması, halen Hitlerci generaller kumandası altında kurulmakta olan Batı Almanya nizamı ordusunun bu müşterek orduya dahil edilmesi gittikçe genişleyen teslihat yarışı, başka memleketler topraklarında Amerikan askeri üslerinin tesis ve tevsi keyfiyetleri ve diğer bir takım askeri tedbirler bu camianın, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere emperyalist devletlerin tecavüz siyasetlerine alet olmaktan başka bir şey olmadığına hiç şüphe bırakmamaktadır.

Eldede mevcut mütadit bilgilere nazaran Birleşik Amerika Devletleri askeri kumandanlığının ve mütehassısların sevk ve idaresi ve yardımı ile Türk topraklarında askeri hava ve deniz üsleri tesis edilmektedir. Ve aynı zamanda Sovyet hudutlarına pek yakın yerlerde geniş mikyasta askeri hava meydanları hali inşadadır. Bu şartlar dahilinde esasen Atlantik'te hiçbir alakası bulunmayan Türkiye'nin Atlantik Paktı'na davetinin emperyalist devletlerin Türk topraklarını, Sovyet ittifakı sınırları yakınında tecavizkar emellerle askeri üsler vücuda getirmek için kullanmak arzusunda olduklarından başka bir mana ifade edemeyeceği tamamiyle aşikadır.

Sovyet Hükümeti, yukarıda temas edilen meseleler hakkında Sovyet Rusya'nın, Türkiye'nin komşusu olduğunu ve bittabi bu gibi olaylara bigane kalamayacağını gözönüne getirerek, kendisine izahat vermesini, Türkiye hükümetinden beklemektedir. Sovyet Hükümeti, Türkiye Hükümeti'nin mütecaviz Atlantik camiasına girmekle ve Sovyet ittifakı sınırları civarında yabancı askeri üslerinin inşası için Türk topraklarından faydalanılmasına müsaade etmekle yükülendiği mesuliyete Türk Hükümeti'nin dikkatini çekmeyi de lüzumlu saymaktadır.”

Türk hükümeti ise, bu Sovyet notasına karşılık 12 Kasım 1951 tarihinde şu cevabı vermiştir: “Atlantik camiasının güttüğü gayeler hakkında Sovyet Büyükelçiliği yazısının ihtiva ettiği tefsir hakikati hale uygun olmaktan uzaktır. Filvaki,

devletlerarası gergin durumun devamı ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın bugünkü şekliyle barış ve güvenliği gerektirdiği kadar korumak için icabeden imkanlara sahip bulunmadığının anlaşılması birçok memleketleri emniyetlerini müştereken teminat altına almaya sevk etmiştir. İşte bu ihtiyacın mahsulü olan ve Birleşmiş Milletler anayasasının ruh ve lafzına uygun olarak kurulmuş bulunan Atlantik Paktı tamamen tedafii mahiyettedir. Bu itibarla, onun herhangi bir memlekete karşı tecavüzi bir kasdi tazammun ettiği iddiası kabili müdafaa değildir.

Sovyet Büyükelçiliği yazısının doğrudan doğruya Türkiye'ye müteallik kısmında, iki komşu devletin Dünya sulhü ve emniyeti davasındaki karşılıklı durumlarını tersine olarak aksettirmektedir. Tam manasıyla barışsever bir devlet olduğunu e'falile de daima ispat etmiş bulunan Türkiye'nin, Atlantik camiasına katılmakla gözetdiği tek hedef herhangi bir tecavüze karşı müşterek emniyet çerçevesi içinde kendi emniyetini sağlamaktır. Sovyet Rusya'nın ve ona sıkı bir surette bağlı bulunan diğer bazı memleketlerin yıllardan beri takip ettikleri umumi politika ve Sovyet mütahassıslarının sevk ve idaresi altında yaptıkları hazırlıklar gözönüne getirilince, bu devlet hakkında aynı şeyi söylemek maalesef mümkün olmamaktadır.

Türkiye tarafından alınan bilcümle askeri tedbirler, her hükümran devlete milletlerarası hukukun tanıdığı esas hakların başında gelen baka hakkının icapları hududunu aşmayan ve ancak memleketin korunması ihtiyacının zaruri kaldığı müdafaa tedbirleri olup, herhangi bir memleket aleyhine müteveccih değildir. Türkiye bu meşru tedbirleri Atlantik Paktı'na girmesi henüz mevzuu bahis bulunmadığı bir zamanda da ittihaz etmekte olduğuna göre bu tedbirler ile Türkiye'nin pakta iştiraki keyfiyeti arasında bir rabita tasisi teşebbüsü ve Türkiye'ye bu yüzden bir mesuliyet terettüp edeceği iddiası mavaaka ayrı düşmektedir.

Barış içinde milletin kalkınma ve refahını sağlamayı kendisine esas gaye bilen Türkiye, bu gayenin tahakkukunu mühim nispette sekteye uğratan ve yıllardan beri ona çok ağır külfetler tahmil eyleyen askeri tedbirleri sırf bir vehim yüzünden de almakta değildir. Sovyet Hükümeti samimi bir nefis murakabesi yaptığı takdirde, Türkiye'nin kendi masuniyeti hususunda endişeye düşmesi için pek ciddi sebepler bulunduğunu teslim edecektir. Türkiye'nin milli istiklalini ve toprak bütünlüğünü tehdit eden taleplerle karşılaşmış bulunduğu unutulmamalıdır.

Bu şartlar dahilinde Türk-Sovyet dostluğunun haleldar olmasından Dünya efkarı önünde kendisine hiçbir mesuliyet hissesi terettüp edemeyeceğini bilen Türkiye Cumhuriyeti, umumi sulhun vikayesi gayesini güttüğünde en küçük bir şüpheye mahal olmayan Atlantik Paktı'na katılmakla yalnız kendi emniyeti davasına değil, aynı zamanda tecavüz emeli besleyecek olanların cesaretini kırmak suretiyle, barış ve milletlerin huzuru davasına da hizmet etmiş olacağına kanidir.”⁴¹

Türkiye'nin Kuzey Atlantik İttifakı'na davet edilmesi Sovyetler Birliği ile ilişkilerin gerginleşmesine yol açmış ve Türkiye'nin Sovyet Notasına verdiği cevaptan sonra Sovyetler Birliği 30 Kasım 1951 tarihinde Türkiye'ye bir nota daha vermiştir. Ancak, Türkiye bu notaya cevap vermemiştir. Bunu nedenini Fuad Köprülü, Büyük Millet Meclisi'nin 10 Aralık 1951 tarihindeki toplantısında şöyle açıklamıştır: “... Muhterem arkadaşlar, cevabı notamızda ortaya koyduğumuz hususların herbiri başlı başına birer bedahet teşkil etmesine rağmen, bu notamızın Moskova Hükümetince tatminkar sayılmayacağını tahmin etmiyoruz değil. Zira, biliyoruz ki, karşı tarafça tatminkâr addedilebilmesi için bu cevabımızın-bütün cihanın olduğu gibi komşumuzun da zaten malumu bulunan-bu bedahetleri tekrarlaması değil, bizim Atlantik Paktı'na girmekten vazgeçtiğimizi, kendi güvenliğimizi ve hür demokratik devletlerin güvenliğini mümkün mertebe attırmaktan

⁴¹ Ayn Tarihi, No: 216. (Kasım, 1951), s. 38-39.

sarfı nazar eylediğimizi ifade etmesi mailûp idi. Nitekim tahminimiz yanlış çıkmadı: Sovyet Hükümeti bize, bugün huzurunuzda beni söz olmaya sevk eden, 30 Kasım tarihli ikinci bir nota verdi.

Bu notada birincisine nazaran, herhangi bir yenilik yoktur. Atlantik Pakı'nın tecavüzi olduğu, topraklarımızda başkalarına Sovyet Rusya aleyhinde kullanılmak üzere tecavüzi üsler verdiğimiz ve daha da vermek üzere bulunduğumuz iddiaları – birinci yazıdaki kelimelerin hemen hemen aynen kullanılması suretiyle tekrarlanarak, izahatımızın tatmin edici bulunmadığı beyan edilmekte ve Hükümetimizin Atlantik grubunun Sovyet Rusya'ya müteveccih tecavüzi emellerine hizmete memleketi sürüklemesinin Türk-Sovyet münasebatına ağır bir zarar ika edeceği ve bu siyasetimizden doğacak avakibin, mesuliyetinin tamamen Türkiye Hükümetine raci olacağı bildirilmektedir.

Böyle bir notaya cevap vermemiz bizim ancak, evvelki cevabımızı aynen tekrarlamamızla mümkün olabilirdi. Faidesi olacağına kani bulunsaydık, bunu memnuniyetle yapardık. Çünkü kendisine karşı herhangi bir kötü niyet beslemediğimiz, münasebetlerimizin dostane olmasını temenni ettiğimiz ve bu arzumuzun bariz nişanelerini evvelce ahdi sahada da ibraz eylemiş olduğumuz bu komşumuzla aramızda herhangi bir sui tefehhüm bulunmamasını arzu ederiz. Fakat biraz evvel arzettiğim gibi, bize yapılan isnadlar, bu isnadların mesnedsiz olduğu hususunda teminat almaya yani hakikatın meydana çıkmasına matuf değildir. Eğer maksat bu olsaydı, hatta ilk Sovyet notasına bile lüzum kalmazdı. Zira hakikat meydandadır. Maksad sadece üzerimizde baskı yapmaktır. Bu şartlar altında aynı sözleri ihtiva eden yazıların Ankara ile Moskova arasında tealisine devamın müspet bir netice vermeyeceği aşikârdır.”⁴²

⁴² Ayn Tarihî, No: 217. (Aralık, 1951), s. 72-74.

Türk Hükümeti'nin Sovyet notasını cevapsız bırakması yerinde bir davranış olarak belirtilmiştir. Konuyla ilgili bir yorum şöyledir: *“Dışişleri bakanımız Fuad Köprülü, Büyük Millet Meclisi'nde, Sovyet Rusya tarafından bize verilen ikinci notaya Hükümetimizin neden cevap vermeye lüzum görmediğini izah etti. Bu izah Moskova'ya cevapsız bırakışımızın, söyleyecek söz bulamamak gibi acizden değil: söz anlamaz, daha doğrusu anlamak istemez fena niyet sahibi biriyle yapılan bir münakaşada olduğu gibi “ne söylersek nafîle” diye lafi kesmekten ibaret olduğunu gösteriyor. Bu hareket tarzı tamamıyla yerindedir. Çünkü sürüp gidecek boş münakaşalara girişmekte fayda yoktur. Sovyet Rusya ikinci notasında da birincisindeki yersiz iddialarında ısrar etmiştir. Bu iddialara göre Atlantik Paktı tecavüzi mahiyettedir ve Rus hududu civarında yapılan hava meydanlarımız emperyalist devletlere Sovyet topraklarına taarruz imkanını vermek için yapılmış üslerdir. Bu boş iddialara verdiğimiz cevapları Kızıl Çarlık tatmin edici bulmamış: ikinci notasında sesinin perdesini biraz daha yükselterek Sovyet Rusya'ya müteveccih tecavüz emelleri besleyen Atlantik grubuna girmemizin “Türk-Sovyet münasebetlerine ağır bir zarar ika edeceği ve bu siyasetimizden doğacak akabetlerin mesuliyetinin tamamen Türkiye Hükümeti'ne raci olacağını ileri sürmüştür.”⁴³*

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler bu yönde gelişirken, Türkiye'nin henüz Nato'ya tam üye olamaması eleştirilmiş ve Roma'da toplanan Atlantik Paktı devletleri Konferansı'nın görüşmeleri gündeme getirilerek Türkiye'nin pakta tam bir üye olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Konuyla ilgili bir eleştiri şöyledir: *“...Evvvelki gün gazetelerde çıkan bir Roma telgrafına göre, Konferansta görüşülecek meseleler arasında Akdeniz ve Ortadoğu komutanlıkları ve Türkiye ile Yunanistan'ın Atlantik Paktı'na iştirak şekilleri de mevcuttur. Son satırları okuyunca hayret ettik. Türkiye ile Yunanistan'ın Atlantik Paktı'na girmelerinin ayrı bir şekli mi olacaktır? Diğer on iki devlet bu pakta hangi şekilde*

⁴³ Abidin Dav'er, “Cevap Vermemek Yerindedir”, Cumhuriyet, 12 Aralık 1951.

girdilerse Türkiye ile Yunanistan aynı şekilde katılacaklardır. Fakat 22 Kasım tarihli gazetelerde çıkan bir telgraf bu meseleyi daha fazla aydınlatıcı mahiyettedir. Gene Roma'dan gelen bir Amerikan ajansı telgrafında deniliyor ki: "Askeri liderler Türkiye ve Yunanistan'ın gelecek sene Atlantik Paktı'na kabullerinden sonra paktın neresinde ve ne şekilde yer alacaklarını tetkik etmişlerdir. Yunanistan'ın durumu kolaylıkla halledilmiştir. Türkiye'nin durumunun halli daha müşkil görünmektedir. İngiltere liderliğinde olan bazı devletler, Türkiye'nin, Eisenhower komutanlığı dışında bırakılmasını istemektedirler..." Bu telgraf haberlerinin tam doğruluğundan şüphe edilebilir. Çünkü, Türkiye'nin, Atlantik Paktı'nın neresinde ve ne şekilde yer alacağı tarzında bir mesele olmamak gerektir. Bunun bizce hiç manası yoktur. İngiltere, Fransa veya Norveç Atlantik Paktı'nın neresinde ve ne şekilde yer almış iseler Türkiye'de o yerde ve şekilde yer alacaktır..."⁴⁴.

Türkiye'nin Atlantik Paktı'na davet edilmesi ile ilgili alınan kararın pakta dahil olan devletlerin meclislerinde onaylanması nedeniyle geçen sürenin uzaması A.B.D.'yi harekete geçirmiştir. Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin bu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: "*Amerikan Hariciyesi, Türkiye'nin Atlantik Paktı'na kabulünü bir an evvel tasdik etmesini kongreden istemekle, Türkiye'ye bir kere daha dostluğunu göstermiştir...*"⁴⁵.

A.B.D.'nin Ankara Büyükelçisi Mr. George Mc. Ghee'de bu konu ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: "*... Türkiye'ye geçen Şubat'ta yaptığım son seyahatimden beri Türk Hükümeti'nin ve halkının uzun zamandan beri hararetle istedikleri ileriye doğru büyük bir adım atılmış olduğunu görmek hakikaten memnuniyet vericidir. Türkiye'nin Kuzey Atlantik Teşkilatı'na beklenen duhulünden hiçbir şarta bağlı olmadan üye olmasından bahsediyorum. Bildiğiniz gibi Başkan Truman Ayan Meclisimiz'den bunun derhal tasdikini kuvvetle istemiştir.*

⁴⁴ Necmeddin Sadak, "Türkiye ve Atlantik Paktı", *Akşam*, 26 Kasım 1951.

⁴⁵ *Ayın Tarihi*, No: 218. (Ocak, 1952), s. 65.

Memleketimizde bu mesele hususunda duyulan yakın alakayı bildiğimden, Ayan Meclisi dış münasebetler komitesinin bu tasdiki tavsiye için çok süratli hareket ettiği haberlerine şaşmadım. Hakikat halde, bu komitenin bu kadar mühim meselede sadece bir tek müzakereden sonra muvafakat kararı alması evvelce hiç vuku bulmamıştır. Hiç kimse bu hareketi Dışişleri Bakanı Dean Acheson, Savunma Bakanı Lovett ve Omar N. Bradley'inki kadar destekleyemezdi. Bunların Ayan meclisi dış münasebetler komitesine bu hususta verdikleri beyanat memleketimizi birbirine bağlayan dostluk ve karşılık alakanın bir abidesidir. Türkiye'yi çabucak ve hiçbir kayda tabi olmadan Kuzey Atlantik Anlaşması Camiası'na dahil etmek Amerikan halkının arzusu olduğu bellidir..."⁴⁶.

Böylece, A.B.D., Ayan Meclisi 29 Ocak 1952 tarihinde, Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı'na kabulü hakkındaki anlaşmayı onaylamıştır. Bu protokolün kabulü üzerine A.B.D'nin Ankara Büyükelçisi Mc. Ghee şu beyenatta bulunmuştur: *"Birleşik Amerika Ayan Meclisi'nin Türkiye'nin Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı'na tam üye olmasını temin edecek milletlerarası anlaşmayı tasdik ettiğini öğrenmekle çok memnunum. Anlaşma diğer üye memleketler Parlamentoları tarafından da tasdik edildikten sonra Türkiye paktın üyesi olacaktır. Anlaşmayı tasdik hareketi Amerikan ve Türk halkları arasındaki dostluğu ve Türkiye'nin hür dünyanın savunmasında işbirliği yapmaya hazır olduğunu şaşmaz bir şekilde belirtmektedir..."⁴⁷.*

Bu arada A.B.D., dışındaki diğer devletlerde, Türkiye'nin Pakta girmesi konusunu meclislerinde görüşmeye başlamışlardır. Örneğin;11 Ocak 1952 tarihinde İtalyan Meclisi'nde Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paktı'na davetlerine ait Protokol Başbakan ve Dışişleri Bakanının hazır bulunduğu bir oturumda kabul edilmiştir. Ayrıca, Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paktı'na kabulleri hakkında

⁴⁶ Ayan Tarihi, No: 218. (Ocak, 1952), s. 34.

⁴⁷ Ayan Tarihi, No: 218. (Ocak, 1952), s. 39.

Fransız Meclisi'nde yapılan görüşmelerde de Türkiye'nin Atlantik Pakti'na katılmasında gecikmeye meydan verilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Konu ile ilgili söz alan Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman şöyle demiştir: “... *Türkiye ve Yunanistan'ın bağımsızlık ve bütünlükleri camiamız için hayati bir ehemniyeti haiz bulunmaktadır. Munzam bir tehlikeyi göze almak değil, fakat, iki milleti yalnız kendi kaynaklarıyla başbaşa terketmekten doğacak tehlikeyi önlemek bahis mevzuudur.*” Schuman, ayrıca Fransa'nın Türkiye ve Yunanistan'a eski dostlukla bağlı bulunduğunu, onların Atlantik camiasına katılmalarının Fransa için ayrı bir kıymet ifade ettiğini belirterek, bu iki ülkenin iç durumları hakkında ileri sürülen eleştirileri de reddetmiştir⁴⁸.

1952 yılının Ocak ayındaki bu gelişmeler sonucu Türkiye 18 Şubat 1952 tarihinde resmen Nato'ya girmiştir. Türkiye'nin Washington Büyükelçisi F.Cemal Erkin 18 Şubat günü öğleden sonra A.B.D., Dışişleri Bakanlığına giderek Türkiye'nin Kuzey Atlantik İttifakı'na katılmasına ilişkin belgeleri götürmüştür. A.B.D., Dışişleri Başkanı Yardımcısı James Webb Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik camiasına katılmasıyla Atlantik camiasının müşterek emniyet sistemine önemli bir hizmette bulunulmuş olacağını ifade etmiştir⁴⁹.

Türkiye'nin Nato'ya girmesi Türk basınında demokrasi yolunda büyük bir kazanım olarak ifade edildiği gibi bu olayın Menderes Hükümeti'nin de büyük bir başarısı olduğu belirtilmiştir. “*Yepyeni bir devreye giriyoruz...*” başlıklı yazısında M.Faik Fenik bu konudaki görüşlerini şöyle aktarmaktadır: “*18 Şubat 1952 Türkiye tarihinde en mühim dönüm noktalarından birini teşkil edecektir. Büyük Millet Meclisi bugün toplanarak Türkiye'nin Atlantik Pakti'na iltihakı hakkında tarihi kararını vermektedir. Atlantik Pakti'na girişimiz neden bir dönüm noktasıdır? Çünkü, tarihte ilk defa olacaktır ki Türkiye, Batı demokrasileri cephesinde Birleşik*

⁴⁸ Ayn Tarihi, No: 218. (Ocak, 1952), s. 116

⁴⁹ Ayn Tarihi, No:219. (Şubat, 1952), s. 223.

Amerika ile de ahden bağlanarak, resmen yer almakta sarih bir surette tayin etmektedir.

Artık mukadderatımız, dünyadaki hür demokrasilerin mukadderatına bağlanmıştır. Müşterek barışı kurmakta olanlarla işbirliği yapacağız ve medeni alem manzumesi içinde hem kendi emniyetimizi garanti ederek, hem de her türlü tecavüz tehdidine karşı koyarak, medeniyete insanlık idealinin her ne şekilde olursa olsun örselenmesine müştereken mani olacağız. Bu, Türkiye'ye layık olduğu büyük devlet vazife ve salahiyetlerini temin eden Adnan Menderes hükümetinin parlak bir başarısıdır ve tarih daima bu başarı ile iftihar edecektir. Bu neticeye varmak kolay olmamıştır. Bunun için uzun ve hakikaten yorucu bir mesai sarfedilmiştir. Okurlarımız gayet iyi hatırlar, bu işin hazırlık zamanlarında çok çetin safhalar oldu, hararetli tartışmalar yapıldı. Ama biz prensiplerimizden asla fedakarlık yapmayarak ve altına imza koyduğumuz muahedeleri gözümüzü kırpmadan tatbit ederek, dış politikamızın açık ve sarih esaslarını herkese gösterdik ve böylece medeni milletler camiası arasında bize lâyük olan mevkiî aldık....”⁵⁰.

Aynı yazar birgün sonraki “*Menderes Hükümeti'nin Büyük Eseri*” başlıklı yazısında şu sözleri ifade etmiştir: “*Büyük Millet Meclisi dün tarihi bir toplantı yaptı ve Atlantik Paktı'na iltihakımız hakkındaki Kanunu büyük bir tezahuratla ve sürekli alkışlarla kabul etti. Böylelikle, Türkiye artık demokratik dünyanın barış cephesindeki mevkiini resmen almış bulunmaktadır... Adnan Menderes Hükümeti paktın bizim için hem ameli, hem fiili, hem siyasi bir kıymeti olduğunu takdir etmiş, çalışmalarını bu neticeyi elde etmek için bir mihrak etrafında toplamıştı. O mihrak da dürüst, azimli, kararlı ve açık bir siyasettir...*”⁵¹.

Türkiye'nin Nato'ya resmen girişinin sonrasında Nadir Nadi'nin ifadeleri de şöyle olmuştur. “*Büyük Millet Meclisi'nin dün aldığı tarihi kararla, Türkiye*

⁵⁰ Zafer, 18 Şubat 1952.

⁵¹ Zafer, 19 Şubat 1952.

Cumhuriyeti, Kuzey Atlantik Paktı devletleri topluluğuna resmen katılmıştır. Yillardan beri özlediğimiz bu olayı bir milli zafer havası içinde kutlayan, Büyük Meclis şüphesiz bütün Türk vatandaşlarının samimi duygularını belirtmiş oluyor. Gerçekten ikinci Cihan Harbi sona erdiğinden beri hürriyet dünyasını gittikçe kavrayan tehlikeler karşısında Batılı demokrasilerle birleşmek bizim için tutulabilecek en doğru yoldu... Vaktiyle Atatürk'ün lisanından ifadesini bulan ve bütün Cumhuriyet Hükümetleri tarafından samimi bir dikkatle yürütülmesine çalışan "güvenlik içinde barış" prensibi batıların zaten peşinden koştukları bir ülkü idi...Pakta girmemizle ortaya konan bir büyük gerçek de Türkiye'mizin batı medeniyeti camiasına bağlı bir millet olduğunun resmen tasdikidir. Bu noktaya bilhassa önem vermemizi gerektiren sebepler vardır. Tanzimatla başlayan zaman zaman geriler gibi olan garplılaşıma hamlelerimiz karşısında Avrupa bize daima şüphe ile bakıyordu. Cumhuriyet ve Atatürk inkılapları sayesinde ki, batılılar bizi olduğumuz ve olmaya azmettiğimiz gibi tanımaya başladılar. Buna rağmen Atlantik Paktı'na alınmamız hususunda tereddüt eden çevreler, mazeret diye hep "müşterek medeniyet mirası" nı öne sürüyor, bu medeniyet zümresine intibak etmiş sayılamayacağımızı iddia ediyorlardı. Bu itibarla medeni seviyemizi Dünya'ya tanıtmak bakımından büyük rolü olan son demokratik kazançlarımız üzerine bundan böyle titremeli, gelişmeyi daha ileriye doğru yürütmeye bakmalıyızdır.

*Her büyük eser aynı zamanda bir başlangıçtır. Şereflerinin yanında sorumlulukları da vardır. Pakta katılırken milli varlığımıza, istiklalimize ve hür insanlığa karşı yüklendiğimiz vazifenin ağırlığını bir an unutmamak gerekir. Atlantik Paktı üyeliği milletimize kutlu olsun. "*⁵²*.*

"Hükümetimizin Kazandığı Zafer" başlıklı yazısında Abidin Daver'de gelişmeleri şöyle yorumlamıştır: "Türkiye Cumhuriyeti'nin, Atlantik Paktı camiasına

⁵² Cumhuriyet, 19 Şubat 1952.

eşit haklar ve vecibelerle katılması tahakkuk etmiş bulunuyor. Dış politikamızın bu büyük başarısı Demokrat Parti iktidarının ve Adnan Menderes kabinesinin inkar edilemez bir zaferidir. Cumartesi günü Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonunda Cumhuriyet Halk Partili üyelerinde Adnan Menderes Hükümetini tebrik etmeleri gösteriyor ki kazanılan bu dış politika başarısı milli bir zaferdir.

Bazı politikacılarımızın muhalefet etmiş olmak için menfi bir ruhla ve sadece dedikoduya dayanarak yaptıkları iddiaya rağmen Türkiye, Atlantik Paktı'na eşit haklar ve vecibelerle girmiş bulunuyor. Bu pakt, Sovyet Rusya'nın ele başısı olduğu kıvıl bloka karşı demokrasi devletlerinin kurdukları tedafii bir ittifaktır ve Türkiye 14 devleti bir araya toplayan böyle büyük bir ittifaka ilk defa olarak katılmış bulunuyor... Harb, bittikten bir müddet sonra, Sovyet Rusya, Türkiye'ye karşı düşmanca siyasetini açığa vurmuş ve boğazlarda üs istemişti. Moskova'nın ihtirasları ortaya çıktığı zaman Türkiye, hemen hemen yalnız kalmış gibiydi. Fakat Amerika ile İngiltere, Sovyet Rusya'nın isteklerini reddeden Türkiye'yi desteklemeye başladılar.... Bir Akdeniz devleti olan İtalya pakta alınmış olduğu halde, Türkiye ile Yunanistan pakta dışında bırakılmış, bu ittifak manzumesinin sağ kanadı açıkta ve müdafasız kalmıştı. Türkiye, pakta girmek için o vakitten itibaren müteaddid teşebbüslerde bulundu. Bu teşebbüsler, önceleri müsbet bir netice vermemişti. Nihayet, 1951 Eylül'ünde Ottawa toplantısında Türkiye ve Yunanistan'ın pakta alınmaları esas itibariyle kararlaştırılmıştı. İmzalanan protokol, pakt devletleri parlamentoları tarafından tasvib ve tasdik edildi. Nihayet, 16 Şubat günü Amerika Büyükelçisi pakta katılmamıza bizi resmen davet etti... Türkiye ve Yunanistan'ın iltihakı ile paktın şimdiye kadar açıkta bulunan sağ kanadı da bir tecavüze karşı kapanmış oluyor. Pakt devletleri doğu Akdeniz'de ve Ortadoğu'da iki güçlü müttefik kazandıkları gibi Türkiye ile Yunanistan'ın emniyet ve müdafaaları da bugün dünyada mevcut en kıvvetli ittifak manzumesi tarafından taahhüt edilmiş bulunuyor.

*Devletimiz, şimdiye kadar hiçbir zaman bu kadar büyük ve kuvvetli bir ittifak manzumesine girmiş değildi... Atlantik Paktı camiasına girişimiz dış siyasetimizin büyük bir zaferidir. Memleketimizin kudret ve kuvvetini maddeten ve manen arttıran, prestijimizi yükselten, emniyet müdafaamızı sağlayan bu tarihi zaferden dolayı Adnan Menderes Hükümeti her türlü takdir, teşekkür ve tebrike lâyıktır. Türkiye Rus tehdid ve tehlikesi karşısında artık yalnız değildir.”*⁵³.

Türkiye'nin Nato'ya girişi hakkındaki bir başka yorumda bu olayın hem siyasi hem de askeri yönden bir kazanç olduğu şeklindedir. Buna göre: “Kuzey Atlantik Paktı üyelerinin menfaatleri Türkiye'nin menfaatleriyle onların hesapları Türkiye'nin hesaplarıyla tetabuk etmedikçe, hiçbir şey pakta girmeyi sağlamamıştır. Bugün Türkiye'nin Atlantik Paktı'na üye olarak katılmış bulunması hadisenin siyasi ehemmiyeti işte bu oluştadır. İlgili devletler, Türkiye'ye karşı bir kadirşinaslık, bir vefa, bir dostluk borcu ödemek için değil, Türkiye'nin korunmasında ve Türk gücünün müşterek teşkilatta yer almasında “menfaat” gördüklerinden dolayı onu pakta çağırılmış ve almışlardır. Menfaat beraberliği devam eylediği müddetçe tecavüz tehlikesi karşısında yalnız bırakılmayacağımızı düşünerek Kuzey Atlantik Paktı'na girmiş olmayı siyasi bir kazanç saymalıyız.

*Kuzey Atlantik Paktı'na giriş hadisesi, siyasi sahada, Türkiye'nin hür milletler cephesi ile fiili kader ve işbirliğini yazılı taahhülle kuvvetlendirmiştir. Askeri sahada ise, Türkiye bir tecavüze uğradığı takdirde, üye devletlerin silahlı yardım taahhüdünü prensip itibari ile elde etmiştir...”*⁵⁴.

Atlantik Paktı'na girmemizi bir başarı olarak nitelendiren ve bu başarıda en büyük payın Menderes hükümetine ait olduğunu belirten bir görüşte Adnan Adıvar'a attır. Adnan Adıvar'ın bu konudaki düşünceleri şöyledir: “Aylardan, hatta senelerden beri siyasi mahfillerde, hariciye nezaretlerinde, vekaletlerde ve sonra

⁵³ Cumhuriyet, 18 Şubat 1952.

⁵⁴ Nihat Erim, “Hadisenin Önemi”, Ulus, 20 Şubat 1952.

gazetelerde bizim ve Yunanistan'ın Atlantik Paktı'na müsavi hak ve şartlarla girmemiz meselesi münakaşa edildi durdu. Nihayet evvelki gün böylece aynı şerait ve hukuk ile Lizbon'da Atlantik Paktı Meclisi'nde Türkiye yerini almıştır. Bu olay bugüne kadar yazılan çizilen her türlü yazılara, beyan edilen bazı garip fikirlere nihayet vermiş oluyor. Atlantik Paktına girmiş olduğumuzu neşe ve heyecan ile hissetmemiş kimse yoktur. Mecliste, muvafık ve muhalif herkesin sözleri ve tavırları bunu göstermiştir... Şimdi bu muvafakiyetin şerefini paylaşmak meselesi önümüze çıkınca elbette ki Halk Partisi'de kendi faaliyetlerini sayıp dökecektir. O faaliyetleri takdir etmekle beraber son muvaffakiyetin amillerinin ihraz ettikleri şeref ve iftihar da belirtmek her müstakil düşünceli insanın vazifesidir. Zaten umumi bir kaide şudur ki son muvaffakiyet merhalesine hakim olan Hükümet, Başvekil, Vekil bu muvaffakiyetin tarihe geçecek amili olmak üzere kalır. Nitekim, askeri bir muzafferiyet daima başkumandanı tarihe sokar. Mamefih hiç şüphe yok ki Atlantik Paktı'na girmemizi tahakkuk ettiren imzayı atan el ne bir partinin ne bir zümrenin elidir. O el , bütün milletin hür ve serbest seçimle iktidar mevkiine getirdiği kimselerin elinde temessül eden milletin elidir... ”⁵⁵.

Gerek Türkiye'nin Nato'ya girişi sırasında gerek Türkiye Nato'ya girdikten sonra basında yer alan haberler olumlu olmakla beraber genel olarak üzerinde durulan konular Türkiye'ni pakta tam bir üye olarak katılması ve bu görüşe bağlı olarak Menderes hükümeti ile C.H.P. ve M.P. arasındaki gerginlik, bunun yanında bir dış sorun olan Türk-Sovyet ilişkileri olmuştur. Türkiye, Nato'ya girdikten sonra ise muhalif kesimde de bir yumuşama olduğu görülmektedir. Ayrıca bu başarının Menderes hükümetine ait olduğu şeklinde ifadeler dönemin basınında geniş yer bulmuştur.

⁵⁵ Ulus, 22 Şubat 1952.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonunda Dünya’da A.B.D. ve Sovyetler Birliği olmak üzere iki büyük devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletlerden birisi, Avrupa’da yaşanan ekonomik ve askeri sıkıntılardan yararlanarak, bir yandan kendi düşüncelerini yaymaya çalışırken, diğer yandan da topraklarını genişletmeye çalışmış, diğeri ise bu tehlike karşısında Avrupa devletleri için tutunacak bir dal olmuştur.

Sovyetler Birliği’nin oluşturduğu tehlike karşısında Avrupalı devletler Brüksel Anlaşmasını imzalayarak Sovyet yayılmasına karşı tepkisiz kalmayacaklarını göstermeye çalışmışlardır. Ancak, İkinci Dünya Savaşı’ndan oldukça yıpranmış bir şekilde çıkan bu devletler, muhtemel bir Sovyet saldırısına karşı koyacak bir askeri güce sahip değillerdi. Bu durum batılı devletleri askeri alanda bir destek aramaya yöneltmiş ve aranan bu destek A.B.D.’den sağlanabilmiştir. Böylece, Avrupalı devletler ile A.B.D. arasında 4 Nisan 1949’da imzalanan Kuzey Atlantik İttifakı ile batılı devletler Sovyet tehdidine karşı güvenliklerini sağladıkları gibi askeri alanda da yardım almışlardır.

Avrupa’yı tehdit eden Sovyet yayılcılığı, Türkiye açısından da son derece olumsuz olmuş ve İkinci Dünya Savaşı sonlarında başlayan Sovyet istekleri savaş sonrası dönemde Türkiye’ye önemli sıkıntılar yaşatmıştır. Sovyetler Birliği’nin Doğu Anadolu’da toprak istemeleri ve boğazlarda üs talebinde bulunması, Türkiye’yi sıkıntılı bir döneme sokmuştur. Bu durum, Türkiye’yi batı devletleri ile işbirliği yapmaya yöneltmiş ancak Türkiye İkinci Dünya Savaşı sırasında izlediği tarafsızlık politikası sonucu, savaş sonrasında Avrupa’da kendisine gereken desteği bulmakta güçlük çekmiştir.

Türkiye’nin batıya yönelmesi, Sovyetler Birliği’nin de tepkisine yol açmış ve bu devlet verdiği notalar ile Türkiye üzerindeki baskısını arttırmıştır. Öte yandan, Nato üyesi olan Avrupalı devletler de kendi çıkarları gereği Türkiye’nin bu ittifaka

katılmasına pek sıcak bakmamışlardır. Özellikle, Kuzey Avrupa Devletleri Türkiye'nin Nato'ya katılması durumunda, kendilerine yapılan yardımın azalacağı ve kendileri ile ilgisi olmayan bir bölgede savaşa girme ihtimalinin ortaya çıkmasından dolayı Türkiye'nin bu isteğine karşı çıkmışlardır.

Türkiye açısından uzun ve zorlu bir mücadele olan, Nato'ya katılma olayını kolaylaştıran en önemli gelişme A.B.D.'nin tutumunda meydana gelen değişme olmuştur. A.B.D.'li hava uzmanlarının, Sovyet tehdidine karşı Türkiye'de kurulacak hava üslerinin önemi üzerinde durmaları üzerine A.B.D. diğer devletlere Türkiye'nin Nato'ya alınması konusunda baskıda bulunmaya başlamış ve nihayet Türkiye 22 Eylül 1951'deki Ottawa Konferansı'nda Nato'ya davet edilmiştir.

Nato'nun bu kararından sonra, Türkiye'nin Nato'ya resmen katılmasına kadar geçen sürenin uzaması bir takım eleştirilere ve olumsuz haberlere yol açtıysada 18 Şubat 1952'de Türkiye'nin Nato'ya resmen üyeliği Türk kamuoyunda büyük bir sevinç yaratmıştır. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki Türkiye'nin üyeliği resmen onaylanıncaya kadar geçen süre içerisinde iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. Dönemin basınında bununla ilgili birçok açıklamaya rastlanmaktadır. Türkiye'nin Nato'ya üyeliği konusunda yabancı basının yorumu da genel olarak; Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermekle bunu hakettiği şeklinde olmuştur.

Bugün, Nato'nun bir üyesi olan Türkiye, hem ortak savunmaya katkıda bulunmakta hem de bulunduğu bölgede barış ortamının geliştirilmesine imkanları çerçevesinde katkıda bulunarak "*Yurtta Barış Dünyada Barış*" ilkesinin en samimi uygulayıcısı olduğunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

A.GAZETE ve DERGİLER

Akşam

Ayın Tarihi

Cumhuriyet

Düstur

Hürriyet

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Ulus

Zafer

B. KİTAP ve MAKALELER

Armaoğlu, Fahir, “Amerikan-Japon Münasebetlerinin On Yılı (1931-1941)”,
Ankara, 1957.

Armaoğlu, Fahir, “İkinci Dünya Harbinde Türkiye”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XIII/2, 1958.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1983.

Aybars, Ergün, **Atatürkçülük ve Modernleşme**, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, C. III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968.

Bayülken, Ümit Haluk, “Türkiye Nato’ya Güvenmektedir”, **Nato’da 30 Yıl (1952-1982)**, Türk-Atlantik Andlaşması Derneği Yayınları, Ankara.

Burçak, Rıfki Salim, "İkinci Cihan Savaşında Boğazlar Meselesi", **Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi**, II/1-2.

Coşar, Ömer Sami, "Türkiye ve Atlantik Paktı", **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1950.

Dav'er, Abidin, "Cevap Vermemek Yerindedir", **Cumhuriyet**, 123 Aralık 1951.

Dav'er, Abidin, "Muhalefette Israr Ederlerse", **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1951.

Erim, Nihat, "Hadisenin Önemi", **Ulus**, 20 Şubat 1952.

Erim, Nihat, "Hükümetin Son Kararı", **Ulus**, 27 Temmuz 1950.

Erkin, Feridun Cemal, "Batı Avrupa Birliği ve Nato'nun Doğuşu, Türkiye'nin Nato'ya Girişi", **Türkiye ve Nato**, Türk Atlantik Anlaşma Derneği Yayınları, No: 1, Ankara.

Eroğlu, Hamza, "Kuzey Atlantik Paktı", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, XXI/1-4, İstanbul, 1957.

Esmer, Ahmet Şükrü, "Atlantik Paktına Giriyoruz", **Ulus**, 23 Eylül 1951.

Esmer, Ahmet Şükrü, "Türk- Sovyet Münasebetleri", **Ulus**, 9 Nisan 1958.

Fenik, Mümtaz Faik, "Atlantik Paktı, İngiltere ve Fransa", **Zafer**, 21 Eylül 1950.

Fenik, Mümtaz Faik, "Başbakanımızın Attlee'ye Mesajı", **Zafer**, 1 Ekim 1951.

Fenik, Mümtaz Faik, "Başkan Truman'ın Gönderdiği Mesaj", **Zafer**, 26 Eylül 1951.

Fenik, Mümtaz Faik, "Tam Bir Akdeniz Paktına Doğru", **Zafer**, 1 Ekim 1950.

Fenik, Mümtaz Faik, "Türk Gücü ve Barış İdeali", **Zafer**, 7 Ağustos 1950.

Fenik, Mümtaz Faik, "Türkiye İçin Sağlam Teminat", **Zafer**, 14 Eylül 1950.

Gönlübol, Mehmet ve Diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

- Gönlübol, Mehmet-Ülman, Haluk, “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945-1965)”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXI/1, 1966.
- Ismay, Lord, **Nato İlk Beş Sene (1949-1954)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1956.
- Koçak, Cemil ve Diğerleri, **Türkiye Tarihi**, C.4, 5. baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997.
- Lewis, Bernard, **Modern Türkiye’ni Doğuşu**, çev: Metin Kıratlı, 8. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Öktem, Göksel, **Türkiye’nin Nato’ya Girişi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2000.
- Öztorun, Necdet, “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh”, **Nato’da 30 Yıl (1952-1982)**, Türk Atlantik Andlaşması Derneği Yayınları, Ankara.
- Sadak, Necmeddin, “Atlantik Paktı ve Doğu Akdeniz Müdafaası”, **Akşam**, 24 Ocak 1950.
- Sadak, Necmeddin, “Atlantik Paktı ve Türkiye”, **Akşam**, 15 Eylül 1950.
- Sadak, Necmeddin, “İstemiyoruz Diye Bağırıp İlan Etmemiz Çok Yerinde Olacaktır”, **Akşam**, 6 Nisan 1951.
- Sadak, Necmeddin, “Ortadoğu Müdafaası Hakkında İngiliz Teklifi ve Türkiye”, **Akşam**, 16 Ağustos 1951.
- Sadak, Necmeddin, “Türkiye ve Atlantik Paktı”, **Akşam**, 26 Kasım 1951.
- Sadak, Necmeddin, “Türkiye Atlantik Pakıtına Ancak Farksız ve Şartsız Olarak Girebilir”, **Akşam**, 10 Ekim 1951.

- Saray, Mehmet, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- Sarıncay, Yusuf ve Diğerleri, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998.
- Sarıncay, Yusuf, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve Nato'ya Girişi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- Simavi, Sedat, "Türkiyesiz Atlantik Paktı", **Hürriyet**, 10 Şubat 1951.
- Soysal, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
- Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, C.2, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, "Ankara Muahedenâmesi ve Atlantik Misakı", **Ulus**, 26 Ocak 1951.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, "Atlantik Misakında Türkiye", **Ulus**, 9 Ağustos 1950.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, "Atlantik Misakı ve Türkiye", **Ulus**, 17 Eylül 1950.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, "Türk-Amerikan Yakınlığı", **Ulus**, 27 Ocak 1951.
- Yurdoğlu, İhsan, **Nato Hakkında Tahliller ve Düşünceler**, Atlantik Paktı Niçin ve Nasıl Girdik, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1956.
- Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

EKLER

EK 1: Kuzey Atlantik Andlaşması, Nato'da 30 Yıl (1952-1982), Türk-Atlantik Andlaşması Derneği Yayınları, Ankara, s. 93-98.

EK 2: Türkiye ile Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Andlaşmasına Katılmasına İlişkin Protokol, Nato'da 30 Yıl (1952-1982), Türk-Atlantik Andlaşması Derneği Yayınları, Ankara, s. 99-101.

Kuzey Atlantik Andlaşması

Washington 4 Nisan 1949¹

İş bu Andlaşmaya Taraf olan Devletler,

Birleşmiş Milletler Andlaşmasının gaye ve prensiplerine inançlarını ve bütün milletler ve hükümetlerle barış halinde yaşamak arzularını teyid eyliyerek,

Milletlerin, demokrasi prensipleriyle ferd hürriyetleri ve hukukun hükümranlığı üzerine müesses bulunan hürriyetlerini, müşterek miraslarını ve medeniyetlerini korumaya karar vererek,

Kuzey Atlantik Bölgesinde refah ve istikrarın gelişmesine yardım etmek arzusunu besliyerek,

Müşterek müdafaları ve barış ve güvenliğin korunması için gayretlerini birleştirmeye azmederek,

İşbu Kuzey Atlantik Andlaşması üzerinde mutabık kalmışlardır.

Andlaşma, imza koyan devletlerin yasama organlarınca onaylandıktan sonra, 24 Ağustos 1949 günü yürürlüğe girmiştir.

MADDE 1

Birleşmiş Milletler Andlaşmasında kararlaştırılmış olduğu üzere, Taraflar dahil olabilecekleri bilûmum milletlerarası ihtilâfları, milletlerarası barış ve güvenliğı ve adaleti tehlikeye koymıyacak surette barışçı yollar ile halletmeyi ve milletlerarası münasebetlerinde, Birleşmiş Milletlerin gayeleriyle herhangi bir suretle telif edilmeyecek tehdit veya kuvvet istimalinden çekinmeyi taahhüt ederler.

MADDE 2

Taraflar, kendi müesseselerini takviye, bu müesseselerin istinad ettiği prensiplerin daha iyi anlaşılmasını temin ve istikrar ve refahı sağlamaya has şartları geliştirmek suretiyle milletlerarası muslihane ve dostane münasebetlerin inkişafına

¹ Türkiye ve Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Andlaşmasına katılmaları hakkındaki 22 Ekim 1951 tarihli protokolün 2nci maddesine uygun olarak yeniden yazılmıştır.

yardım eyliyeceklerdir. Taraflar, beynelmilel iktisadi siyasetlerindeki bütün aykırılıkları izoleye çalışacaklar ve içlerinden herbiri veya hepsi arasında iktisadî işbirliğini teşvik eyliyeceklerdir.

MADDE 3

İşbu Andiaşmanın gayelerinin daha müessir bir şekilde tahakkukunu temin için Taraflar, kendi hususî vasıtalarını geliştirmek ve birbirlerine karşılıklı yardımlarda bulunmak suretiyle, münferiden ve müçtemian devamlı ve fiilî olarak hareket edip, bir silâhlı tecavüze karşı münferit ve müşterek mukavemet kudretlerini idâme ve tezyit eyliyeceklerdir.

MADDE 4

içlerinden herhangi birinin mülkî tamarrayetinin, siyasî istiklâlinin veya güvenliğinin. Taraflardan brinin fikrince,

tehdit altında bulunması halinde, Taraflar birbirleri ile istişare eyliyeceklerdir.

MADDE 5

Taraflar, içlerinden birine veya birkaçına karşı Avrupa'da veya Kuzey Amerika'da vâki olacak silâhlı bir tecavüzün bütün Taraflara tevcih edilmiş bir tecavüz addedilmesi ve blnnetice Taraflardan herbirlnin, böyle bir tecavüzün vukuu halinde, Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 51 inci maddesiyle tanınan münferit veya müşterek meşru müdafaa hakkını kullanarak. Kuzey Atlantik Bölgesinde güvenliği yeniden tesis ve temin için, silâhlı kuvvet istimali de dahil olmak üzere, lüzumlu göreceği harekete münferiden ve diğer Taraflarla mutabakat halinde, hemen tevessül etmek suretiyle tecavüze uğrayan Taraf ve Taraflara yardım eylemesi hususunda mutabık kalmışlardır.

Bu mahiyette olan her silâhlı tecavüz ve bunun neticesinden alman her tedbir Güvenlik Konseyinin ittilâna arz olunacaktır. Bu tedbirler, Güvenlik Konseyinin miHetlerarası barış ve güvenliği yeniden tesis ve idâme için lâzım tedbirleri alması ile nihayet bulacaktır.

MADDE 6

5 inci maddenin tatbikini icab ettiren, taraflardan birine veya bir kaçına karşı yapılmış silâhlı bir tecavüz,

- Taraflardan birinin Avrupa veya Kuzey Amerika'daki ülkesine veyahut Fransa'nın Cezayir vilâyetine², Türkiye ülkesine, yahut Kuzey Atlantik Bölgesinde Seratan medarının³ Kuzeyinde olup, taraflardan herhangi birinin hakkı kazasına tâbi bulunan adalara,
- Taraflardan herhangi birinin işbu ülkelerde veya bu ülkeler üzerinde yahut Avrupa'nın, Andlaşma yürürlüğe girdiği tarihte, taraflardan herhangi birinin işgal kuvvetlerinin konaklamış olduğu diğer herhangi bir bölgede veya Akdenizde yahut Seratan medarının kuzeyinde kalan Kuzey Atlantik Bölgesindeki kuvvetlerine, gemilerine veya uçaklarına, yapılan bir silâhlı tecavüzdür.

MADDE 7

İşbu Andlaşma, Birleşmiş Milletlere üye olan Tarafların Birleşmiş Milletler Andlaşmasından mütevellit hak ve vecibelerini, yahut milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasında Güvenlik Konseyinin mesuliyetini haleldar etmez ve herhangi bir şekilde heleldar ediyor gibi tefsir olunamaz.

MADDE 8

Taraflardan her biri, kendisiyle diğer herhangi bir Taraf veya diğer herhangi bir devlet arasında halen meriyette bulunan milletlerarası taahhütlerden hiçbirinin işbu Andlaşma ahkâmına mugayir olmadığını beyan ve And-iaşmaya aykırı herhangi bir milletlerarası taahhüde girişmemek vecibesini tekabbül eyler.

² NATO Konseyinin 16 Ocak 1963 günkü oturumunda Fransız Temsilcisi, Cezayir'in bağımsızlığa kavuşmasının Kuzey Atlantik Andlaşmasının bazı yönlerine olan etkileri hakkında demeçte bulunmuş ve Konsey, bu Andlaşmanın, eski Fransız vilâyetlerinden Cezayir'e ilişkin bütün hükümlerinin 3 Temmuz 1962 tarihinden itibaren yürürlükten kalkmış olduklarını kaydetmiştir.

³Yengeç Dönencesi.

MADDE 9

işbu madde ile Taraflar, Andlaşmanın tatbikatına müteallik meselelerde selâhiyettar olmak üzere, içinde Âkitlerden herbirinin temsil olunacağı bir Konsey ihdas ederler. Konsey her an ve süratle toplanabilecek şekilde teşkilâtlandırılacaktır. Konsey lüzumlu olabilecek tâli teşekkülleri kuracak; bilhassa, 3 ve 5 inci maddelerin tatbiki için alınacak tedbirleri takviye eyliyecek olan bir Müdafaa Komitesini hemen tesis eyliyecektir.

MADDE 10

Taraflar, işbu Andlaşmanın prensiplerinin gelişmesine ve Kuzey Atlantik Bölgesinin güvenliğine yardım edebilecek durumdaki diğer her Avrupa devletini Andlaşmaya iltihaka, oy birliği ile davet edebilirler bu suretle davet olunan her devlet kendi iltihak vesikasını Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine tevdi etmekle Andlaşmaya Taraf olabilir. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti her iltihak vesikasının tevdiinden Taraflardan her birini haberdar eyliyecektir.

MADDE 11

Bu Andlaşma Taraflarca kendi Anayasa kaidelerine tevfikana tasdik ve hükümleri ona göre tatbik olunacaktır. Tasdiknameler, Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine mümkün olduğu kadar çabuk tevdi edilecek, mezkûr Hükümet her tasdiknamenin tevdiinden diğer bilcümle mümzi devletleri haberdar eyliyecektir.

Andlaşma, Belçika, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere dahil olmak üzere, mümzi devletlerin çoğunluğunun tasdiknameleri tevdi olunur olunmaz, tasdik eden devletler arasında meriyete girecek ve diğer mümzi devletler için tasdiknamelerin tevdi günü vacibütatbik olacaktır.

MADDE 12

Andlaşma 10 sene meriyette kaldıktan sonra veya muahhar bir tarihte, Taraflar, içlerinden birinin talebi üzerine, milletlerarası barış ve güvenliğin idâmesi için Birleşmiş Milletler Andlaşmasına tevfikana aktedilmiş bulunan gerek muntıkavî,

gerek cihanşümül mahiyetteki tertiplerin tekâmülü de dahil olmak üzere, Kuzey Atlantik Bölgesinde o tarihte barışa ve güvenliğe müessir âmilleri nazarı itibara alarak, Andlaşmanın tâdili hususunda yekdiğeriyle istişarede bulunacaklardır.

MADDE 13

Andlaşma 20 sene meriyette kaldıktan sonra. Taraflardan her biri, Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine feshi ihbar ettiği tarihten bir sene sonra, kendisine taallûku itibariye Andlaşmaya nihayet verebilecektir. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, her feslnâmenin tevdiini diğer akitlere bildirecektir,

MADDE 14

Fransızca ve ingilizce metinleri aynı derecede muteber olan bu Andlaşma, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Hazine! Evrakına tevdi edilecektir. Tasdikli suretleri bu Hükümet tarafından diğer mümzi devletler hükümetlerine verilecektir.

Türkiye İle Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Andlaşmasına Katılmasına İlişkin Protokol

Londra, 22 Ekim, 1951

4 Nisan 1949'da VWashington'da imzalanan Kuzey Atlantik Andlaşmasına
Taraf olan Devletler,

Kuzey Altantik Bölgesi güvenliğinin, Yunanistan Kı-rallığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin işbu Andlaşmaya ilti-hakiyle artacağına kani bulunmakla, aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

MADDE I

İşbu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, bilumum Taraflar namına, Yunanistan Kırallığı Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hü-kümeti'ne, bu Protokol'ün ikinci maddesiyle muaddel şeklini alacak olan Kuzey Atlantik Andiaşması'na iltihak için bir davetiye gönderecektir. Bunu müteakip, Yunanistan Kırallığı ile Türkiye Cumhuriyeti'nden herbiri, iltihak vesikasını Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne tevdi eylemesi tarihinde, Andlaşma'nın 10 uncu maddesine tevfi kan, işbu Andlaşma'ya Taraf olacaktır.

MADDE II

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzey Atlantik Andlaşması'na Taraf olması halinde, Andlaşma'mn 6 ncı maddesi, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin iltihak vesikasını Amerika Bireşik Devletleri Hükümeti'ne tevdi eylemesi tarihinden itibaren, aşağıdaki şekilde tadil edilmiş olacaktır.

5 inci maddenin tatbikini icab ettiren. Taraflardan birine veya birkaçına karşı yapılmış silahlı bir tecavüz.

i. Taraflardan birinin Avrupa ve Kuzey Amerika'dakl ülkesine yahut Fransa'nın Cezayir Vilayetleri'ne, Türkiye Ülkesine, yahut Kuzey Atlantik Bölgesi'nde Seretan Medarı'nın kuzeyinde olup Taraflardan herhangi birinin hakkı kazasına tabi bulunan adalara;

ii. Taraflardan herhangi birinin işbu ülkelerde veya bu ülkeler üzerinde yahut Avrupa'nın Andlaşma yürürlüğe girdiği tarihte Taraflardan herhangi birinin işgal Kuvvetleri'nin konaklamış olduğu diğer herhangi bir bölgesinde veya Akdeniz'de yahut Seretan Medarı'nın kuzeyinde kalan Kuzey Atlantik Bölge-si'ndeki kuvvetlerine, gemilerine veya uçaklarına yapılan bir silahlı tecavüzdür.

MADDE III

İşbu Protokol Kuzey Atlantik Andlaşması'na Taraf olan Devletler'den herbirinin kabulünü Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne tebliğ etmesiyle yürürlüğe girecektir. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti bu tebliğlerden herbirinin aldığı tarihi ve işbu Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihi Kuzey Atlantik Andlaşması'na Taraf olan bilumum Devletlere bildirecektir.

MADDE IV

Fransızca ve İngilizce metinleri aynı derecede muteber olan işbu Protokol, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Hazine-i Evrakı'na tevdi olunacaktır. Mezkûr Hükümet, Protokol'ün müsaddak suretlerini Kuzey Atlantik Andlaşması'na Taraf olan diğer bilumum Devletlere verecektir.